

Belkî jî ew bihar e...

dilop digihê bihara xwe ya sêyem, sala xwe ya sêyem di vê Newrozê de.

Ji erdhejê bigire ta bi aşîtê, ji şer bigire ta bi şewbê... Em di wexteke wisa re derbas dibin ko bi silsileya 'bobelat'an hatî dorpeçkirin.

Rejîmên ku kar û qezencê, rantê, mirinê û keserê ji xwe re kiriye armanc, êdî wilo kirine ku bûyerên herî 'xwezayî' yên ku ji ber qanûnên xwezayê û fizîkê diqewimin jî ne 'xwezayî' bin. Tiştê ko 'afatên xwezayî' xedartir û kujertir dikin, ya rastîn ev sîstemên ku bixwe 'afatên siyasî' ne!

Lê belê tarîx şahid e ko şerên bêencam, doz û dezgehên kar û rantê, ji xeynî ku wextê insanen badilhewa bikin, ti fêdeyek nedane mirovahiyê...

Ha hat, ha tê bihar.

Di bergê vê hejmara me de rismeke Delawer Omar heye. Demên sorbûyî yên di vî rismî de wê bo kî, çi bînin bi xwe re... Ne hewce ye ko meriv biçê cem falbêjek da ku vê vebêje. Em ê para xwe jê bistînin li gor tiştên ko me kirine û me nekirine. Gelo agirê şer e; gelo êşa erdhej û aşîtê ye; yan jî gelo şewqa sor a berbanga bihareke nû ye? Dawiya her tiştî heye; dawiya van rojên giran ku bi hevkarîya keser û xirabî û bêçaretîyê li me girantir dibin jî heye helbet. Belko ev bihar, ew bihar e!

Bihareke wilo ko insan dijminahiya li dij insanen, dijminahiya li dij xwezayê û zanistê red bike...

Em hêvîdar in ko ev hejmar bi dilê we be...

Belki de o bahar...

dilop, üçüncü baharına, üçüncü yılına giriyor bu Newroz'da.

Depremden çığa, savaştan salgın hastalıklara, 'felaket' silsilesiyle kuşatılmış bir zamanın içindeyiz.

Kârı, rantı, ölümü ve acıyı kerteriz almış sistemler ise doğanın ve fiziğin hareket yasaları bağlamında gerçekleşen en 'doğal' olayı bile 'doğal' olmaktan çıkarıyor. 'Doğal afet' denilenleri, daha yıkıcı, daha öldürücü kılan, 'siyasal afet' durumundaki bu sistemlerdir aslında!

Oysa; kazanılmayacak savaşların, 'dava'ların, kâr ve rant tezgahlarının, insanlığa zaman kaybettirmek dışında bir şeye yaradığına tanık olmadı tarih...

Baharın eşliğindeyiz şimdi.

Delawer Omar'ın kapağa taşıdığımız resmindeki kızıla kesmiş zamanın kime neyi vadettiğini görmek için fal bakmaya gerek yok. Yaptıklarımız ya da yapmadıklarımız ölçüsünde payımızı alacağız. Savaşın ateşi mi; depremin, çığın acısı mı; yeni bir bahar şafağının kızıl şavkı mı yoksa?

Her şeyin bir sonu vardır; acıların, kötülüklerin, çaresizliklerin birlik olup üzerimize çullandığı bu zamanın da... Belki bu bahar, o bahar!

İnsanın insana, doğaya, bilime düşman edilmeyi reddettiği bir bahar...

İyi okumalar...

Yıl: 3 - Sayı: 13 - Mart-Nisan 2020
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Cemal Çoban
Sal: 3 - Hejmar: 13 - Adar-Avrêl 2020
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Bepirsê Nivîseran: Cemal Çoban
Adres (Navnişan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nûneriya Amedê):
Reşo Ronahî

İletişim: 0543 488 69 96

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 80 ₺ - 12 sayı: 160 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 4 Recep Maraşlı Demiroi Kawa'ya ve Newroz'a IŞIK
- 9 Mesut Alp Sersala kurdan kengî ye?
- 12 Fewzî Bîlge Vegotina beytikekê
- 15 Barış Avşar Depremden sonra...
- 17 Cemal Sureya: Bavê we qet mir?
- 18 Evîn Şikakî Mahabad Qeredaxî
- 20 Eskerê Boyik: 'Sovyetler yıkıldığında kardeşlik de yıkıldı!'
- 25 Mehmet Özyazanlar 'Yoldan çıkmanın' bedeli ağır!
- 28 Amed Tîgrîs 'Li cem kurdan cureyên nan
- 40 Müslüm Üzülmmez Kavalcı Hafız'a dair bir düzeltme!
- 41 Ayhan Erkmen Lorîn
- 42 Qedrî Sipranî Gotinên Li Dijî Alegorîzmê
- 43 Murat Uçaner: Yüzde 90'ı ölüm yolculuğuna gönderildi!
- 50 Bulent Gedîk Netewe
- 52 Veysî Ulgen Wesle Wesle
- 53 Mehmet Bayrak Arkeoloji, folklor ve etnografyada...
- 58 Ömer Uluçay Mîrname: Kevirên di daniyê da
- 62 Zelal Sadak Aşêfçiler Çarşısı; adı var, kadını yok!
- 66 Miradê Miradan Vodka Lemon: Kêf û kêferata jiyînê
- 69 Sertaç Kayar Sırlarıyla sulara gömülüyor
- 73 Sezai Sarıoğlu Ah Harput!
- 78 Ali Sînemîllî Mucizelere ihtiyaç kalmasa keşke!
- 80 Mehsûn Reşçelan Temenek jê diçe bêyî ku fêm bibe

DOSYA:

29-39 Cigerxwîn: Kî me ez? / Cigerxwîn: Ben kimim?

Lal Laleş, Vecdi Erbay, Şener Özmen, İsmail Dindar

Kapak resmi: Delawer Omar

Tanrı Teşup / Kutsal Demirci / Demirci Kawa
(Recep Maraşlı, 1998)

► Demirci Kawa'ya ve Newroz'a IŞIK

RECEP MARAŞLI

“Kawa” diye bir kişi gerçekten yaşad mı? “Dehhak” kim? Bunlar herhangi bir tarihsel kişiliğe mi ait, yoksa tümüyle mitolojik bir yaratmanın hayal ürünleri mi? Newroz ateşlerini, İslâmlaşmış toplumların Zerdüştî geçmişlerine bağlılıklarının bir ifadesi olarak da ele almak mümkün mü?

Newroz ve Kawa efsaneleri, yalnızca Kürtlerin değil, aynı zamanda pek çok Mezopotamya, Ön Asya, Kafkasya ve İranî halkların da ortak tarihsel ve kültürel mirasıdır.

Newroz, diğer halklardan farklı olarak 20. yy içinde giderek artan biçimde politize olarak Kürt halkı açısından ulusal bir bayram ve başkaldırı sembolü oldu. Bir bakıma Kürt uluslaşması ve kimlik inşasında Newroz ve Kawa efsaneleri birleşerek “kurucu mit” haline geldi.

Bunun tarihsel ve sosyolojik olarak güçlü temelleri var; hem Demirci Kawa'nın toplumsal devrimci niteliği hem de Newroz'un zulme, zorbalığa, sömürüye karşı başkaldırının, yenilenmenin, baharın sembolü oluşu; ulusal ve toplumsal mücadelenin niteliğiyle de denk düşmekte ve efsaneyi gelecek umudunun sembolü haline de getirmektedir.

“Kawa” diye bir kişi gerçekten yaşad mı? “Dehhak” kim? Bunlar herhangi bir tarihsel kişiliğe mi ait, yoksa tümüyle mitolojik bir yaratmanın hayal ürünleri mi?

Newroz ateşlerini, İslâmlaşmış toplumların Zerdüştî geçmişlerine bağlılıklarının bir ifadesi olarak da ele almak mümkün mü?

Kuşkusuz efsaneler büsbütün temelsiz ve uydurulmuş öyküler değildir. Bir biçimde tarihsel nesnel temelleri vardır. Büyük bir çoğunluğuyla da toplumların, halkların değişen ihtiyaçlarına göre binlerce yıl içerisinde çeşitli biçimlere bürünmüş, yorumlanmış ve yeniden üretilerek günümüze kadar taşınmıştır.

Örneğin Demirci Kawa ustanın, zalim Dehhak'a karşı isyanının tam da 21 Mart tarihine, yani gece ile gündüzün eşit hale gelip günlerin uzamaya başladığı, kışın sona erip bahara adım atıldığı doğal bir dönüm noktasıyla özdeşleş-

Kawa ve Dehhak figürünün aktüel politikada kulanımı ile ilgili bir görsel... Mısır doğumlu karikatürist Kem (Kimon Evan Marengo), 2. Dünya Savaşı bitiminde İngiltere'nin İran'a yönelik propaganda afişlerinin birinde bu temayı işlemiş. Demirci Kawa önde; omuzlarından Mussolini ve Tojo'nun yılan başı olarak çıktığı Hitler, elleri ayakları bağlanmış Dehhak olarak çizilmiş. Atın kuyruğunda ise Japon diktatörü Tojo bağlı. Churchill, Stalin ve Roosvelt ise atlarının üzerinde geçit yaparak zaferlerini kutluyorlar.

Kaynak;britishlibrary.
typepad.co.uk/

tirilmesi 'toplumsal zekâ'nın yarattığı bir beraberlik olsa gerek. Doğanın dirilişi/uyanışı ile toplumsal dirilişin/uyanışın bu görkemli buluşması, günümüzün ekolojistlerine ilham verecek güzelliktedir.

Efsanenin kökenleri ve biçimleri

Kimi müellifler efsanenin asıl kaynağının, Zerdüştlüğün kutusal kitabı Avesta'da zikredilen şeytani yaratık Azhi-Dahhak'a dayandığını belirtir ama burada "Demirci Kawa" figürü yoktur.¹

1 Cemşid Bender; Kürt Tarihi ve Uygarlığı, Kaynak Yay. İstanbul 1991; Gürdal Aksoy, Kürt Dili ve Söylenceleri Öteki Yay.; Gürdal Aksoy, Bir Söylence Bir Tarih: Newroz, Yurt Yayınları, 1998; W .N. Torî, Kawa Efsanesi, Koral Yay. İstanbul 1992; S. Mihoutuli, Arya Uygarlıklarından

Efsanenin Demirci Kawa'yı da içeren günümüz versiyonlarına kaynaklık eden ilk biçimine İran'lı şair Firdevsî'nin halk arasındaki yaygın söylenceleri derlediği eseri Şahnâme'sinde (MS 977-1010) rastlamaktayız.²

Pers hükümdarı Cemşid, kendisine güneşle eş kılan bir tanrısallık atfetmeye başlayınca, tanrı onun başına Dehhak'ı (Zehak, Dehaq) bela eder; o zalim, kanlı, şeytani bir varlıktır. Cemşid'in sarayına yerleşir. Omuzlarından sarkan yılanlarını küçük çocukların beyni ile beslemektedir.

Dehhak'ın her gece iki gencin beynini yılanlarına vermesine

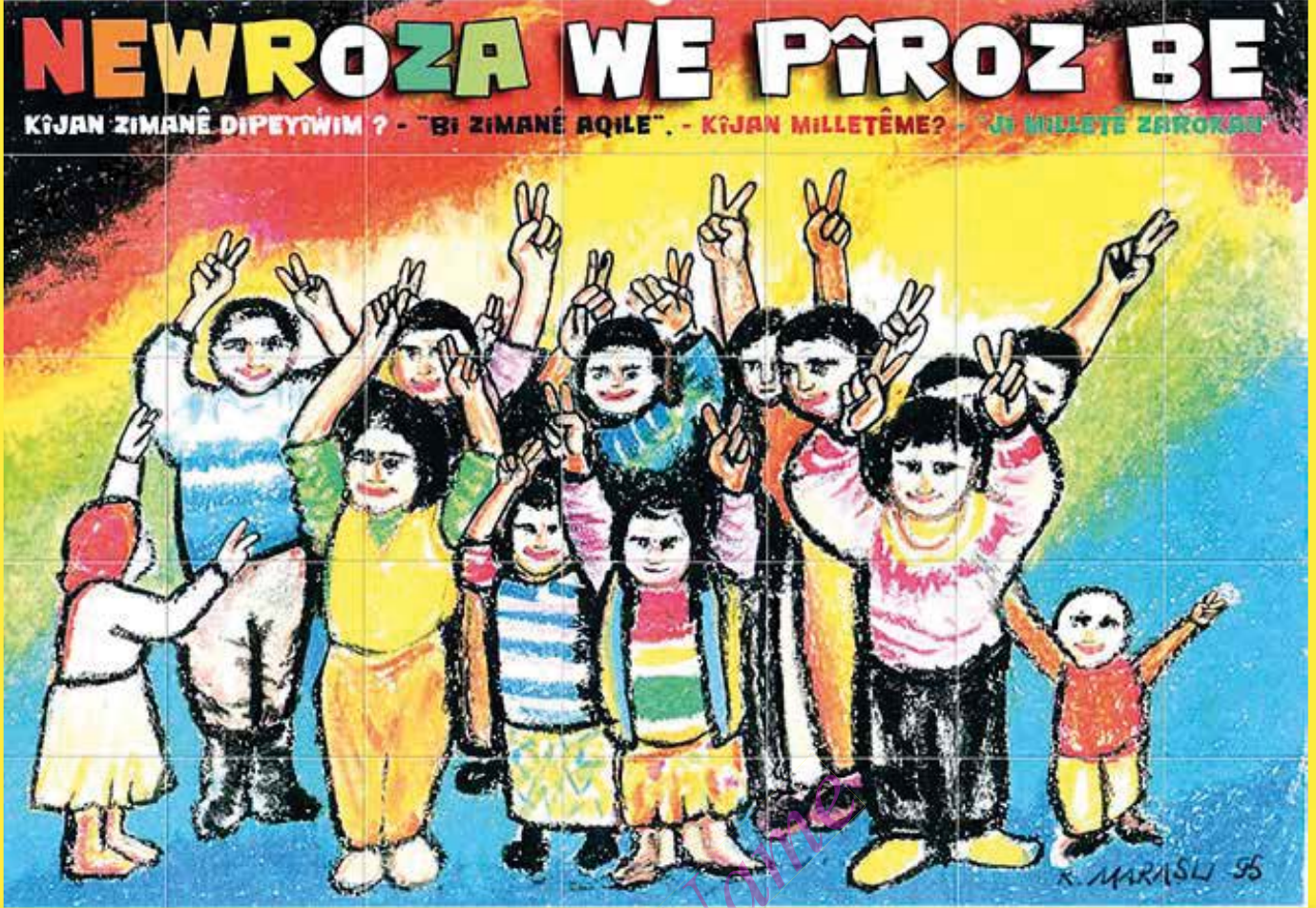
Kürtlere, Koral Yay. İstanbul 1992.

2 Firdevsî, Şahnâme, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2009.

vicdanları elvermeyen iki aşçı, her iki gençten birini serbest bırakarak onları dağlara, uzak diyarlara gönderir; bıraktıkları gençlerin yerine ise bir kuzu beyni koyarak Dehhak'ı kandırırlar. Dehhak'ın zulmü sürdükçe dağlardaki gençlerin sayısı da çoğalır.

Efsanenin burasında İranî bir kahraman olarak Demirci Gave devreye girer. Dehhak'ı alt eder ve onu Tahran yakınlarındaki Demavend Dağı'na hapseder. Dehhak'ın yerine Cemşid'in oğlu Feridun hükümdar olur. Hükümdarlık alameti olan bayrak, demircinin Sarı-Kırmızı-Yeşil renklerle süslenmiş deri önlüğüdür.

Firdevsî, kırlara, ulaşılmaz topraklara gönderilmiş olan gençlerin Kürtlerin atası ol-

duğunu yazmaktadır. Öyle ki onlar yerleşik uygarlıklarını hatırlamayan, göçebe topluluklar. Bu biçimiyle efsane Kürt ulusal kimliğini, İranlılığın bir kolu olarak tanımlamış olmaktadır.

Kürt kimliğinin kurucu miti olarak Newroz

Efsaneye Kürt ulusal kimliğinin kurucu miti olarak Kürtler tarafından sahip çıkılışına ilk kez Bitlis Emiri Şeref Xan'ın Kürt tarihini yazdığı Şerefnâme'de (1597) rastlamaktayız.¹ Kürt milletinin soyunun, Zalim Dehak'ın zulmünden dağlara

1 Şerefhan, Şerefname (Kürt Tarihi), 3. Baskı, Hasat Yayınları, İstanbul, 1990. Çeviren M. Emin Bozarlan, s. 17-19.

çıkarak çoğalmış gençlerden geldiğini belirtir. Fakat aktardığı biçiminde, İran hükümdarları Cemşid ve Feridun veya Demirci Gave ve Newroz'dan söz edilmemektedir.

Ehmedê Xan'ın ünlü eseri Mem û Zîn'de ise (1696) Newroz, Kürtlerin kitlesel olarak kutladığı, genç kız ve erkeklerin, ihtiyarların, kırlara çıktıkları, bir bahar bayramı, yeni yıl şenliği olarak tasvir edilmesine rağmen burada da "Demirci Kawa" ve "Zalim Dehak" figürleri yer almaktadır.

Efsanenin değişik versiyonlarıyla 20. yy'a gelinceye kadar halk arasında yaşadığına iki

batılı gezgin, doğubilimci tanıklık etmektedir.

E. B. Soane (1907-1909) İran bölgesindeki Kürtlerin, 'Zohak' adlı şeytani bir varlığın soyundan geldiğini anlatan bir Pers söylencesinden bahseder. Osmanlı ülkesini ve İran'ı gezen J. J. Morier adlı İngiliz diplomat-seyyah ise anılarında İran'ın Demavend bölgesinde 31 Ağustos'ta "Demirci Kawa'nın Dahhak'ı öldürmesinin kutlandığı bir Kürt bayramından (İyd-i Kurdî) söz eder.² Ama 31 Ağustos olduğuna göre bu Newroz değildir...

Görüldüğü gibi gerek efsanenin antik kaynakları gerek

2 Ayşe Hür, Kürtlerin Öteki Tarihi, s. 478, Literatür, 2018, İstanbul.

aktarım biçimleri birbirinden farklılıklar gösteriyor. Bunun gibi, günümüzde kabul edilen yaygın biçimine varıncaya kadar da pek çok farklı yollardan geçti.

Örneğin 1918 yılında Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayınladığı Jîn (Hayat) dergisinde Kürtlerin milli, dini ve sosyal bazı özel günleri sayılırken "Kawe İhtilali'nin 31 Tebax (Ağustos); 21 Mart'ın ise "Kürtlerin Yılbaşısı" olarak kutlandığı yazılmıştır; Newroz ve Kawa iki ayrı olay ve iki ayrı gün olarak belirtilmektedir.¹

Celadet ve Kamuran Bedirxan kardeşlerin yayınladığı Hawar (1932) dergisinde Kawe İhtilali, Newroz ve Sersal, Dehak Efsanesi konulu birçok makale yayınlanmıştır. Bu makalelerde dikkat çeken şey, Kürt aydınlarının bir yandan bütünlüklü bir kurucu ulusal mit oluşturmaya çalışırken, aynı zamanda efsanede geçen olay ve kişiliklerin tarihteki gerçek olay ve kişilerle bağlantısını kurma çabasıdır.

Newroz ve Kawa söylence-leri on yıllarca yan yana Kürt ulusal edebiyatının kaynaklarında belli belirsiz iç içe geçmiş olarak yer alır. Ünlü Kürt Şairi Cegerxwin de şiirlerinde hem Newroz'u hem de demirci Kawa'yı ulusal motifler olarak kullanmıştır.

Demirci Kawa'nın kimliği

1990'lı yılların başında canlanan "Kürt rönesansı" ortamında Newroz efsanesi ve Demirci

1 Jin Dergisi , M Emin Bozarıslan'ın transkripsiyonu ile; Cilt I-II-IV, Uppsala 1985-87.

Kawa'nın kimliği Cemşid Bender ile Gürdal Aksoy arasında polemiklere yol açmıştı.² Bender, gelenekçi tarihi temsil ederek efsanenin tümüyle Kürt kökenine ait olduğunu; Medlerin, köleci Asur İmparatorluğu'nun başkenti Nino-va'yı yıkarak imparatorluğa son verişine (MÖ 612)³ denk düştüğünü savunurken; Aksoy, efsanedeki figürlerin pekâlâ başka tarihi olay ve kişiliklerle de bitişeceğini göstermeye çalışmıştır. Örneğin Kawa'nın tarihsel olarak Pers Kralı Kuraş'la daha çok örtüştüğü görüşündedir.

Bu teze karşı, arkeolog S. Bulut, Arkeoloji'den Demirci Kawa'ya Işık⁴ araştırmasında, etimolojik izleri de sürerek Mezopotamya ve Önasya uygarlıklarında halklar tarafından tanrı katına yükseltilmiş pek çok "Demirci" ve "Kawa" kültü bulunduğunu belirtir. Bir elinde baltası, bir elinde ışık/şimşek demeti ile Hurrilerin gök tanrısı, demirci tanrı Teşup veya omuzlarından bitki, yılan başları çıkan Hitit, Sümer, Asur, Pers tanrılarında Demirci Kawa veya Dehhak'ın izlerini bulmak mümkün görünüyor.

Günümüzün kimi gelenekçi veya modernist Kürt tarihçilerinin zaafı Marksist tarih anlayışı ve analizlerinden uzaklaşmış

2 C. Bender, "Newroz'un Tarihsel Temeli ve Yanlış Tanılar", Teori, Mayıs 1999, s. 8-12; G. Aksoy, "Demirci Kawa'nın Kimliği Sorunu", T. Kurtuluş, Ağustos-Eylül 1990, s. 65-70.

3 Kürtlerin Kökeni kitabında (1955) İhsan Nuri Paşa, bunu MÖ 21 Mart 612 olarak tarihlemiştir.

4 S. Bulut; Arkeolojiden Demirci Kawa'ya Işık, Komal Yayınları, 1996, İstanbul.

Celadet ve Kamuran Bedirxan kardeşlerin yayınladığı Hawar (1932) dergisinde Kawe İhtilali, Newroz ve Sersal, Dehak Efsanesi konulu birçok makale yayınlanmıştır. Bu makalelerde dikkat çeken şey, Kürt aydınlarının bir yandan bütünlüklü bir kurucu ulusal mit oluşturmaya çalışırken, aynı zamanda efsanede geçen olay ve kişiliklerin tarihteki gerçek olay ve kişilerle bağlantısını kurma çabasıdır

olmalarındır. Kuşkusuz mitolojik kişilerin, gerçek tarihi kişiliklerle bağlarının bulunup bulunmaması onların temsil ettikleri anlamlardan bir şey kaybettirmez. Bilimsel yöntem, olgulara dayanan, diyalektik tarihsel materyalist bir bakış açısı önemlidir. Asimilasyoncu resmî tarih anlayışının karşısında; tepki olarak bizlerin de ideolojik olarak tasarlanmış, birtakım tezleri ispatlamak için amaca uygun karşı "resmi görüşler" oluşturmaya çalışmamız vahim bir hata olacaktır.

İster gelenekçi ister modernist isterse diyalektik materyalist yorumların kesiştiği ortak nokta; Demirci Kawa'nın toplumsal devrimci niteliğidir.

Köleci çağda tunç, elde edilmesi zor bir maddeydi ve köleci aristokrasinin tekelindeydi. "Demir" in stratejik bir maden olarak yaygın kullanıma girmesiyle, küçük mülk sahipleri

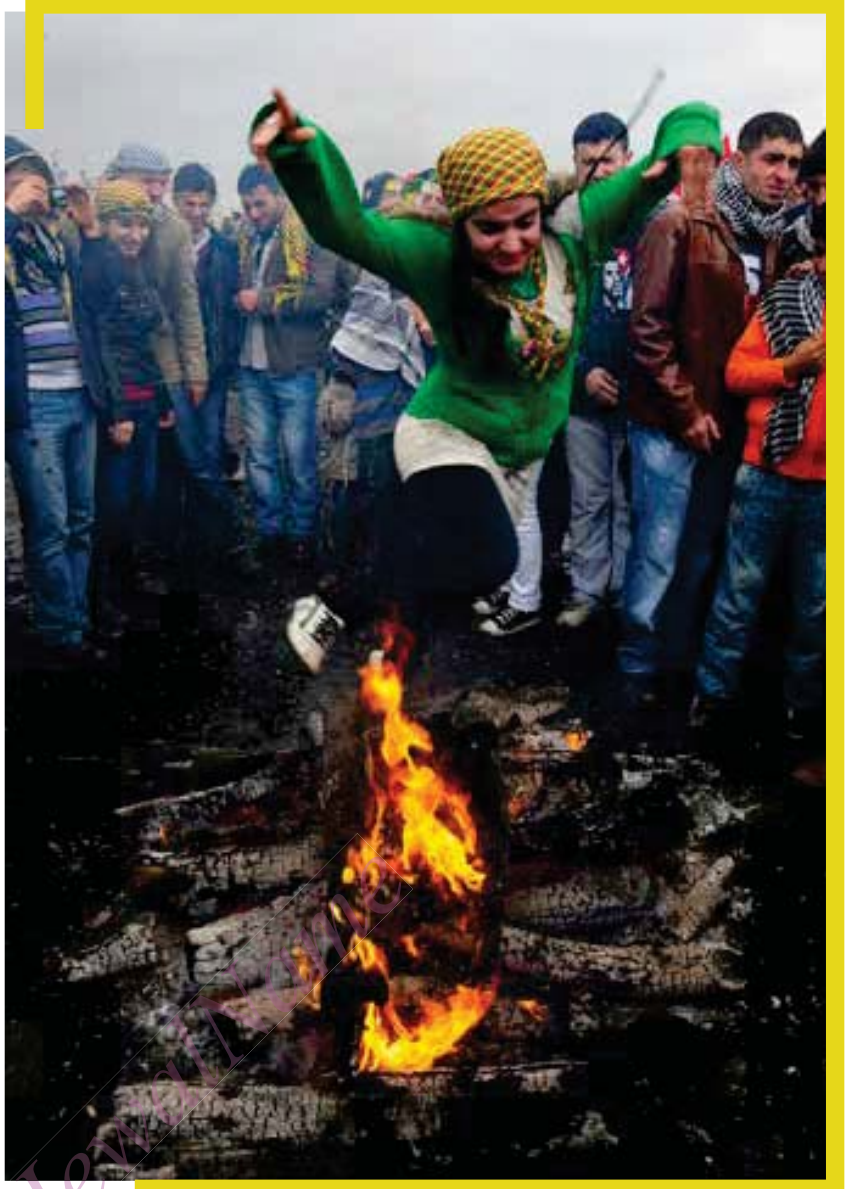
ve özgür köylüler, köleler de demirden imal edilen silahlarla köleci aristokrasiye karşı kolayca boy ölçüşecek duruma geldiler. Böylece Kawa'nın aynı zamanda bir "demirci ustası" oluşu onun "demirciliği" ile "devrimciliği"nin bir rastlantı veya keyfi bir belirleme değil, böylesi bir tarihsel zorunluluğa dayandığını kanıtlamaktadır.

Newroz'dan nevrozlananlar

Newroz efsanesinin Kürt ulusal kimliğini kurmada ideolojik bir araç haline geldiği görüşü doğrudur. Bu sosyolojik olarak da yanlış değildir. Nasıl ki zorba siyasi iktidarlar çeşitli tarihsel olay, tören, bayram veya efsaneleri kendi hegemonyaları için bir meşrulaştırma aracı olarak kullanıyorlarsa; ezilen halkların, sınıfların, toplumların da karşı direnme alanları kurmak için tarihte kendi konumlarına referans olabilecek söylencelere, ritüel ya da bayramlara sahip çıkmaları son derece normaldir.

Newroz etkinlikleri, Kürtlerin kendini siyasal olarak ifade etme alanı olduğu kadar, hegemonik sömürgeci kültüre karşı, bağımsız bir karşı kültürel sanatsal alan oluşturmada da başarılı olmuştur. Bu yanıyla da Türk milliyetçiliğinin "Nevrûz"u karşı sahiplenme biçimleri üzerinden bir ideolojik savaş alanı haline de gelmiştir.¹

1 Delal Aydın, "Mobilizing The Kurds in Turkey: Newroz as a Myth" (Türkiye'de Kürtleri Mobilize Etmek: Bir Mit Olarak Newroz), ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2005 yılında kabul edilmiş master tezi.

Fakat bu çaba herhangi bir meşruiyetten çok, devletin ezilenlerin kendini ifade ettiği alanları da onlara bırakmama, işgal etme girişimi olarak var oluyor. Newroz'un "Nevrûz"laşma ısrarı, kutlamaların bazen yasaklanıp bazen devlet töreni haline getirilmesi, kitlesel bir destek bulmuyor; birkaç bürokratin kendi kendilerine yaktıkları cılız bir ateşin üzerinden takım elbiseleriyle ve sıkıntıyla atlamaya çalışmaları gibi komik parodilere dönüşüyor.

Bugün Newroz, bizler için geleneksel bir bahar bayramı kutlaması olmasının dışında politize olmuş bir anlam ifade

ediyor. Kürt toplumu açısından ulusal kimlik ve özgürlük taleplerinin sahiplenilmesini; sömürgeci siyaset ve kültürel hegemonyasına karşı itirazı anlatıyor. Ama o, sadece Kürtlerin değil, bölgedeki tüm halkların barışçıl, eşit, kardeşçe, aydınlık bir geleceği birlikte kucaklamalarının umudunu ifade ediyor. Demirci Kawa, bu gerekliliğin emekçi sınıflara yüklediği tarihsel görevi, çağdaş zalimlere karşı örgütlenmeyi ve mücadeleyi temsil ediyor.

Öyleyse Newroz ateşlerini harlandıralım...

Sersala kurdan kengî ye?

MESUT ALP

Bi boneya hejmara dest-pêka biharê ya kovarê, min xwest ez çend gotinan li ser yek ji cejn û mitolojiyên herî kevn a Rojhilata Navîn bikim. Gelo Newroz çi ye? Ji ku tê? Bi çi ve girêdayî ye û gelo bi rastî tenê cejn û mitolojiyeke kurdan e yan na? Berî ku merov dest bi şîroveya Newrozê bike, divê meriv çend gotinan li ser mîtolojiyê bike. Gelo mîtolojî çi ye? Bi çi rengî xwe diparêze û demek dirêj çawa hebûna xwe didomîne. Mîtolojî divê ji çîrok û dîrokê bê cudakirin. Ji ber ku dîrok girêdayî mirov, dem û axê ye. Lê

çîrok an jî destan ne wusa ne. Destan an çîrok, girêdayî herêmekê an çend herêman e, bi vê re jî mijara wan pîranî egîdî, mêrxasî yan jî serpêhatiyên cuda ne. Heke meriv mînakê bide; Ristemê Zal... Ev egîd li çend herêman heye, pîranî bi gelê faris û kurd ve girêdayî ye, ji ber vê jî Ristem; ne karakterek anjî şexsiyetek mîtolojîk e, ew camêr mijareke destanî ye. Her çiqasî hinek hatibe fişalkirin jî, mîna karakterê heye û rast e. Lê di dîrokê de ev tişt tunene. Mijara dîrokê her tişt û serpêhatî ne. Nerînên subjektîf hebin jî, tenê egîdan an jî egîdiyan nagre dest. Ji bo dîrokê

her serpêhatiyên bi mirovan re girêdayî mijar e û dîrok ji bo mirovan heye. Qeydkirin afirandina dîrokêye. Bi kinasî meriv kare cudatiya dîrokê û destanan wisa bilêv bike.

Weke mîtosek Newroz

Lê mîtolojî tişteke din e. Mîtos ne girêdayî dem û axê an jî herêmekê ne. Yekem mijara mîtolojiyan xweda û tiştên pîroz in, lê ne her tim. Car caran jî ji boyî hewcedariyan jî mitos tene avakirin. Ev tişteke gelek balkêş e û meriv kare bi hezeran mînanan bide. Yek ji van mînanan ev e; eger şah an

keya hewceyî hebe ku serdestiya welatê xwe bi dest bixin û astengiyek exlaqî yan jî olî hebe, berê xwe didin perestgehan an jî mizgeftan. Li vir, ji xwe ra rê û çareserî dibînin. Dema mîrzayek ji bavê xwe ne razî be û bixwaze bikeve şûna wî, berê xwe dide dîrok û çîroken olî yan jî mîtosan. Mîna ku hûn zanin Zeus yek ji xwedayên herî kevn e û yekem car bi çîrokek wusa dikeve jiyana me. Zeus kurê Kronos e û Kronos jî ji Gia û Uranus çêbûye. Yanî Kronos ji erd û asîman çêbûye. Bi xwişka xwe re zewîciye û şeş zarokê wî çêbûne. Bi kinasî Zeus ji wan yek e û li himberî bavê xwe serî hildide. Bavê xwe diavêje zindana Tartarosê û dibe keyayê Olimposê. Niha hûn dikarin bêjin, gelo me çi eleqa vê çîrokê heye? Ez bêjim; mîna min li jor jî anî ziman, ev çîrokên wisa ji bo vê dinyê û hewceyîyên vê dinyê hatine nivîsandin. Dema ku mîrza bixwaze bavê xwe ji ser text bixe, divê sedemek baş nîşanî mirovan bide ku gel wî jî mîna bavê wî pîroz û olî qebûl bike. Mîrza jî vê rêya Zeus dişopîne û vê bi gel re parve dike û dibêje "Mêzekin, mîna ku xwedayê me Zeus, nerastiyên bavê xwe dît û pê ra şer kir, min jî ji bo we û ji bo dahatûya welatê xwe serî li himberî bavê xwe hilda..." Hûn dibînin bê mesele jê çawa têne afirandin? Yanê bi gotineke din; berî ku em tiştên ecêb û ne ji rêzê bikin divê xwedayên me bikin ku rê ji me ra vebe.

Minaka Zeus tenê ji bo meseleyekê bû. Karekî din ê mîtolojiyan ew e ku pêkhatinên xweza û fezayê bi mane bikin. Dar çima hişk dibin, çima şîn dibin? Çem

**Sêzdehê meha yekê...
Mixabin ew jî ne "sersala kurdan" e. Ji ber ku ew sîstem bi îslamîyetê re hatiye herêmê û biser ketiye. Mirovan di demek gelek kin de(1400 sal) kevneşopên bi hezar salan li paş hiştine lê ji holê jî ranekirine. Ji ber vê jî, nûvejîna xwezayê yan bi gotineke din sersala xwezayê bi navê Newrozê hîna jî tê pîrozkirin.**

çima bihar û payîzê ne wek hev diherikin? Çima dibe şev? Çima dibe roj? Çima stêrkên li fezayê car caran tînan guhertin? Çima heyv heye, tê û diçe? Meriv dikare mînanan dûvdirêj bike... Lê bi kinasî, lêgerîna bersiva van pirsan jî bi sedan rûpelên mîtosan diafirînin.

Mîna ku hûn ê texmîn bikin yek ji van jî Newroz e. Newroz çi ye? Ku meriv bi yek hevokê bixwaze bîne ziman; "Newroz, bersiva nûvejîna an jî jidayikbûna xwezayê ye." Gelo çawa? Kerem bikim em bi hev re lê bikolin.

Dema ez xwendevan bûm pir zelal tê bîra min ku me ji bo newrozê pankartek amade kiribû û me li ser wisa nivîsandi bû " Ji 2001ê silav bo sala Berî Îsa (B.Î.) 612, destpêka newrozê...". Yaw tamam serçavan, lê 612 çi bû? Kê ji me ra gotibû? Çima me nivîsandibû? Nizanim. Hîna jî ku tê bîra min ez dikenim...

Dûvre jixwe min ev gotin şopandin û min xwest ez vê meseleya 612 û Newrozê baş zelal bikim. Ji ber ku min arkeolojî dixwend, yekem car min

berê xwe da dîrok û mîtolojiya Mezrobotan an Mezopotamya.

Bi hatina buharê re cejnên gelên herêmê

Dema ku hûn berê xwe bidin wir, divê hûn ji somerîyan dest pê bikin. Ji ber ku van camêran cara yekem "nivîs" afirandine û "dîrok bi wan dest pê dike". Min got gelo ka Newroz li ba wan jî heye? Gelo tekîliya me kurdan û wan heye an na? Dema min li çanda wan mêze kir tiştê yekem ku bala min kişand ola wan bû. Somerî, xwezayê û gelek tiştên di xwezayê de olî dibînin. Ji bo wan dar, çem, çiya yan roj û heyv karin olî bin. Ji ber vê jî destpêka jiyana xwezayê ji wan re pir tiştê balkêş e. Ji bo van sedeman jî xwestin ku vê çûn û hatin an jî mirin û saxbûna xwezayê ji gelê xwe ra bi mane bikin. Li ba wan yek ji xwedayên herî mezin û hemdemî xwedayê şivantî û şivanan Dimuzî an jî Tam-muz bû ku şeş mehan li binê erdê dimîne û şeş mehan jî tê ser rûyê erdê. Ev şeş mehên ewil, mîna zivistan û mirina xwezayê tê qebûlkirin, ji ber ku binê erdê welatê mirîyaye. Dûvre jî Dimuzî derdikeve ser rûwê erdê û xweza bi hatina wî pîroz dibe û jîn dibe. Ji ber vê nûveçêbûn an zayînê jî, gelê Mezrobotan spasîyên xwe bi cejn û pîrozbahiyekê didine xwedayên xwe. Navê vê cejna wan jî Zagmuk an jî Akîtu ye.

Akîtu, li gor tekstên babîliyan rastî yekê Nîsanê tê. Lê dema ku meriv li salnameyan mêze dike, yekê nîsana babîliyan rastî 21ê Adara me tê. Yanî em dizanin ku ji somerîyan heta akadî,

babîlî û asuriyan ev cejna Akîtu hatiye pîrozkirin. Îroj jî surya-niyên li Kurdistan û Mezrobotan hîna jî vê cejnê, bi vî navî pîroz dikin. Lê bi min, bi şaşî du caran pîroz dikin. Ji ber ku cejna mesîhiyan a Paskalyayê bi eslê xwe ev cejne. Di Paskalyayê de jî mesîhî, piştî darvekirina Îsa bi sê rojan, nûvejînbûna wî yan jî saxbûna wî pîroz dikin. Gelo ma ev û hatina Dimuzî ya li ser rûyê erdê ne heman tişt in? Ji aliyê din Nîsan, ji boyî cihûyan jî meha yekemîn e û cejnek wan a sereke Pesah jî disa rastî vê demê tê. Li Anatolyaya navîn jî, ji sê-çar hezar salan vir ve em dizanin ku destpêka sala nû yan jî destpêka buharê tê pîrozkirin. Li gor textên hîttîyan navê cejna wan a buharê Antahşum e. Ev cejn dema ku nergis şîn dibûn dest pê dikir û sîh û du rojan didomiya. Heta vir ez bawer im mînak û çavkaniyên dîrokî wê bes bin. Ka em mêze bikin bê ka gelo Newroz çiqasî nêzîkî van mîtos û cejnan e?

Di Newrozê de çîroka ku herî baş tê zanîn meseleya Dehaq, Kawa û zilma Dehaq e. Kurd her çiqasî li vê çîrokê xwedî derdikevin jî, mixabin tu qeyd û nivîsên kurdan ên dewlemend derheqa vê mijarê de tunene. Ji ber vê jî dîroka devkî û edebiyata devkî, kare meriv bikeşê ber bi şaşîtiyan ve. Mîna meseleya sala 612an B.Î. ku min li jor behs kir. Ev tarîx sala ku Keyîtiya Medan, Babilê dixê dest nîşan dide. Yanî dîroka têkveçûna Babilê ye. Eger ev mesele û dîrok rast bin, divê di qeydên Babilê de keyayek bi navê Dehaq û divê serdarek jî bi navê Kawa hebe. Lê mixabin herdu jî vê salê li Babilê tunene.

Dehad bi eslê xwe ji ku ye?

Em vegevin mijara xwe. Dema ku em Dehaq bişopînin, di dîrokê de mîna keyayekî bi rastî jî heyê! Li gor qeydên mîtolojî û dîroka farisan Dehaq, ji malbata Pîşdadî, keyayê pêncemîn e. Her çiqasî navê wî di pirtûka Avesta de Ag-i Dahak an jî Azi Dahak derbas bibe jî li gor farisan ev kes, mirovekî ereb e û ji qebîla Himyera ye. Lê di vir de jî tiştêk din derdikeve holê. Mitos qasî ku tên nivîsandin, ji valahîyan jî tên amadekirin. Ew valahiyên di nav mîtosan de derfetê dide qewman ku li gor hewceyîyên wê demê nava wan tije bikin û wan çîrokan bikar bînin. Îhtîmaleke mezin e Dehaq ne ereb e, lê piştî ku axa farisan ji aliyê ereban tê dagirkirin, Dehaq dibe karakterek ereb! Ji ber ku di çîroka Newrozê de ti carî nabêje Dehaq ji ku ye, xerîb e an jî na. Em nizanin. Çîrok an jî mîtos, bersiva van pirsan nade ku meriv karibe bi xwe binivîse.

Wusa xwiyaye ku cejna Akîtu, Antahşum an jî nûvejîna xwezayê ev du hezar salên dawî bi navê Newrozê tê zanîn. Newroz, piştî hatina olên yekxwedayî mîna cejnek pagan an şaman cihê jiyane jî xwe re nediye û bi çîrokek wusa egîdî (şerê Kawa û Dehaq) xwe ji nû ve ava kiriye. Mînakên wek vê gelek in. Mesela 25ê meha Berfanbarê, heta ku Îsa were cîhanê rojbûna xwedayek kevn ê bi navê Mîtra bû. Piştî Îsa hat, ji ber ku Mîtra xwedayek pir xurt bû rojbûna Îsa jî bû 25ê mehê. Qiloç an jî stîrehên ku me li malên xwe yan jî li nav erdê xwe dialiqandin jî, dor bîst hezar sal in ku bi awayek olî di jîyana me de hene. Em niza-

nin çima. Lê hîna jî hin ji me bi malên xwe ve dikin. Li nav erdên xwe bê sedem carna em kevîran datînin ser hev û barûyên biçûk çêdikin. Em nizanin çima em çê dikin lê bi eslê xwe ferqa wan barûyan ji kevîrê Girê Miradan (Göbeklitepe) tinene. Em bêyî zanîn erdê xwe bi wan pîroz dikin. Meriv kare gelek mînanan bide.

Wê gavê cihê newrozê di çanda kurdan de çi ye? Bi min bersiva wê pirr hêsan e; "çand ji olan bihêztir e!" Ji ber vê jî, çi ol were bila were, çand cihê xwe tê de çêdike yan jî olê li xwe tîne, dişibîne xwe. Zaroktiya xwe bînin bîra xwe. Me carna digot "sersala kurdan..." Ew jî rastî sêzdehê meha yekê dihat. Bala xwe bidinê; dê me û bavên me, sîstema salnameya rojê çiqasî bişopin jî, sîstema salnameya heyvê jî ji bîr nekirine û fêrî me kirine. Lê mixabin ew jî ne "sersala kurdan" e. Ji ber ku ew sîstem bi îslamiyete re hatiye herêmê û biser ketiye. Mirovan di demek gelek kin de (1400 sal) kevneşopên bi hezar salan li paş hiştine lê ji holê jî ranekirine. Ji ber vê jî, nûvejîna xwezayê yan bi gotîneke din sersala xwezayê bi navê Newrozê hîna jî tê pîrozkirin. Mirovatî berî ku gund û bajaran ava bike bi milyon salan li xwezayê jiyaye û perçeyek ji xwezayê bûye. Ev deh hezar salên dawiyê me dest bi kuştina xwezayê yanî kuştina dayika xwe kiriye. Kerem bikim bila ev Newroz an jî "sersala kurdan" bibe destpêka lihevhatina me û xwezayê. Ji bo her ferdeke malbata xwe darekê biçînin, derkevin xwezayê, hêviya dahatûyê ji zarokên xwe ra geş bikin. Newroz sersal e, nûvejîna e, hêvî ye. Sersala we pîroz be! 🌺

HowatName

VEGOTINA BEYTIKEKÊ

FEWZÎ BÎLGE

Şeveke li xwe heyîrî... Sê kefenên gulgulî... Ro diherikî paş çiyayên bejnbilind û hîv cardin girover e. Li gel her tiştî ne dîmeneke klasîk e ev.

Beytikeke biçûk ji min re got: Sê perperokên baskpola... Kes newêre bêje 'Serê pozika qon-dereya we xwar e.'

Berê xwe dane rojava, porên xwe bera ber bayekî bêhna firîkên genim jê tê dane. Ken ber bi rûyê wan ve direve. Tenê xeyalek maye di navbera wan û wê roja ku li bendê ne de û va ye careke din dibînim ew hersê perperokên baskpola "mîna hakimî, qeymeqaman, yuzbaşiyên dimeşin."

Naxwazim careke din xwekuştina wan xortên mîna peykerên antîk, keştiyên noqî avê dibin, teyrikên bêper û bêbask mane, bajarên zimanê xwe jêkirine bibînim.

Wê beytika biçûk ji min re got "Zeman çi qasî hûn westandibin jî mîna rûbarên serê biharan rabûbin, hûn bi ber wê rojê ve dilezînin û dengbêj careke din ji bo we dibêjin."

Bajarên ku çi qasî zimanê xwe terikandibin jî daw û delingên xwe hildane, xwe dane tengala ba û dimeşin.

Ji bo xatirê wan pêsîrên pêşawa, legalîze dikim razên xwe yên îllegal û ez jî bera dû

wan didim. Ez, tu û ew bi ber senfoniya rengên krîstal ve diherikin. Gavek, du gav, sê gavên din... Hîv derî ji rojê re vedike. Hûn bişkokên singên xwe vedikin ji bo ez wan biwênim, dîrok çend rûpelan bi navê we dadigire. Wan kêlikan benderên jehr û janê li dû me dimînin. Saloxkarên dewletê, ji dolên me bin jî bi zimanê xwe nizanin, li ber deriyê mezin xwe dixesînin.

Hecûc û mecûcan bihuşt me li ser xwe tapû kiribin jî çîrok-bêjekî ji min re got "Ew çiyayên te ew wêrandine, wê rê nedin wan hecûc û mecûcan û tajiyên me wê li ber deriyê wan bibin xwedî hikum. Û çiyayên te wêrandine ber bi ezmên ve bilind dibin. Asê, maqûl, zadegan û bedew in.

Mirov, hîv û hêvî xwe dispêrin wan. Dixwazin bi yekdengî stranên bicoş bibêjin. Refek beytikên ku xwe ji qefesan filitandine, mizgîniya rizgarkirina koleyên axirzemanan ji min re tînin, ji kêfan îja wan diwênim.

Şeveke li xwe heyîrî, kefenekî gulgulî, ro diherike paş çiyayên bejnbilind û hîv cardin girover be jî li gel her tiştî, dîsa jî ev ne dîmeneke klasîk û tê zanîn e.

Dişikînim awênayên derizî; ji bo zerî, esmer û gewrên mîna we pir bikim û tim hûn ji wêneyên min re mijar bin. ♪

BİR SERÇENİN ANLATTIĞI...

Çeviren: REŞO RONAĞI

Kendisine hayretle bakan bir gece sanki... Üç çiçekli kefen... Boylu poslu dağların ardına akarken gün, ay yine yusuvarlak... Öyle alışıldık, klasik bir görüntü değil ama bu.

Küçücük bir serçe bahsetmişti onlardan, "üç çelik kanatlı kelebek" diye... Kimsenin, 'gözünüzün üstünde kaş var' bile diyemediği...

Yüzleri günbatımına dönük, buğday başağı kokan rüzgârlara savurmuşlar saçlarını. Bir gülümsemedir, koşar adım yüzlerine ilerleyen. Bekledikleri günle aralarında yalnızca bir tek hayal kalmış ve işte bir kez daha görüyorum o üç çelik kanatlı kelebeği; "yürüyorlar hâkim, kaymakam, yüzbaşı gibi."

Antik heykellere, suya batan gemilere, kanatsız kalmış kuşlara, dilini koparmış kentlere benzeyen o gençlerin intiharını bir daha görmek istemiyorum.

O minik serçe dedi ki bana: "Zaman sizi ne kadar yormuş olsa da, baharla coşan nehirler misali, siz yine de o güne doğru hız kesmeden ilerliyorsunuz ve dengbêjler bir kez daha sizin için söylüyorlar."

Dillerini terk etmiş olsalar bile kollarını sıvamış kentler, rüzgâra eşlik edip yürüyorlar.

Sırlarımı aşikâr ediyorum ve ben de düşünüyorum onların peşine. Ben, sen ve onlar

kristal renklerin senfonisine doğru akıyoruz. Bir, iki, üç adım daha... Ay, kapıyı açıyor güneşe. Resmedeyim diye göğsünüzün düğmelerini çözüyorsunuz; tarih birkaç sayfayı sizin adınızla kapatıyor. O anlarda acı ve elem hasadı ardımızda kalıyor. Muhbirleri muktedirin, bizim soyumuzdanlar, kendi dillerini bilmiyorlar ama. Büyük kapının önünde hadım ediyorlar kendilerini.

Yecüc ve mecücler cennetimizi kendi adlarına tapu etmişlerse de bir anlatıcıdan duydum: "O resmettiğin dağlar yecüc ve mecüclere geçit vermeyecek, yükseldikçe yükselecek. Yalçın, soylu ve güzel..."

İnsanlar, ay ve umut onlara sığınır. Hep bir ağızdan coşuklu şarkılar söylemek isterler. Kafeslerinden kurtulmuş bir sürü serçe de ahir zaman kölelerinin kurtuluşunu muştuluyor bana, sevinçten onları resmediyorum bu kez.

Kendisine hayret etmiş bir gece, çiçekli bir kefen, boylu poslu dağların ardına akan gün ve ay yine yuvarlaksa da herşeye rağmen, yine de bu, bilindik ve sıradan bir görüntü değildir.

Çatlamış aynaları kırıyorum; sizin gibi sarışın, esmer ve beyaz tenlileri çoğaltayım da resimlerime hep konu edeyim diye.

DEPREMDEN SONRA

BARIŞ AVŞAR

Depremler yıkar öldürür, tsunamiler yutar dağıtır belki ancak sonunda mutlaka yeni bir dünya kurulur. Kuşatılmış halklara neyin yardım edeceğini de kimse bilemez. Belki bir deprem, belki bir riya, belki bir yalan... Gözü yaşlı da olsa öfkesi acısından büyük olarak, ayağa kalkıverirler. Ve sonra bahar gelir...

Artabazos'un Pers ordusu üç aydır süren kuşatmayla alamadıkları Poteidaia'yı birden bire önlerinde buluvermişti. Şehri savunanlarla aralarındaki deniz çekilip gidiverince ve geri de gelmeyince, çekilmesiyle ortaya çıkan kumsala atılıp saldırıya geçtiler.

Pers kabileleri birleşip de Elbruz dağlarını ve Zagrosları arkalarına alıp, İran yaylalarına ve İndus Vadisi'ne sığamayıp, Medlerle, Asurlularla, Babillilerle, Mısırlılarla savaşa savaşa önce Mezopotamya'yı sonra Ege'yi ele geçirirken akıllarında tek bir şey vardı: Denize ulaşmak...

Kendilerinden önceki en büyük güç olan Asur'un denize ulaş-

madığı, bir 'kara imparatorluğu' olarak kaldığı için yıkıldığını anlamışlardı. Denize varmadan, onu kontrol etmeden yerleri sağlam olmayacaktı.

Pers ordusunu deniz yutunca...

İşte aradıkları önlerindeydi şimdi: Deniz kıyısında dıydılar ve deniz onlara yol açmıştı. Önlerinden çekilip gitmiş, "Alın hadi, Yunan'ın Poteidaia şehri artık sizindir" demişti...

Atıldılar ıslak kumun üzerine, koşullar denizin kendilerine bıraktığı hazineye. Ancak Herodot'un anlattığına göre daha yolun yarısına varmamışlardı

ki deniz geri geldi! Gittiği gibi. Birden bire... Artabazos'un askerleri kendilerine bırakıldığını düşündükleri şehre baka baka ve çığlık çığığa suya karışıp gittiler. Yüzme bilenler kurtulabildi sadece. Zagros-lardan, Elbruzlardan, İndus Vadisi'nden, İran yaylalarından kopup gelenlerin kaçtığı yüzme bilecek? En büyük rakipleri denizi olmayan bir imparatorluk olanların kaçtığı tsunamide kulaç atabilecek?

Pers ordusunu deniz yuttu o gün. Kurtulabilenleri de kuşatılmış şehirden yalın kılıç teknelerle çıkıp gelen savunmacılar halletti. Yine Herodot'un demesiyle dersek, Poteidaialılara göre şehirlerini kuşatan bu ordunun hakkından gelen Poseidon'du. Denizin tanrısı, kuşatmayı yapanların kendisi adına yapılan bir tapınağa karşı yaptığı saygısızlıkları cezalandırmıştı. Herodot'a göre de bu, akla en uygun açıklamaydı.

Yoksa deniz neden çekip gitsin ve sonra geri gelsindi ki?!

Bilim yetersizse Herodot ne yapsın?

Doğadan gelen bir felaketi doğüstü güçlere bağlamak yeni değil. Felaketleri, şansa, tanrılara, hurafelere, batıl inançlara bağlamak...

Bugün göz göre göre yapılanların yanında Büyük Herodot'un ki affedilebilirdir ama. Çünkü o 'olan biteni' kaydetmiştir, zamanında neye inanılıyorsa ona inanan biri olarak. Elinde modern bilimin imkânları olmadan, Yunan tanrılarına dayalı pagan inanın bir üyesi olarak aklına en çok yatan ihtimali yazmıştır.

Bugünkü akademi maskeli sırtlanlar gibi değildir yani. Depremleri çocuk yaşta evliliğin yasak olması yüzünden ilahî bir cezalandırma olarak açıklayanlar gibi değildir He-

rodot. Onu olsa olsa gerçeği biraz 'eksik' anlatmakla eleştirebiliriz. Gerçeği, yani tsunamiden önce yaşanan depremi... Çünkü bugün Herodot'un anlattığı gibi bir gel-git yaşanması için iki seçenek olduğunu biliyoruz: Ya deprem olmuş olmalıdır ya da meteotsunami yaşanmıştır. Meteotsunami büyük miktarda suyun yüksek basınç değişiklikleri ile yani meteorolojik etkenlere bağlı olarak yer değiştirmesine deniyor. Ancak günümüz biliminin ulaştığı sonuçlar birinci seçeneği öne çıkarıyor. Buna göre, Artabazos'un ordusunun üç aydır süren kuşatmasının bir anında bölgede büyük bir deprem oldu. Şiddeti 6.7 ile 7 arasında değişiyordu. Bu depremin ardından da tsunami yaşandı. İşte Pers ordusu da bu tsunamide helak olup gitti.

Tanrı Poseidon günahsız yani ama bunu o gün söyleyebilmek büyük günah! Dolayısıyla

Herodot da günahsız. Bugünden MÖ 479'a bakarak bize Antik Çağ tarihi ile ilgili bildiğimiz bir çok şeyi tek başına anlatan birini suçlamak insafsızlık olur. O, olsa olsa anlatısını ilahi güçlere bağlarken meseleyi sadeleştirerek anlatmak için ya da gerçekten tsunami ile ilişkisini kuramadığı için depremi anmamış olmalı...

Depremden sonra gelir belki bahar

Ancak bugün, bir taraftan 24 Ocak'ta yaşanan Elazığ'daki deprem üzerinden kendi gücünü anlatan, o gücün her şeye kadir ve değişmez olduğu iddiasını pazarlayan, yapılması gereken her şeyin yapıldığını/ yapılmakta olduğunu iddia eden; bir taraftan da hayat kurtaran Suriyeli genç Mahmut'a dahi tahammül edemeyen, yardımların önce Suriyelilere gittiği yönünde kara propaganda yapan, enkaz altındaki depremzedeye Kürtçe telefon diyalogunu sömürüp Kürt belediyesinden gelen yardımı geri çeviren, sonunda da Vali'nin ağzından 'algı tamdır' diye noktayı koyan akli-fikri-zikri çürümüşlük? Ve o çürümüşlük sayesinde gemisini yürütmeye çalışanlar?..

Onlara bir çift söz edilebilir:

Depremler yıkar öldürür, tsunamiler yutar dağıtır belki ancak sonunda mutlaka yeni bir dünya kurulur. Kuşatılmış halklara neyin yardım edeceğini de kimse bilemez. Belki bir deprem, belki bir riya, belki bir yalan... Gözü yaşlı da olsa öfkesi açısından büyük olarak, ayağa kalkiverirler.

Ve sonra bahar gelir... 🌙

Bavê We Qet Mir?*

Bavê we qet mir?

Yê min mir carekî, ez kor bûm

Şûştin û hildan birin

Min ev yeka qet ji bavê xwe guman ne dikir,
ez kor bûm

Hûn qet çûne himamê?

Ez çûm, ji lambeyan yek tefiya

Çavekî min temirî, ez kor bûm

Li banî esmanekî gulover hebû

Ahakî hêşîn bû ez kor bûm

Lê kevir, kevirên himamê

Kevir mîna eynikê diçeyisîn

Min di keviran da nîvê rûyê xwe dît

Mîna tiştêkî bû, wek tiştêkî xirab

Min ev tişt qet ji rûyê xwe guman nedikir,
ez kor bûm

Hûn qet bi kefê va giriyan?

Helbest: Cemal Sureya

Wergera ji tirkî: Firat Keklîk

* Ev ji bo Adarê ye

► Mahabad Qeredaxî

EVÎN ŞIKAKÎ

Di dîroka milletên bindest de ne tenê qelenê azadiyê giran e, belko qelenê gotina rasteqînê û nivîsandina derbirîn û helbestan jî ne kêmi yê azadiya xak û welat e. Di nav gelê kurd de jî bi sedan rewşenbîr, nivîskar û helbestvan ji ber nerînên xwe pêrgî kuştin, girtin û îşkenceyê hatine. Yek ji wan kesên jî helbestvana kurd Mahabad Qeredaxî ye. Ew bi tawana ku di helbestên xwe de Barzaniyê nemir Mela Mistefa bibîr aniye, herwiha xebat û têkoşîna pêşmerge bilind nixandiye di temenê xwe yê 14 salî de hat girtin û di zindanên rejîma Beis(Baas) de rastî hemû cure zilm û îşkenceyê hatiye. Lê zindan li cem vê jina xweragir ne dawiya het tiştî bû belko destpêka her tiştî bû; destpêka azadiyê bû.

“Piştî ji zindanê derdikeve bi hezeke zêdetir û hêzeke mezintir careke din dest bi kar û xebata xwe dike tevî ku ew di bin çavdêriya rejîma Beis de ye. Ti kiryarên wan, tehdîd û gefên wan encam nedane û nebûne sedema tirs an rêgiriyê ku ew dest ji xwendin û nivîsandina xwe berde.

Di vê hejmarê de em ê geryanekê di nav wêstgehên jiyana helbestvan û nivîskara kurd Mahabad Qeredaxî bikin. Mahabad Qeredaxî ne tenê helbestvan e lê belê gelek lewnên weke çîrok, roman, rexne, lêkolîn jî nivîsiye. Herwiha kar û xebateka xwe ya dîr û dirêj li ser mafê jinan û yeksaneyê di navber jin û mêran de jî heye .

Mahabad Îbrahîm Mehmûd Qeredaxî di 22.02.1966an de li bajarokê Kifrî yê ser bi parêzgeha Kerkûkê ve ji dayik

bûye. Di nav malbateka kurdperwer û rewşenbîr de mezin û perwerde bûye. Piraniya endamên wê malbatê mijulî zanista olî , wêjeyî û siyasî bûn. Yek ji wan jî bapîrê wê zana Mihemed Şukrî Qeredaxî bû. Mahabad ji zaroktiya xwe ve heza wê ji xwendinê re hebû lewma wê pir sûde ji pirtûkxaneyê bapîrê xwe wergirt, her di wê demê de jî dest bi nivîsandina helbestê kir û di rênûsekê anko defterekê de ew derbirîn û helbestên xwe kom dikirin. Di sala 1980î de dema hêzên îstixbarata rejîma Beis diavêjine ser mala Mahabad Qeredaxî û pişkinîn dikan, deftera wê dibînin û weke belgeyê li dijî wê bikar tînin û êkser Mahabad Qeredaxî di temenê xwe yê 14 salî de tê girtin. Mahabad salekê di zindanên rejîma Sedam Husên de dimîne(1980 -1981), Mahabad ewê salê weke “salek di dogehê de” binav dike. Ew hemû coyên îşkenceyê, êş, azar û zehmetiyên zindanê piştî 24 salan karî di pirtûkekê de bi navê “Salek di dogehê de” çap bike. Pirtûk paşê ji aliyê nivîskar Celal Zengebadî ve bo zimanê erebî hat wergerandin.

Helbestvana kurd Mahabad Qeredaxî piştî ji zindanê derdikeve bi hezeke zêdetir û hêzeke mezintir careke din dest bi kar û xebata xwe dike tevî ku ew di bin çavdêriya rejîma Beis

de ye. Ti kiryarên wan, tehdîd û gefên wan encam nedane û nebûne sedema tirs an rêgiriyê ku ew dest ji xwendin û nivîsandina xwe berde.

Di sala 1991an de dema serhildanê destpêkir Mahabad yekemîn jin bû daket cadeyan û banga azadiyê bilind kir û bi sirûd, sloganên şoreşgerî û helbestên xwe bang li xelkê kir da ku li dijî rejîma Beis derkevin. Piştî serhildanê Mahabad bi nivîskar û rojnamevan Mustefa Germiyanî re dizewice û diçe welatê Swêdê. Li Swêdê dest bi jiyaneke nû dike weke çalakvanek di warê mafê jinan de. Herwiha beşdariyê di kongre û mîtingên jinan de dike. Daxwaza wê ya sereke jî wekheviya di navbera jin û mêran de û roleke çalaktir bo jina kurd e. Di sala 2003an

de û li ser daxwaza hikûmeta Herêma Kurdistanê vedigere welat û dibe şewirmenda Serokwezîrê Kurdistanê bo karûbarê jinan. Di sala 2007an de, li Kerkûkê hevjinê wê Mistefa Germiyanî di teqînê de şehîd dibe. Mahabad him di warê edebiyatê de û him jî warê mafê jinan de her li ser xebatên xwe dimîne û li gel keça xwe Şakar jiyana xwe derbas dike.

Mahabad Qeredaxî bi dehan berhemên wêjeyî pirtûkxaneyê kurdî zengîn kiriye. Herwiha pirtûkeka wê bi zimanê Swêdî jî heye. Mahabad bi zimanê kurdî, erebî, tirkî, Swêdî û îngîlîzî diaxive. Helbestvan Mahabad Qeradaxî di helbesteka xwe de, ku wê bi xwe ji kovarê re şandiye, wiha dibêje:

Sûtan

(...)
Ba bisûtîm!
Xo le sûtanim bilêse
W rûnakayî dirust debêt
Xo le cestey min
Newrozêk heldegirsêt

(...)
Ba bisûtêm
Xo le girî çawekanim
Sewezenkêk runak debêt
Xo sirudî jyanewe
Bo Kurdistanî xom delêm

(...)
Ke nesûtêm
Ke bo em işqê gewreyem
Nebim be şem
Çon detwanim peyamî aşî w azadî
Bo duwarojî hiwam bibem

(...)
Ba bisûtêm
Ba giyanim bilêse bigrêt
Ba le cestey min
Newrozêk bo Kurdistan dirust bibêt

Sovyetler Birliği'ndeki Kürtleri yakından bilen Dr. Eskerê Boyik:

► 'Sovyetler yıkıldığında kardeşliğimiz de yıkıldı!'

Röportaj: HÊVIDAR ZANA

Kürtçeden çeviren: NECMÎ ORTA

Ekonomist, şair-yazar, gazeteci ve Ezidibilimci Dr. Eskerê Boyik... Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Kürtlerin tarihini yakından tanıyor. Rusların, İnan ve Osmanlı'yla savaşlarında ilk olarak Kürtlerle yüzleştiğini, bu engeli kolay aşamayacaklarını anlayınca da Kürtleri daha yakından tanımayı denediklerini söyleyen Ezidi Kürt aydını Boyik, Sovyetler Birliği'nin kurulduğu yıllarda Ermenistan'da anadilde eğitim imkânı sağlandığını belirtiyor. Sovyetlerle kurulu düzenin Kürtler açasından sağladığı olanaklara özel vurgu yapan Eskerê Boyik, Sovyetler'in yıkılmasıyla 'halkların kardeşliği'nin de yıkıldığını söylüyor.

Kürtler ve Rusların ilişkileri nasıl başlıyor?

1800'l yıllarda Ruslar Kafkasya'ya yöneldiler. 1801'de Gürcistan savaşsız Rus topraklarına katıldı. Böylece Rusya sınırları, İnan ve Türkiye sınırlarına ulaştı. Aynı dönemde Rusların İnan ve Osmanlılarla savaşı başladı. Ruslar bu savaşlar hakkında "Kürtlere karşı savaştık" diye yazıyorlar. Çünkü hem Osmanlı hem de İnan'ın bölgedeki askerlerinin tümü Kürtlerden oluşuyor. Aynı tarih anlatımında Kürtlerin bölgede büyük bir güç olduğu, aşiretler şeklinde yaşadığı, üzerlerinde bir devlet hükmü olmadığı, her şeyin aşiret liderlerinin elinde olduğu, hatta halktan alınan vergi ve haracı da aşiret liderlerinin topladığı, bu vergi ve haraçtan

devlete pay verip vermeme inisiyatifinin de bu liderlerin elinde olduğu belirtiliyor. Rusların Kürtlerle tanışması böyle oluyor.

Bazı Rus tarihçiler, dönemin Rus yetkililerinin, "biz savaş ve silah zoruyla Kürtlerle başedemeyiz. Kürt aşiretlerine ve Kürtlerin evine sızmanın yollarını bulmalıyız. Ne yapıp edip çelişkilerini, örf ve âdetlerini öğrenmeliyiz ki aralarına girmeyi başaralım" dediklerini yazar. Ruslar'da Krtbilimciliği de bu süreçte başladı işte. Büyük Rus Krtbilimcileri bu süreçten sonra Kürtler hakkında birçk bilgi ve belge topladı, yazılar yazdı. Hâlâ da Kürtlerin o dönemdeki hayatı ve tarihi hakkında bir şey öğrenmek istediğimizde o belgelerden yararlanıyoruz.

Eski Sovyet cumhuriyetlerine sürgün edilen Kürt nüfusuna ilişkin neler söylenbilir?

Sürgün değil, Kürtler o bölgede eskiden beri var zaten. Bunlar Müslüman Krtlerdi. Ezidi Kürtler daha sonra o bölgeye yerleşiyor. 1826 yılında başlayan İnan-Rusya savaşında, o dönem Ezidilerin büyük aşiretlerinden olan Hesini boyu, Hasan Ağa liderliğinde süvarileriyle birlikte Ruslara katılıyor ve İnan'a karşı savaşıyorlar. Rus tarihçiler bu konu hakkında çk şey yazmış, bu Kürt birliklerine övgüler dizmiştir.

Rusların tarafına geçen Kürtlerin çoğu Ezidi miydi?

Evet, Ezidi Kürtler Rusların tarafına geçti. O dönemde Rus devleti içerisinde dini

Kaynak: Rdaw

Eskerê Boyik kimdir?

Eskerê Boyik (Askiyar Broyan) 31 Ağustos 1941'de Ermenistan'ın Aragasotin bölgesine bağlı Kundesaz köyünde doğdu.

İlkokulu Elegez'de, liseyi de Erivan'da birincilikle bitirdi. Erivan'da ekonomi okuyan Boyik 1974'te doktorasını tamamladı ve bu bölümün başkanlığına seçildi. Ermenistan'daki köy ekonomisi üzerine çeşitli çalışmalar yaptı.

Ermenistan'daki Doğubilimleri Enstitüsü'nde Kürdoloji üzerine çalışmalar yaptı.

İlk şiirleri Riya Teze'de yayımlandı ve ilk şiir kitabı Ziverê 1966'da çıktı. Boyik, tiyatro senaryolarının yanı sıra roman ve kısa öyküler de yazdı.

1984'te Sovyet Yazarlar Birliği'ne seçildi. Aynı zamanda Ermenistan ve Kazakistan PEN üyeliği yaptı.

1993'te önce Kazakistan'a daha sonra da Almanya'ya göç etti.

Eskerê Boyik'in onlarca şiir, roman, inceleme ve hikâye kitabı vardır.

farklılık gözetilmiyor, ayrımcılık yapılmıyordu. Kimse din adına gelip onları katletmiyor, mallarını talan etmiyordu. Onlar da diğer halkların sahip olduğu haklara sahip oluyorlardı. Ezidi Kürtler din düşmanlığı nedeniyle uğradıkları gazaptan kurtulmak için Rus tarafına geçmeyi seçti.

Dedeleriniz o tarafa geçer geçmez Ermenistan'a mı yerleşti?

Bizimkiler 1820-30'larda gelip Elegaz Dağı yamacına yerleşiyorlar; on iki köyümüz var bu bölgede. Serhat bölgesinde büyük bir savaş yaşanıyor, *Zerif Hatun Savaşı* deniyor buna. Tarihçiler Serhat bölge-

sinin dağı taşı, ovası yaylası, hayırı ve bereketiyle tamamen Ezidilerin kontrolünde olduğunu söylüyor. Bölgede göçebe olan Müslüman Kürtlerin ise bu durumdan hoşnut olmadıkları, yaylalara gelip dönmeyi istemedikleri, bu nedenle Heyderi aşireti ile Ezidiler arasında savaş çıktığı ve sonuçta

Ezidilerin yenilip diğer tarafa geçtiklerinden bahsedilir.

Ezidi Kürtler Ermenistan'da varlıklarını nasıl koruyabildi?

Avrupa'ya ve dünyanın diğer yerlerine yayılan Ezidiler kendilerini dinî varlıkları sayesinde, inançlarına dayanarak koruyabildi. İnanç ve etnik kimliğe sahip çıkmaları diğer toplumlar içerisinde erimelerini önledi. Sovyetler kurulana kadar da bu şekilde kendilerini koruyabildiler. Ermenistan, Azerbeycan ve diğer Kafkas ülkelerinde Müslüman Kürtler de vardı. Onlar da kendilerini esas olarak dini inançlarıyla ayakta tuttular.

Olanakları Sovyet devleti sağladı

Olanakların da burada bir rolü yok mu? Rusya Ezidi Kürtlere kendi inanç ve kültürleri ile yaşama özgürlüğü tanımadı mı? Müslüman olmadıkları için devlet onlara daha mı fazla imkân sağladı acaba? Böyle bir ayrıcalıkları oldu mu?

Sovyetler'den önce değil ama sonra, evet oldu. Aslın-

da Sovyetler'le bu imkânlar herkes için ortaya çıktı. Şimdi falan kes filan kes şöyle yapıyor ama eğer Sovyetler olmasaydı bu imkânlar sağlanmazdı. 1926'dan sonra Ermenistan'da sadece Ezidi Kürtler kaldı. 1914'ten 1926'ya kadar Kafkaslar'da Müslüman ve Hristiyanlar arasında savaş ve çatışmalar yaşandı. Böylece oradaki Müslüman Kürtler Serhat bölgesine göçerken, Kars ve Sürmeli'deki Ezidi Kürtler de Ermenistan tarafına göçtü. Van Gölü kıyısında yaşayan Zokurlu aşireti de (ki büyük bir aşiretti) göçüp Ermenistan'a geldi. 1920'de Ermenistan'daki Ezidi Kürtler kendilerine köyler oluşturmaya başladı, boşaltılan köylere yerleştirildiler. Ezidiler buralara yerleşirken, gün gelir de yollar açılır ve kendi yurtlarına dönerler diye bekliyordular.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Kürtler arasında birçok büyük ve ünlü aydın yetişti. Üniversite ve enstitülerde Kürdoloji bölümleri açıldı. Erivan Radyosu ve Riya Teze

gazeteleri Kürtler adına büyük kazanımlardı. Kürtler bu olanakları nasıl elde edebildi?

Bu imkân ve kazanımlar tamamen Sovyet devletinin vaat ve kararlarıyla gerçekleşti. Ne bir örgütlülük ne de başka bir şekilde değil. Sovyet devleti herkese eşit haklar tanıma vaadinde bulundu. 1920'de Ermenistan'da da tatbik edilen ve yukarıdan gelen bir kararla her halk kendi anadilinde okuma hakkına kavuştu. Orada yaşayanlar Ezidi Kürtleriydi. Ne bir alfabeleri ne doğru düzgün okuyan bir öğretmenleri vardı.

Peki okullar nasıl açıldı? Hangi alfabenin kullanılacağına nasıl karar verildi?

O zaman Akog Bazaryan adında Ağrılı biri, Ermeni alfabesiyle çocuklar için Şems adında bir kitap yazmıştı. Ermenistan Eğitim Bakanlığı o kitabı ders kitabı olarak kabul etti.

Şu an bizim kullandığımız latin alfabesiyle değildi yani?

Hayır. 1928'e kadar da Ermenice alfabe ile buradaki Kürtçe okullarda ders verildi.

Başta birkaç köyde okullar açıldı, sonra yaygınlaştı. İlk zamanlarda Ezidiler içerisinde ders verebilecek öğretmen de yoktu. Kürtlerle birlikte yaşayan ve Kürtçeyi iyi bilen Ermeni öğretmenler ilk başta Kürt dili eğitimi verdi.

Alfabe daha sonra değiştirildi mi?

Ermenice alfabe 1928'e kadar kullanıldı. Ama daha sonra bu alfabenin Kürtçe gramer ve lehçeleri anlatmaya yetmediği görüldü. Bir de Kürtler sadece Ermenistan'da bulunmuyordu. Azerbaycan ve Orta Asya'da, Gürcistan'da, Batum yakınlarında da çok sayıda Kürt yaşıyordu. 1928'de düzenlenen bir konferansta Latin alfabesine geçilmesine karar verildi.

Meryem Gulo, Erebe Şemo ve diğerleri...

Latin alfabesini kullanabilmek için ellerinde herhangi bir kaynak bulunuyor muydu?

Ermenistan'a göç eden Asuri aydın İsaahak Marugulov, ki kendisi Kürtçe ve gramer üzerinde kapsamlı incelemeler yapmış biridir, Erebe Şemo ile birlikte latin alfabesini hazırlıyorlar. 1929'da Ermenistan devleti bu alfabe Kürtçe okullarında kullanılacak alfabe olarak kabul ediyor.

Bundan sonra Ermenistan'daki Kürtler bu alfabe ile okudu, değil mi?

Evet. Ama sadece Ermenistan da değil, Azerbaycan, Gürcistan ve diğer ülkelerdeki Kürtçe okullar için de aynı alfabenin kullanılması uygun bulundu. 1930'da *Riya Teze* gazetesi

çıktı, Kürtçe birçok ders kitabı basıldı. Daha sonra Meryem Gulo ve Erebe Şemo da Kürtçe gramer kitapları yazdı. Meryem Gulo daha önce Kürdoloji üzerinde çalışmış biriydi. 1900'lerde, daha Sovyet kurulmadan Ezidi çocuklar için üç Rusça okul açmış, Zorê köyünde dersler veriyordu.

Elbette çok uzun bir hikâye bu. Riya Teze, Erivan Radyosu ve sizin gibi aydınların yazdığı kitaplar çok zengin bir arşiv oluşturuyor. Bu arşive ne oldu? Nerede, nasıl korunuyor?

Bu da çok uzun bir konu, şimdi burada yazarlarımızı, tarihçilerimizi, dilbilimcilerimizi, sanatçılarımızı ve çalışmalarını bir bir anlatmak zaten mümkün değil. Sadece Erebe Şemo'yu anlatmak bile uzun zaman alır. Birçok aydın geldi gitti ama arşivlerine ne oldu, nereye gitti bilinmiyor. Bazı-

1826 yılında başlayan İran-Rusya savaşında, o dönem Ezidilerin büyük aşiretlerinden olan Hesini boyu, Hasan Ağa liderliğinde süvarileriyle birlikte Ruslara katılıyor ve İran'a karşı savaşıyorlar. Rus tarihçiler bu konu hakkında çok şey yazmış, bu Kürt birliklerine övgüler dizmiştir. Ezidi Kürtler din düşmanlığı nedeniyle uğradıkları gazaptan kurtulmak için Rus tarafına geçmeyi seçti.

larının eserleri aileleri tarafından korunmuş. Radyo arşivi tahminince korunuyor, çünkü radyo hâlâ var ve devlet radyosudur. *Riya Teze* çok büyük bir arşive sahip ancak şimdi tüm sayıları o arşivde var mı yok mu, bilemiyorum. Halkın *Riya Teze*'ye yazdığı ama yayınlanmayan yazılar duruyor mu bilemiyorum. Yine bu arşivin CD'lerde birçok kişinin yanında korunduğunu biliyorum. Nasıl ki *Hawar*'ı muhafaza edip tüm sayılarını Latinceye çevirdilerse, aynı şekilde *Riya Teze*'nin de korunup Latinceye çevrilmesini ve ansiklopedisinin çıkarılmasını isterdim.

Sovyetlerin kavli kararı kalmayınca...

Uzun yıllar sonra Ermenistan'dan ayrılıp Almanya'ya yerleştiniz. Bu kararı almanızın nedeni neydi?

Ermenistan'dayken bir üniversitede çalışıyordum, bölüm başkanıydım, diğer bir üniversitede de dersler veriyordum. Yazıyordum, ekonomik durumumuz kötü değildi. Sovyetlerin çökmesiyle ona bağlı cumhuriyetlerin de ekonomisi çöktü. Profesörlük için ikinci doktoram da hazırda ama öyle oldu ki hepsini bırakarak oradan ayrıldım. Ekonomik olduğu kadar siyasi nedenleri de vardı. Kriz haliydi ve tüm Sovyet cumhuriyetlerinde milliyetçilik hızla artıyordu. Her bir devlet kendi içinde yaşayan halklara, *burası bizim ülkemiz, bizim topraklarımız* demeye başladı. Irkçılığa kadar vardı ve ayrılmaktan başka çarem kalmadığı kanaatine vardım.

Halkların kardeşliği bitti yani?

Fikrimce halkların kardeşliği değil, halkların dostluğu, insanların kendi arasındaki dostluğu vardır. Yeri geldiğinde kardeş diyen halk size *burası benim toprağım* diyebiliyor.

Vatanından çıkmak kaybolmaktır!

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde halkların kardeşliği bir slogan olduğu için belirttim...

Evet, Sovyetler'de halkların kardeşliği vardı ama Sovyetler'in kavli ve kararlarıyla. Sovyet kavli ve kararları kalmayınca o kardeşlik de biraz yıkıldı. Fakat biz Ermenilerle çok yakındık, onlarla ilişkilerimiz çok iyiydi. Ermeniler bizim dil ve kültürümüzü korumamızda, entelektüel çalışmalarda bu seviyeye gelmemizde bize çok yardımcı oldular.

Almanya'ya yerleştiniz. Oldenburg'daki Ezidi Derneği'nde aktif çalışıyorsunuz...

Ermenistan'dan çıktığımda bir daha Ezidibilimcilikle, Ezidi

tarihi ve toplumsal sorunları ile ilgili çalışabileceğimi tahmin etmiyordum. Sovyet yazarlar derneği üyesiydim, tanınıyordum. İlk başta Kazakistan'a, Alma-Ata'ya gittim. Kürtlerin bir bölümü henüz yeni gitmişti oraya ve orada da Kürt dili ve kültürü üzerinde çalıştım. Bir süre sonra Avrupa'ya geçtim. Almanya'da yerleştikten sonra Oldenburg'daki Ezidi derneğine gittim. Bana aydınlar komitesinde yer almamı teklif ettiler. Böylece tekrar yoğun bir çalışmanın içerisine girdim. Sadece Ezidi değil, diğer Kürt aydınlar, diğer halklardan Kürtler üzerine araştırmış, yazmış aydınları da çağırıp toplantılar, seminerler düzenledik. Büyük bir çalışma içerisine girdiğimizi görünce arkadaşlarımız bir enstitü kurma önerisinde bulundu. Enstitü büyük bir iş ve çaba gerektirir. Ezidibilim merkezi olmasını uygun bulduk. Ezidilerin tarihi üzerine yaklaşık on kapsamlı çalışmayı kitaplaştırdık. Bu kitapların bazıları buradaki üniversitelerde de okunuyor.

Şair yönünüz de var. Yazdığınız

nız şiirlerin bazıları bestelenip şarkı olarak okundu. Ve ilk defa Kürdistan Bölgesi'ne geliyorsunuz. Biraz da duygularınızdan bahsedebilir misiniz?

Doğrusu hiçbir şey gurbette yaşamaktan daha zor değildir. Biri ülkeden bahsettiğinde hepimiz etrafında toplandı. Taşını toprağını görmek hepimizin hayalimdi. Sadece benim değil, orada yaşayan tüm aydınların hayalimdi. Ben aralarına katıldığımda henüz gençtim. Heciyê Cindî, Erebe Şemo ve diğer tüm aydınların rüyası bir gün Kürdistan'a gelip görmektir. Kürdistan sevdası bizim için kırmızı çizgiydi, kimse geçemezdi. Eğitimimiz yurtseverlik üzerineydi, din ve inanç üzerine değil. 50-60 bin Ezidi Kürt ile 30-40 bin Müslüman Kürt'tük, kardeşlik. Bir düşün olduğunda hepimiz oradaydık, yas olduğunda hepimiz oradaydık. Sovyetler yıkıldığında bu kardeşliğimiz bile yıkıldı.

Burayı nasıl buldunuz?

Kürdistan Bölgesi'ne gelmeden önce Kuzey'e ve Rojava'ya da gitmiştim. Burada da, oralar da da aydınlarla ilişkilerimiz var, gidip geliyorlar. Aslında çok daha öncesinden gelmek istiyordum ama bir türlü denk gelmedi. Güzel bir ülke. Tek isteğimiz, Kürtlerin bu güzel ve bereketli ülkede rahat bırakılmasıdır. Kürtler de kendi ülkelerini bırakmamalı, gurbete gitmemeli. Hiçbir yer insanın kendi vatanı gibi güzel ve iyi değildir. Vatanından çıkmak kaybolmaktır. Gurbete gitmek bir iki aylık bir gezi için güzel ve çekici olabilir. Ama daha sonra dert ve keder olup insanın yüreğine düşüyor. 🌙

bölge futbol takımlarını 'hizaya sokma' hevesi

'Yoldan çıkmanın' bedeli ağır!

MEHMET ÖZYAZANLAR

“Amedspor ile Cizrespor, kimi zaman taraftarlarının barış talep eden tezahüratları, kimi zaman sahada açılan “Çocuklar ölmesin, maça gelsinler” pankartı gerekçe gösterilerek “ideolojik propaganda” yapmak suçlamasıyla cezalandırıldılar. Ayrıca Amedspor yaklaşık dört yıldır deplasman maçlarını seyirci desteğinden mahrum oynuyor. Deplasman maçları, -olası provokasyonlara meydan vermemek gerekçesiyle- taraftarlarına yasaklanmış durumda.

“Kürt alerjisinin” en yoğun şekilde ortaya çıktığı alanlardan birisi de futbol... Bölgenin profesyonel liglerde mücadele eden iki takımı Amedspor ile Cizrespor'un sistematikleşmiş cezalarla, yasaklarla baskılanıp yıldırılmaya çalışılması, bu alerjinin somut göstergesi... Anlaşıyor ki bölge takımlarının, ayrımcılığa uğramadan, dışlanmadan, hedef gösterilmeden futbol organizasyonlarında mücadele etmesine tahammül edilmiyor. Uygarlığın ulaştığı aşamada artık birer utanç kaynağı sayılan milliyetçilik, ırkçılık, militarizm, cinsiyetçilik gibi safralar ve bunlara ait söylemler, tribünlerde ve futbol medyasında pervasızca boy gösterebiliyor. Özellikle bölge takımlarına yönelik ırkçı saldırganlık ise âdeta ideolojik/politik gövde gösterisi yapılcasına ortaya konuyor.

'Müesses nizam', asimilasyonu reddedip diline, kültürüne, tarihine, kimliğine sahip çıkan Kürtleri, kendi ideolojisi doğrultusunda “hizaya sokmaya” kararlı. Futbol da bu yolda kullanılan enstrümanlardan biri...

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Amedspor adını alırken

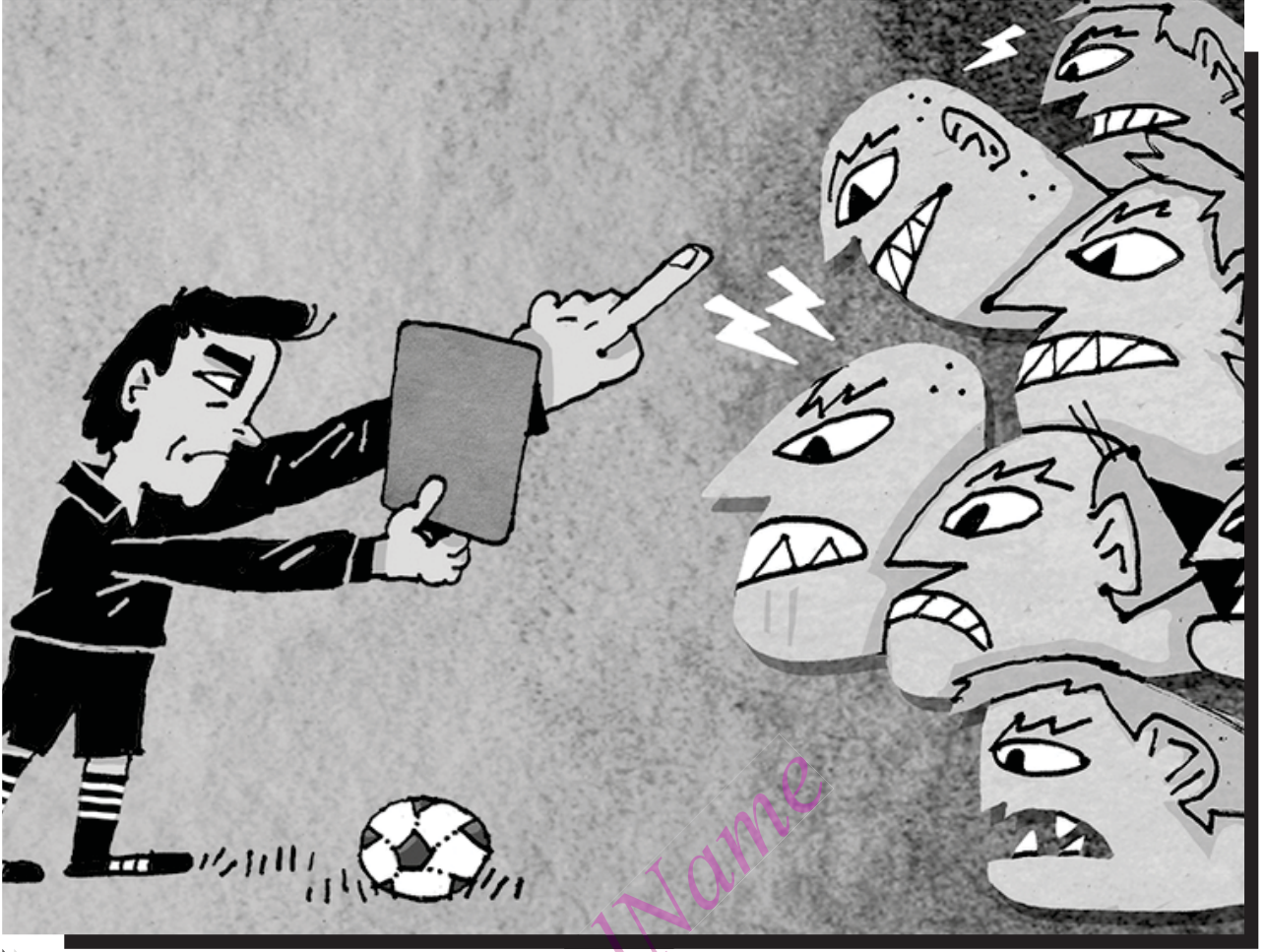
hayatla “milli hassasiyetleri” üzerinden bağ kuran kimi çevreler buna tepki göstermişti. Pek çok şirket ya da sponsor firma isminin tuttukları takımın önüne gelmesinden en küçük rahatsızlık duymayanlar, kadim Amedspor ismini duyduklarında ırkçı hezeyanlarını kusmakta gecikmemişlerdi.

Kürtleri, irade sahibi ve söz hakkı olmayan ikinci sınıf vatandaşlar kategorisinde gören önyargılı bakış, isim değişikliğinde de karşımıza çıkmıştı.

Ülkede, milliyetçilik pompalanıp yaygınlaştıkça, gerek yaşam tarzları, gerekse de etnik/dini kimlik bağlamında, farklılıklara ve farklı olana tahammülsüzlük de yükseliyor. Özellikle farklı etnik kimliğe sahip olanların, böylesi faşizan bir iklimde, devletin yanı sıra kendilerini memleketin asli unsurları olarak gören milliyetçi/ırkçı güruhun hedefi haline gelmesi kaçınılmaz...

Ağır cezalar ve ekonomik ambargo

Evet, bölge takımları farklı. Kültürlerinin, tarihlerinin, dillerinin farklılığı bir yana, hayata da daha farklı bakıyorlar.

► Futbolda kırmızı kartı en çok hak edenler: Irkçılık, cinsiyetçilik, militarizm ve fanatizm.

Yok sayılmaya ya da asimile edilmeye çalışılan kültürlerine, dillerine sahip çıkıyorlar. Bununla yetinmeyip savaşı, ölümü kutsayarak dayatılan ideolojiye, politikaya ve bu yöndeki hamasi söylemlere teslim olmuyorlar. Çünkü savaşın doğurduğu acıları, yarattığı ağır bedelleri çok iyi bilen bir politik-sosyal iklimin içinde yaşıyorlar. Bu nedenle de yılmadan, inatla her fırsatta barış talebini dile getiriyorlar...

Bu aykırı tavır, birilerinin gözünde "yoldan çıkmış" damgası yemek için yeterli. *Türklük* temeli üzerine inşa edilmiş egemenlik mekanizması, dayattığı ideolojiye uyum göstermeyen futbol takımlarını "yola sokabilmek" için elinden gelen gayreti gösteriyor.

Amedspor ile Cizrespor, kimi zaman taraftarlarının barış talep eden tezahüratları, kimi zaman sahada açılan "*Çocuklar ölmesin, maça gelsinler*" pankartı gerekçe gösterilerek futbol tarihinde örneği görülmemiş biçimde "ideolojik propaganda" yapmak suçlamasıyla cezalandırıldılar. Ayrıca Amedspor yaklaşık dört yıldır deplasman maçlarını seyirci desteğinden mahrum oynuyor. Deplasman maçları, –olası provokasyonlara meydan vermemek gerekçeyle– taraftarlarına yasaklanmış durumda. Irkçı söylemleri, saldırıları önlemek gibi bir niyet olmayınca, çözüm, provokasyon ihtimaline dayalı yasakta bulunuyor. Bu da futbol tari-

hinde eşi benzeri görülmemiş başka bir yasak...

İki takım da gittikleri hemen her deplasmanda ırkçı taciz ve saldırılarla karşılaşırken, Futbol Federasyonu da dahil olmak üzere devletin hiçbir kurumunun bu rezillığe son vermek için çaba harcamaması, aslında her şeyi anlatıyor. "*Madem bize ayak uydurmayıp burunlarının dikine gidiyorlar, burunları sür-tülsün o zaman!*" düşüncesiyle hareket ettikleri çok açık.

Devlet, bugüne kadar bölge takımlarına yönelik ayrımcılığa, tacizlere, saldırılara hiçbir zaman gerçekten karşı çıkmadı, saldırılara karşı önlem almadı, saldırganları cezalandırmadı. Tam tersine ırkçı saldırılara

hedef olan takımlar en ağır cezaları aldılar, üstüne bir de yetkili kişilerce kriminalize edilip hedef gösterildiler, hâlâ da gösteriliyorlar...

Devleti temsil eden kişiler ve kurumlar ayrımcılıkta başrol oynarken, ırkçı ön yargıların, tacizlerin, saldırıların önüne geçilebilir mi?

Takımların "suçla" ilişkilendirilip hedefe konması aynı zamanda ciddi anlamda ekonomik sıkıntıya da yol açıyor. Kendilerinin de "suçla" ilişkilendirilebileceğinden ürken insanlar ve şirketler doğal olarak bu kulüplere ekonomik destek vermeye çekiniyor. Böylece kulüplere bir darbe de işin ekonomisi üzerinden vuruluyor. Profesyonel futbol organizasyonu içinde yer alabilmek belli bir ekonomik güce sahip olmayı zorunlu kılıyor oysa. Kendilerine dönük tehdit dili yüzünden ise bu kulüpler önemli bir gelir kaleminden yoksun kalıyor. Buna bir tür "ekonomik ambargo" denebilir.

'Hakemler kötü' klişesine gerek var mı?

Bölge takımları açısından, bugün biçimde ayrımcılığın, dışlayıcılığın hüküm sürdüğü böylesi bir ortama katlanmak kuşkusuz kolay değil. Nitekim Cizrespor, mevcut duruma daha fazla dayanamayacağını belirterek (kararın kesinlik kazanıp kazanmayacağı, nereye evrileceği bir yana) ligden çekildiğini açıklama noktasına geldi.

Yalnız ligden çekilme gerekçesinin, ağırlıklı olarak hakemlerin kötü yönetimine dayandırılması, sorunun asıl ve ısrarla üzerinde durulması gereken boyutunu gölgede bırakıyor...

Hakemlerden şikâyet etmeyen takım neredeyse yok. Herkes başarısızlığın, puan kayıplarının faturasını hakemlere kesmeye çalışıyor. Bu nedenle hakem yakınmaları, "sorumluluktan kaçış" dışında bir anlam barındırmıyor.

Bu bağlamda, ciddi boyutta ırkçılık ve militarizm kaynaklı saldırılarla karşı karşıya kalan Cizrespor'un, ligden çekilme kararını doğrudan hakemlerle

ilişkilendirmesi anlaşılması güç bir yaklaşım. "Hakemleri suçlayıcı" söylemler Cizrespor'u diğer takımlarla aynılaştırıyor. İşin içine bu yöndeki klişeleşmiş mağduriyet söylemleri girince haklı bir isyan, alelade bir karşı çıkışa dönüşüyor. Oysa hedef, hakemler değil, futbolu siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda pespaye kullananlar olmalı...

Futbol saha içinde olduğu kadar saha dışında da bir mücadele alanı. Muktedirler, bu alanda milliyetçiliği, ırkçılığı, militarizmi tepe tepe kullanırken bir yandan da ne kadar ikiyüzlü olduklarını göstermek istercesine, "*Futbola politika bulaştırmayın*" sözlerini ağızlarından eksik etmezler...

Bütün bunlara karşı Amedspor'un yaptığı gibi, inadına organizasyonların içinde kalıp yılmadan mücadeleyi sürdürmek gerekiyor. Hayattaki hiçbir olgunun politikadan soyutlanamayacağını göstermek, barış, özgürlük, eşitlik gibi ileri insanlık değerlerine sahip çıkmak ve futboldaki faşizmi, ırkçılığı, ayrımcılığı teşhir etmek için... 🌙

‘Li cem kurdan cureyên nan

AMED TÎGRÎS

Dîroka genim û nan gelek kevn e. Genim peyveke kurdî ye. Peyva gemim tê wateya “destpêk”ê. Grekiyan (yunanan) peyva genim ji kurdî girtine. Di yunaniya kevn de navê genim “genimata” ye.

Di vî warî de gelek lêkolînên zanistî hene. Ji wan lêkolînan yek jî di sala 1999an de ji aliyê komek lêkolînerên alman ve hatiye kirin. Ev koma lêkolînerên alman ji her parzemînan nimûneyên genim kom kirine û DNAyên wan derxistine. Encama DNAyan di Kovara Sceine de weşandine. Encam nîşan dide ku 9 hezar sal beriya zayîna îsa cara yekem genim û ceh li Newala Çorê peyda dibe. Newala Çorê li aliyê Ruhayê ve dikeve; li başûrê çiyayê Kaşyariyê (Qerecdaxê) ye. Tê gotin ku genim û ceh ji wir jî li seranserê cîhanê belav bûye.¹ Rez û rezvanî jî li derdora rêzeçiyayên Zagrosan hatine xwedîkirin. Avceh (bîra) û mey (şerab) jî li wir hatine çêkirin. Li Kurdistanê heta niha arkeologan li gelek cî û waran lêkolîn kirine. Lê di nav wan lêkolînan de sê cî hene ku gelek girîng in û xwedî encamên herî hêja û dîrokî ne. Encama lêkolîn û lêgerînên van hersê cîyan dîroka şaristaniya cîhanê guhertine.

1 Goran Candan, Kurdistan Bingehê Şaristaniyê ye, Stockholm

Yek jê li Başûr Şandiyar, herdu ciyên din jî li Bakur, li Erxenyê Qotê Berçem û li Kaşyariyê li Newala Çorê (Göbekli Tepe) hatine kirin.

Her weha ne tenê genim, cara pêşî ajelên weke bizin, mîh, bez, ga û çêlek jî li Kurdistanê, li quntarên çiyayên Zagrosan hatine kedî û xwedîkirin.²

Tê gotin ku di dema berê de genim bi keviran hûr kirine, şil kirine û li ser tehtên germ hiştine û nan pahtine. Piştî proseseke dûr û dirêj genim li ser cîrnikan hûr kirine û li tenûrê dane û nan pahtine. Îro di nav kurdan de gelek cureyên nan hene. Ez navê cureyên nanên kurdî di listeya jêrîn de rêz dikim:

Bi kurdî cureyên nan

1. Nanê bermeyîrê
2. Nanê berûwa
3. Nanê bêxwê
4. Nanê bez
5. Nanê binagir
6. Nanê bîşî
7. Nanê cehî
8. Nanê felqîk
9. Nanê fetîr
10. Nanê firinê
11. Nanê garis
12. Nane gilgil
13. Nanê goşt

2 Amed Tîgrîs & Aso Germiyani, Dîroka Kurd û Kurdistanê, Weşanên Apec, rûpel 10, Stockholm- 1990

14. Nanê helîte
15. Nanê hilhatî
16. Nanê hişkirî
17. Nanê kade/kadika
18. Nanê kelandî
19. Nanê kilor
20. Nanê kizrika
21. Nanê lawaşe
22. Nanê lelengî
23. Nanê malê
24. Nanê mêzîne
25. Nanê mirih
26. Nanê nava rûn
27. Nanê niqirî (nanê tost)
28. Nanê nîskî
29. Nanê nokî
30. Nanê pelox (bazilme)
31. Nanê pîvaz
32. Nanê qalind
33. Nanê qatqat (nanê heftewik)
34. Nanê qerîs/ qerîsonkî
35. Nanê sêlê
36. Nanê sengin (kevirîn)
37. Nanê sîrim
38. Nanê sorik
39. Nanê şikave
40. Nanê şilikî (nane kunik)
41. Nanê tawê
42. Nanê tenik
43. Nanê tenûrê
44. Nanê teptepe
45. Nanê tîrê
46. Nanê toraq
47. Nanê tûj
48. Nanê xas (nanê spî)
49. Nanê xaşîk
50. Nanê xewre
51. Nanê xilt

CIGERXWÎN: KÎ ME EZ?

Lal Laleş, Vecdi Erbay, Şener Özmen, İsmail Dindar

Di Fûara Pirtûkan a Amedê ya 7an de ku ji 28ê Îlonê heta 6ê Cotmeha 2019an berdewam bû, ji aliye Weşanên Lîsê ve bo bîranîna Cigerxwînê şairê gewre panelek hat lidarxistin. Serenavê panelê weke navê helbesteke wî hatibû diyarkirin: "CIGERXWÎN: KÎ ME EZ?" Ev helbesta wî qala bindestiya kurdan û hebûn û nasnameya wan dîke.

Panel bi beşdariya Lal Laleş, Şener Özmen û Vecdi Erbay bi rê ve çû. Beşdaran li ser helbesta wî û helwesta wî nîqaşeke hêja kirin. Lal Laleş û Şener Özmen bi kurdî axivîn, Vecdi Erbay jî bi tirkî axivî. Em jî bi heman awayî vê panelê diweşîn. Me dosyeyê bi nivîsa İsmail Dindar a bi serenavê "Şairê Şoreşger: Cigerxwîn" temam kir û gihand ber destê we.

28 Eylül-6 Ekim 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen Diyarbakır 7. Kitap Fuarı'nda Lis Yayınları tarafından büyük Kürt şairi Cigerxwîn anısına bir panel düzenlendi. Panelin başlığı Cigerxwîn'in, tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin ezilmişliklerine ve kimlik sorununa vurgu yapan aynı adlı şiirinden esinlenerek belirlenmişti: "CIGERXWÎN: BEN KİMİM?"

Lal Laleş, Şener Özmen ve Vecdi Erbay'ın katılımıyla gerçekleşen etkinlikte, Cigerxwîn'in şiir, edebiyat ve sanat çizgisine ve farklı boyutlarda seyreden yaşam pratiğine dair önemli görüşler sunuldu. Lal Laleş ve Şener Özmen'in Kürtçe, Vecdi Erbay'ın ise Türkçe dile getirdikleri bu görüş ve yorumları, İsmail Dindar'ın "Devrimci Şair: Cigerxwîn" yazısını da ekleyerek dosya sayfalarımızda yayınlıyoruz.

Di Fûara Pirtûkan a Amedê ya 2019an de, ji aliye Weşanên Lîsê ve bo bîranîna Cigerxwîn panelêk hat lidarxistin. Serenavê panelê weke navê helbesteke wî hatibû diyarkirin: 'CIGERXWÎN: KÎ ME EZ?' Panel bi beşdariya Lal Laleş, Şener Özmen û Vecdi Erbay bi rê ve çû. Beşdaran li ser helbesta wî û helwesta wî nîqaşeke hêja kirin. Lal Laleş û Şener Özmen bi kurdî axivîn, Vecdi Erbay jî bi tirkî axivî. Em jî bi heman awayî ve panelê diweşîn.

28 Eylül-6 Ekim 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen Diyarbakır 7. Kitap Fuarı'nda Lis Yayınları tarafından büyük Kürt şairi Cigerxwîn anısına bir panel düzenlendi. Panelin başlığı Cigerxwîn'in, tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin ezilmişliklerine ve kimlik sorununa vurgu yapan aynı adlı şiirinden esinlenerek belirlenmişti: "*CIGERXWÎN: KİMİM BEN?*"

Lal Laleş, Şener Özmen ve Vecdi Erbay'ın katılımıyla gerçekleşen etkinlikte, Cigerxwîn'in şiir, edebiyat ve sanat çizgisine ve farklı boyutlarda seyreden yaşam pratiğine dair önemli görüşler sunuldu. Lal Laleş ve Şener Özmen'in Kürtçe, Vecdi Erbay'ın ise Türkçe dile getirdikleri bu görüş ve yorumları, İsmail Dindar'ın "*Devrimci Şair: Cigerxwîn*" yazısını da ekleyerek dosya sayfalarımızda yayınlıyoruz.

Lal Laleş: Hûn hemû zanin ku 'Kî me ez?' helbesteke Cegerxwîn a sereke ye ku hinekî jî mot-

toya helbesta wî ye. Wexta dibêje 'Kî me ez?' ne tenê behsa xwe dike, behsa miletekî dike, behsa cehd û tehba miletekî dike, behsa hebûn û nebûna miletekî, têkoşîna miletekî dike. Bi wê peyvê di heman katê de dibêje 'ez li vir im.'

Cegerxwîn dibistanek e. Gelek ji me, ji 7an heya 70yî, em bi helbesta wî bi xwe hesiyar, li xwe vearqilîn. Me hinekî jî bi ser hest û bîr û baweriyên wî re xwe ava kir. Keda wî di ber me hemûyan de heye. Bo wê jî ew slogana wî ya 'Kî me ez?' li ser navê me hemûyan hatiye gotin.

Em bi Vecdi Erbay dest pê bikin. Gelo Cigerxwîn bi çi awayî ket jiyana te? Naskirina te û wî çi bû?

Kürdün peşini bırakmayacak bir şiir

Vecdi Erbay: Soru, *Cigerxwîn şiiriyle ilk tanışmama* dair olunca ta 1990'lı yılların başına kadar gittim. Bir köye cenazeye gidiyorduk ve önden bir grup ilerliyordu. Yanımda 'kirmem' dediğim yaşlı ve astımlı biri vardı. Koluma tutunarak ilerleyebiliyordu. Yolda yürürken bana şiirler okudu. Açıkçası çok bir şey anlamıyordum dediklerinden. Kürtçe şiirler okuyordu ve bitirince bana "*Bunlar kimin şiiri biliyor musun?*" diye sordu. "*Bilmiyorum*" dedim. Cigerxwîn'in şiirleriydi. Kürtçeden önce Türkçe şiirlerini okudum belki de; mesela Lenin Şafağ'ını. Ama o köy manzarasında bir yandan biz gidiyoruz, öte taraftan bir grup geliyor, ağıtlar, sloganlar... Kirve-

min orada okuduğu dizeler diyebilirim ki benim peşimi hiç bırakmadı. Hafızamda film karesi gibi donup durdu.

Daha sonra oturup Cigerxwîn'i okumaya başladım. Dediğim gibi, esas olarak Lenin Şafağı ile tanıştım onun şiiriyle. Tükçeye çevrilmiş şiirlerdi onlar. Şunu da açıkça söylememde bir sakınca yoktur herhalde. O şiirleri çok sevmedim. Neden? Belki seçilen şiirler iyi şiirler değildi. Belki çeviri kötüydü. Malum, çeviri şiire çok şey katar bazen, bazen de çok şey götürür. Daha sonra kitaplar basılmaya başlandı ve daha fazla okuyabilir hale geldim.

Panelimizin adı "Kimim ben?" Ta o Nusaybin'deki cenazeden aklımda kalan, hani bir de şarkısını da yaptı ya Şivan Perwer, oradan söylüyorum; hiçbir kürdün peşini bırakmayacak bir şiiri var Cigerxwîn'in. Çünkü bir kere "Kimim ben?" dedikten sonra, o soru bir daha insanın peşini bırakmaz! İçinde çok şey var bu sözün. Hem bireysel hem de etnik, siyasal, sosyal kökeninin peşine düşme durumu vardır o şiirde. Çok güzel anlatır bu yolculuğu şiirinde Cigerxwîn.

Ama tabii ilk kitabından başlayıp değerlendirsek... İlk kitabı imam olduğu döneme ait şiirleri içerir. Dolayısıyla çok klasik tarzda yazılmış şiirlerdir. O dönem dindar biridir. Medreselerde, camilerde hutbeler okur, dini vecibeler anlatır belki insanlara ama aynı zamanda hep bir Kürt olarak durmuştur.

Çok küçükken öksüz ve yetim kalması, eniştesinin yanında büyümesi, çalışma hayatına atılması, çobanlık yapması falan ona şunu gösterdi herhalde; kimler kimlere baskı yapar, ağa kimdir, şeyh kimdir, imam kimdir, devlet kimdir? Bu soruları hayatı boyunca sordu kendine. Dediğim gibi, ilk kitabında dindar bir adamın şiirleri vardır. Ama aynı zamanda din istismarcılarına yönelik ciddi eleştirileri de... Bir diğer yanı ve bence en güzel yanlarından biri Kürtçeye yaptığı övgülerdir. Hem kendi ulusuna yaptığı övgüler, ki buna bir çeşit milliyetçilik diyebiliriz, bir de Kürtçeye yaptığı övgüler... Buradan bakınca, eğer Cigerxwîn o dönem Kürtçeye bu kadar önem vermeseydi Kürtçe şiir de herhalde eksik kalırdı.

Bir de sosyalist olduğu dönem var. Karşılaştırsak o döneme özgüdür. Aynı yıllarda Türkçe

şiirde de benzer bir şey var. Cigerxwîn'in bazı şiirlerinde, sosyalizm ile tanışmasının etkisi, belki dünya şiirinden de bazı etkileşimlerle birlikte, bazılarının 'kaba gerçekçilik' diye tarif ettiği bir izlenim de vardır. Toplumcu gerçekçi şiirlerinin öne çıktığı dönemin şiirlerinde mevcuttur bu ama şiirini sürekli geliştirmek istediğini de görüyoruz. Kendine göre bir sentez de oluşturmuştur aslında. Yani modern ile klasiği bir araya getirerek kurmaya çalışmıştır şiirini.

Lal Laleş: Belê îja em berê xwe bidin kak Şener Özmen. Sê nifşan Cigerxwîn çawa nixand? Yanê mesela Qenadê Kurdo ew çawa dinirxîne, piştire Fêrikê ûsiv, piştire jî tu çawa dinirxînî?

Ti helbestkar bi qasî wî li welatê xwe negeriyaye

Şener Özmen: Ez bim ez xwe weke endamê nifşekî bilêv nakim. Ka em werin ser meseleyê. Tiştê ku ez di dawiyê de bibêjim ez di serî de bibêjim çêtir e. Yek; ez ne pisporê Cegerxwîn im. A din; ji hinek helbestên wî hez dikim, bêhtir ji pexşanên wî hez dikim. Ew jî jixwe yek an dudu ne. Yek ji wan Cîm û Gulperî ye. Ku we

nexwendibe, bixwînin. Çunkî kurteromaneke gelekî balkêş e bi ya min. Hîna jî li ser wê veçirandineke tekûz nehatiye kirin.

Nifşên berî me derheqê seydayê mezin de çi gotine? Kêm zêde tiştên wek hev gotine. Ji ber ku tenê têgeheke girîng heye ku meriv ji bo Cigerxwîn bibêje. Di Ronahiyê de jî, di Hawarê de jî li ser heman têgehê ev tişt hatine gotin. Cegerxwîn, Mîr Celadet bixwe ye. Li Amûdê tîn ba hevdû, gazî wî dike. Dibêje "Seyda ez ji te hez dikim, ji risteyên te hez dikim. Ji kerema xwe re çend risteyên xwe ji min re bibêje ez godariya te bikim." Vêca seyda jî dest pê dike û hin risteyên xwe dixwîne û Mîr Celadet jî pesnê wî dide lê dibêje "Ji kerema xwe re dev ji nivîsandina meseleya Ehmedê Xanî û Feqiyê Teyran berde. Hin rê û dirbên nivîsandina bi formên rojavayî hene, tu berê xwe bide wana." Rê û dirbên helbestnûsînê yên nûjen ji ber ku êdî dest pê dikin, Celadet vê dibêje jê re. Ev jî rasthatineke gelekî balkêş e.

Cegerxwîn di rojekê de nebûye Cegerxwîn. Ji ber ku mîrxasî, dinavgeldebûyîn, têkoşerî bêhtir li wî diçe. Piştî demekî berê xwe ji xwedê dide alî û rexneyên tund û tûj li şêxan û melatîyê û îslamiyetê bixwe dike, li axayan dike. Bi bîr û boçû-

neke pêşengiyê dinivîse. Ji ber ku melatîyê jî dike tevahiya Kurdistanê zane. Bi min ji xeynî Ehmedê Xanî ti şair li çar perçeyên Kurdistanê evqas bi nav û deng nebûye. Helbestên wî hema bibêje li her derê hatine jiberkirin. Dizanin bê Cegerxwîn kî ye, çi nivîsandîye. Piştî qonaxê akademîk li welêt hûn jî zanin ku ev dîsîplînekê jî dixê nav tevgerê. Ji ber ku berî niha em ji vê meseleyê bêpar bûn, piştî demekê beşên kurdolojiyê vebûn û nifşek jî pê re gihîşt. Ew nifşêdî hêdî hêdî dest bi lêkolîna hin mijaran jî dike wek poetîka, romannûsîn, awayê romannûsînê û rexne. Di van de ez hinek dixwazim qala kitêba birêz Mikail Bilbil bikim a bi navê Helbesta Cigerxwîn û Îqtîdar. Mijareke gelekî muhîm e. Mesela Prof. Qenadê Kurdo tiştên gelekî baş gotine derheqê Cegerxwîn de û pesnê wî daye. Jinên me jî ji Cegerxwîn hez dikin. Ji helbesta wî jî, ji helwesta wî jî hez dikin. Di meseleya îqtîdarê de mesele ne tenê îqtîdara serdestan e, di heman demê de îqtîdara mêran e li welêt. Ev rexne bi awayekî tê digihêje seydayê Cegerxwîn jî. Ji ber ku seyda di helbest û pexşanên xwe de her û her jinan li mal hiştiye. Dibêje 'Tu li malê be lê ez ê qala azadiya te bikim, ez ê ji te hez bikim, ez ê ji sing û berê te hez bikim, ez ê te maç bikim, tu ji hundir dernekeve.' Ev di meseleya

zayendê de dibe ku bibe cihê rexneyê. Lê taybetmendiyên wî û em bibêjin bernameya wî ya ku daniye pêşiya xwe, bêhtir ku lê çûye, bawerim tu helbestkar bi qasî Cigerxwîn li welatê xwe negeriyaye û derd û kulê welatê xwe nediye, nebûya dîdarê van tiştan. Aştîxwaz e, aştîyê ne tenê ji bo kurdan, ji bo hemû dinyayê xwestiye. Yanê wisa jî enternasyonal e. Lê hema hema di hemû helbestên xwe de, bêguman, bê kul û kêmasî her tişt ji bo kurdan gotiye. Hozanî, felsefe, modernîzm, neteweperwerî, azadîxwazî, aştîxwazî... Van têgehên kirine ku helbesta Cigerxwîn bibe helbesteke cihanî û bi nav û deng. Tiştên ku tê bîra min di salên 1990î de li Hezexê, em hinekî ciwan bûn, di newrozekê de gazî min kirin û gotin 'Were tu jî helbesteke Cigerxwîn bixwîne.' Medyaya kurdan di wan qonaxan de zêde giranî dabûn Nâzîm Hîkmet. Lê Cigerxwîn nedîtî mesela. Ne ku ez dibêjim, gelek zana û entelektuelên me jî dibêjin. Cigerxwîn sosyalist bû. Derdorek jî tenê bi vî aliyê Cigerxwîn ve zeliqî. Yanê mîna ku Cigerxwîn ne neteweperwer be û neteweperwerî Cigerxwîn bike yekî paşketî. Bi vî teherî nêzikayî lê kirin. Mîna ku Cigerxwîn bi tenê bi helbestên xwe yên bo Lenîn, Stalîn û proleteriyayê filan hebe. Lê helbet ne tişteke wisa ye ev mesele. Yekî neteweperwer

e û dewleteke yekgirtî dixwaze. Kurdên yekgirtî dixwaze. Hemû derdê wî, hemû kula wî ev e. Ev yek di hemû helbestên wî de hene; di yên evîni de jî hene, di yên ne evîni de jî hene. Yanê gava qala yara xwe jî dike bi heman bîr û baweriyê nêzikî wê dibe; ji ber ku em bindest in, ew evin jî bindest e.

Beriya bi salekê Weşanxaneya Lîsê seta seyda çap kir. Xebateke gelekî giran e. Xebatên van herdu cildan ên ku li Stokholmê, li Bexdayê, Kurdistanê, li Tirkîyeyê hatine çapkirin gelek şaşîti jî bi xwe re anîne. Ez ê dûdirêj qala wan şaşîtiyan nekim. Gelek helbestên Cigerxwîn tehrîf bûne. Ji ber ku çap li ser çapê hatine kirin hinek riste ketine nav hev. Navên hinek helbestan hatine guhertin. Belkî angaşteke mezin be lê helbestên ku ne aîdî Cigerxwîn bûn hene gelo di wan çapên berê de?

Lal Laleş: Hin helbest kêmin in. Hin helbest tevhev bûn. Dora sê hezar xeletî me tespît kirin di deh dîwanên wî de, sê hezar xeletiyên cidî. Belkî di çapa me de jî hebin. Ji ber ku behrek e Cigerxwîn. Divê meriv li ser bixebite. Lê ya ku meriv kare bibêje xeletî tê de hindik in, ev e. Dora sê salan em li ser xebitîn. Esas me zêde Cigerxwîn nexwendîye. Çima me ew nexwendî-

ye? Bi tevahî pêncî û sê berhem nivîsandiye. Di nava vana de makezagon jî heye. Yanê rojekê rabûye û gotiye ez ê ji bo kurdan makezagonêk binivîsim. Bi hemû tiştên me re eleqedar bûye. Ka em ê çawa xwarinê bixwin, ew jî ji xwe re kiriye derd û makezagon jî ji xwe re kiriye derd û gelek tiştên dî jî. Bi texmîna min li welêt paz-deh berhemên wî çap bûne. Belkî em karibin pênc berhemên din jî lê zêde bikin. Lê di esasa xwe de sih û sê berhemên wî yên ku kesî ji me nexwendiyê hene. Em her sê li ser çî bibêjin jî dê kêma bimîne. Ji ber ku me ji kuliyata wî, ji sê paran parekê dîtiye. Pirsgirêkeke edeba kurdî jî ev e. Em pir bi rehetî dibêjin dîroka edeba kurdî weke ku me her tiştî safî kiribe. Mixabin ne wisa ye. Mîna keke din; li Ermenistanê dora 856 berhemên kurdî çap bûne. Me kurdên bakur, me derdora pêncî heb çap kiriye yan nekiriye. Bo wê jî gava yek rojekê bibêje min dîroka edeba kurdî nivîsandiye û ez zanim ev bi serê xwe xeletiyê mezîn e. Hê em di destpêka vî karî de ne. Kak Şener Özmen rast dibêje; akademî ava bibin... Tişteke balkêş got mesela; meseleya zayendperestiyê. Divê meriv bi berfirehî li ser vê meseleyê bisekine di helbesta wî de. Têgeha îqtîdarê û gelek tiştên din...

Şerkerê aştiya cîhanê

Şener Özmen: Ka ez bîranîna xwe ya li Hezexê nivco nehêlim. Pirs jî hinekî ev bû; ka kengî em bi helbesta Cegerxwîn re rû bir û man. Asoxîn gotin 'Here derkeve ser dikê û helbestê bixwîne.' Girse jî hazir e û li me mêze dike. Min dest bi xwendinê kir. Ez dixwînim lê ji kitêbê dixwînim helbet. Mikrofona di dest min de dixwînim. Hevalê min jî di guhê min de dipispise û dibêje 'Bêje kî ne em?' Min got ê wisa nanivîse. Got tu şaş î. Min got tu şaş î, ev kitêb e, tê de dibêje 'Kî me ez?' Dibêje 'Na, weke Şivan Perwer bibêje!' Ez dudilî bûm; ew xelet e yan ez. Min jî nivî weke 'Kî me ez?', nivî jî weke 'Kî ne em?' xwend û qedand. Gelek helbestên wî bûne kilam û wisa tene zanîn. Lê êdî di nav edebiyateke navendnêr de gava em li van mijaran hûr dibin dîsa meseleya îqtîdarê derdikeve. Ji ber ku yekî îqtîdarparêz e. Em ji ber ku hêla wî ya neteweperwer û azadîxwaz dibînin em aliyên wî yên neyînî nabînin. Em dibêjin ev ne mijara me ye. Her xwendin bo xwe ye. Em ne profesor in. Em ne akademisyen in ku li ser van têgehên, li ser vê meseleye, yanê ka di helbesta Cigerxwîn de navendnêrî çî ye, bisekinin. Ev xebat dê bînin kirin jixwe. Lê mesele rûbirûbûna nivîskarekî bi Cigerxwîn re ye. Ez dixwîzim hinekî qala wî bikim. Profesor Qena-

dê Kurdo di Tarîxa Edebiyata Kurdî de cî daye gelek şexsiyetan. Yek ji wan jî Cegerxwîn bixwe ye. Dixwazim beşek jê bixwînim ji ber ku muhîm e. Dibêje "Cegerxwîn helbestkarê azadîxwaz ê neteweya kurd e. Dengbêjê hevkarî û dostîtiya gelan e. Şerkerê aştiya cîhanê ye. Nav û dengê wî li her çar perçeyên Kurdistanê dabêşbûyî belav bûye." Hinekî di pêş de lê zêde dike û dibêje "Mezîniya Cegerxwîn û hêjayiya berhemên wî, jiyana û kirina wî çaktirîn têne ber çavan çaxa ku mirov nivîsên wî, helbestên wî dixwîne, bi xwendina berhemên wî mirov bi zanîn, hozanî, merîfet, camêrî û dilêriya wî dihese. Bi çavên xwe dibîne ew kî bûye, çi kiriye û kî ye. Wî rojên xwe di nav agir û alava Kurdistanê de derbas kirine. Gihîştîye wê rojê, wî zemanî ku kurd çawa ji xewa giran şiyar bûne." Helbet ranêzîkbûneke gelekî zanistî ye jî her helbestkarî, her wêjekarî di zemanê wî de gerek em bixwînin, binirxînin. Tiştên derî zeman jî hebûne di Cegerxwîn de ku heta îro hatine û gihîştine me. Yek ji wan Cîm û Gulperî ye ku ez ê qala wê jî bikim.

Lal Lales: Gava meriv li te guhdar dike tiştên balkêş têne bîra meriv. Mesela meseleya takekesî... Em di edeba kurd de bêhtir tiştên civakî difikirin ji ber ku meseleyeke me ya giran heye. Civaka ji 'em'ê pêk tê, ne 'ez'an. Meriv kare ris-

teya wî ya "Kî me ez?" bifikire. Gelo ew di çarçoveya takekesî de difikirî yan civakî de. Ev bi tena serê xwe mijarek e ku hin kesên akademisyen wê binirxînin û lêkolînê li ser bikin. Bi rastî behrek e Cegerxwîn. Mesela ziman... Parastina zimanê kurdî ji zimanê farisî û erebî... Gelek tiştên din hene.

Kak Şener behsa wî û Nâzim Hikmet kir. Gelo danûstendina wî Nâzim Hikmet çi bû? Meriv kare helbesta wî û ya Nâzim Hikmet çiqas bide ber hev? Çiyên wan dişibin hev?

Nâzim ile benzer ve farklı yönleri

Vecdi Erbay: Zor bir soru tabii. Nâzim Hikmet ile Cigerxwîn şiiirini nasıl karşılaştırırız? Sembolik olarak iki şairi karşılaştırma şansımız var. Az önce Türkçe edebiyatta 40 kuşağından, 70 kuşağından örnekler verirken, aslında unutmamak lazım ki bunlardan önce Nâzim Hikmet vardı. Çoğunun Nâzim Hikmet'ten el aldığı, ilham aldığı gerçeği var. Birçoğu onu taklit etti hatta. Ama işte geriye Nâzim kaldı. O taklitlerin birçoğu gitti.

Şiir tarihini öğrenmek için dönüp dönüp bak-tığımız şairler vardır. Bazıları da hakikaten iyidir. Cegerxwîn de bence Kürtçe şiir için öyle

Kî me ez?
 Kurdê Kurdistan
 Tev şoreş û volqan
 Tev dînamêt im
 Agir û pet im
 ...
 Gava biteqim
 Dinya dihejî
 Ev pêt û agir
 Dijmin dikuji
 Kî me ez?

bir imzadır, öyle bir isimdir. Nâzım ile bence bu konuda çok benzerlikleri var. Bir farkla ama. Nâzım Hikmet ile ilgili dünya kadar kitap yazıldı. Bazıları eksik gediktir ama onun bütün kitaplarını bulabiliriz. Lal'in az önce söylediği gibi Cegerxwîn'in bilmediğimiz başkaca eserleri de var. Onun hakkında bize yeterince kaynak oluşturabilecek, hem kişiliğiyle hem şiiriyle hem siyasetteki rolüyle ilgili kitap yok. Bu minvalde kitaplar belki değişik ülkelerde, başka dillerde yayınlanmıştır ama bize ulaşmamıştır. Aradaki farklardan biri bu bence.

Az önce söylediğim gibi, biri Türkçe, diğeri Kürtçe şiire çok önemli katkılar sundular. Bu anlamıyla ikisi de çok kıymetlidir. Aralarındaki farklardan biri de şu; ikisi de sosyalistti elbette ama birisinin sosyalizm gibi bir derdi vardı ve bir ülkesi vardı. Ama Cegerxwîn hayatı boyunca bir ülke özlemiyle yaşadığı aynı zamanda. Türkçe şiirden örnek vermek çok doğru mudur bilmiyorum ama birçoğumuz okuduğumuz için oradan yola çıkarak örnekler veriyorum. Mesela Türkçe şiirde karanfil imgesi devrim ve sosyalizm anlamına geliyordu. Cegerxwîn'de de gül imgesi vardır. *Gulfiroş* (Gül Satıcısı) şiirini hatırlayalım. Bu arada bu gül imgesi tüm Kürtçe şiirde vardır mesela. Gül aynı zamanda 'gülistan' ile birlikte dile getirilen bir imgedir. Ve onlar hep bir ülke arzusu ile yazılmış, ülkeyi imleyen şiirlerdir. Sosyalizmden biraz daha baskındır bu ülkeyi, coğrafyayı sahiplenme meselesi. Anlaşıldır da.

Bir de kulaktan kulağa bilgiler var. Mesela Nâzım ile kıyaslayınca Cegerxwîn ne kadar aşk yaşadığı gibi. Nâzım Hikmet'in aşk hikâyeleri kaç cilt kitap

eder. Bunlar yayınlandı. Sevdiği kadınlarla yapılan röportajlar ya da onun onlara yazdığı mektuplar, onlara yazdığı şiirler... Bunların hepsi ciddi bir külliyat yapıyor aslında. Ama Cegerxwîn'i bu yönüyle de yeterince tanımıyoruz. *Gül Satıcısı* şiirinden herkes bir başka mana çıkarabilir ama keşke bir kadına verseydi gönlünü o şiiri okurken. Böyle bir şey de geliyor insanın aklına.

Şener Ozmen: Bence bu yönünü hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

Vecdi Erbay: Çünkü daha kapalı.

Şener Ozmen: Rast e. Danberheva Nâzım Hikmet û Cegerxwîn di konteksa sosyalizmê de belkî hinekî mumkun be, belkî meriv karibe çend gotinan li ser bike. Lê di meseleya derûnê de na! Ji ber ku yek xwedî dewlet e, yê din bêdewlet e yan jî welatê wî hatiye perçekirin. Ev herdu tişt gelek ji hev cuda ne. Wek min got Cegerxwîn di nav alav û agir de geriyaye û hey geriyaye. Taybetmendiyên dizane. Xusûsiyetên kurdan dizane. Kêmasiyên wan dizane. Zane ku bi çî şad dibin. Kodên civakê veçirandiyê. Loma girîng e û di helbesta kurdî de roleke sereke dilîze. Eluard, Aragon, Nâzım, Lorca... Vana yên wê demê ne. Çi kêmasiyêke Cegerxwîn nîne ku di asteke cîhanî de be. Tenê ye û bêxwedî ye. Ew bêxwedîti weke mîrateyekê ji me re dimîne. Her helbestkar bi mîrateyekê dest bi tiştan dike. Ew mîrate jî ne mîrateyek e ku te bike tişteke din, tişteke li te zêde bike.

Ferhengêke Cegerxwîn heye. Ez dibêim cilda yekem li Bexdayê çap bûye. Ez ferhengê ne weke îronî dibêjim. Em jê bêpar in. Li ku ye ew ferheng? Çima çap nabe mesela? Cilda duyem li ku ye? Kurê wî Keyo çî dibêje di vê babetê de?

Lal Laleş: Kekê Keyo ne nivîskar e, ne alim e, ne kesekî akademîk e. Insanek e ku bi awayekî mîrateya bavê xwe diparêze, nahêle ku wenda bibe. Ji bo kesekî wek Cegerxwîn ku berhemên wî bîn nirxandin û berhevkerin û bêtêmanî bîn edîtekerin û çapkerin komîteyek an jî kargeheke mezin divê. Û di heman katê de ji bo wêya jî budçeyek divê. Tu nikarî bang li Vecdi bikî û bibêjî hela were vê berhema wî amade bike. Yê Vecdi kareke wî yî din heye. Amadekirina wê berhemê wextêke zêde zêde distîne. Şair û nivîskarên din jî wisa ne. Malbata Celîlê Celîl û kesên weke wan, belkî bi sedan berhem nivîsandine. Pîr hindik ji wan me dîtine. Bo wan jî xebateke me-

zin divê. Tişta xirab çî ye? Feraseta me ya ku em karibin vê meseleyê çareser bikin tuneye. Belkî ew jîrbûna me tuneye, belkî ew maddiyata me tuneye. Lê tabî Cegerxwîn muhîm e. Çima muhîm e? Em û wî ji hev fahm dikin. Zimanê wî hema bibêje li her derê welêt tê fehmkirin û insan jê hez dikin. Bifikirin îro şert û mercên me gelekî pêşketîtir e, amûrên medyaya civakî hene, televizyon hene, radyo hene û filan di nav nivîskaran de kes ji me bi qasî wî berbelav nebûye. Kes helbestên me kesî jiber nizane. Bi rastî jî sêhreke wî, hêzeke wî ya mezin heye. Tu ji mela jî bipirsî jiber zane, tu ji muhendîsek jî bipirsî zane. Mêrik bi dengê xwe di dilê me de cihek, textek ava kiriye.

Helbestên wî bo Stalîn û Lenîn

Şener Özmen: Kurd ne kurdên berê ne, ne weke dem û dewra Cegerxwîn in. Loma em karin ji bo belavbûna wî bibêjin ji bo ku di nava gel de bû. Ne di nava gel de bûya dê kesî ew nebihîsta. Îro pirs û pirsgirêkên li ser takekesiyê hene. Piştî Mehmed Uzun kesî, yên ku bi van mijaran mijûl in, medyayêke cihanî, kovareke wêjeyî ya bi nav û deng bi tu awayî bi nivîskareke kurd re têkilî danî? Ev tê çî wateyê? Ev ji çî tê? Gelo ev nivîskar nînin? Naa, va li vir in û li vir dijîn. Hinek ji wan li vir dijîn. Ê çima dengê wan tuneye? Tenê em dibînin ku kitêbeke wan derketiye. Wekî din, dev ji şert û mercên welêt berdin, mesele hinekî bi wan ve girêdayî ye. Helwestekê nişan nadin. Ma Mehmed Uzun şexsiyeteke siyasî bû? Na! Lê gava li ser pirsgirêka kurdan pirsêk bihata kirin ji wî dipirsîn li dinyayê.

Lal Laleş: Meriv kare tişteke din lê zêde bike. Mehmed Uzun jî seydayê Cegerxwîn jî tenê karê wan ev bû. Mehmed Uzun tenê roman dinivîsand. Cigerxwîn jî weke helbestê dijîya û helbest dinivîsand her çiqas carna kar û barê siyasî jî dikir. Gava hûn jiyana Cigerxwîn dixwînin hûn dibînin ku esas gelek tişt kiriye. Meriv kare bibêje qet rehet nesekiniye. Lê dawiya dawî di esasê xwe de camêr helbestkar bû. Wek helbestkarekî dijîya. Mehmed Uzun jî wisa bû. Mehmed Uzun ji nivîsandinê pê ve tu kareke din nekir. Belkî jî problema nivîskarên îro jî hinekî ev e.

Şener Özmen: Bi ya min ev e. Niha Mîr Celadetên me jî nînin ku bibêjin wisa binivîsin, bi awayeke din binivîsin.

Lal Laleş: Seyda heta mir jî nivîsand. Wê hingê millet ji sedî nod bi kurmancî dipeyivî. Îro heke çareseriyek neyê dîtin, mixabin bîst sal emrê vî zimanî maye.

Şener Özmen: Meseleya netewerperî û sosyalîstiya wî... Kurd bê dewlet bûn. Em bi wî çavî lê mêze dikin. Lê ji bo Stalîn û Lenîn jî, ji bo proleteriyayê, ji bo polîturoyê, ji bo Artêşa Sor jî helbestan nivîsiye. Lê Cigerxwîn kurd e. Ev heqîqet nayê guhertin. Çî nivîsandibe jî kurd e. Loma wek destpêk ez vê qebûl dikim. Jixwe meseleya sosyalîzmê û ya din cuda ne.

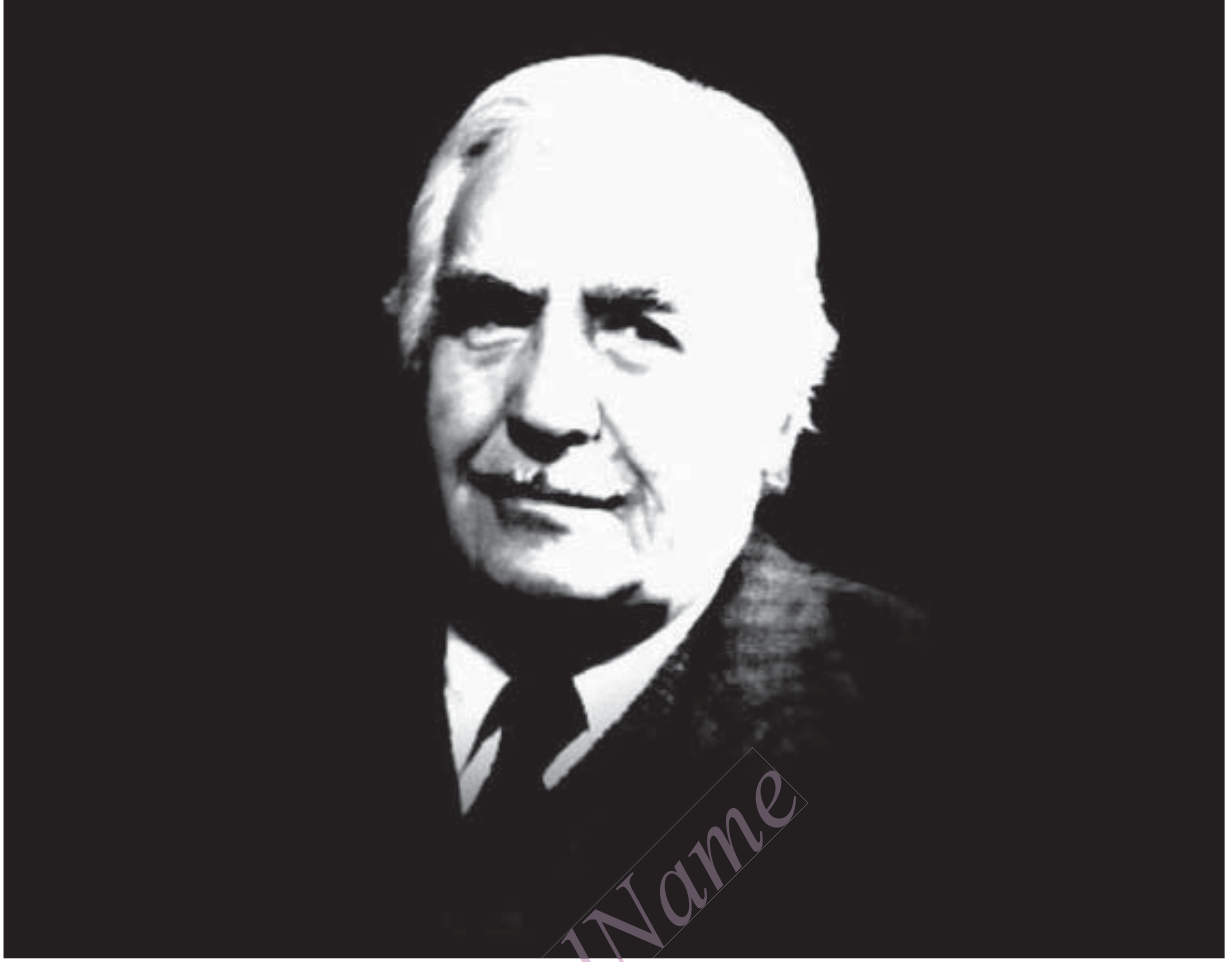
Cigerxwîn bir hakikatin farkında. Zaten o hakikatin içine doğuyor. O hakikatin içine doğduğu için böyle. Bizim şu an problematize ettiğimiz şeyin görünürlüğü ile ilgili bir mesele. Ama bu ülkenin sınırları içinde değil, dünyevileşmesinden bahsediyoruz. Neden dünyevileşmiyor? Zaten Kürtçe edebiyatla ilgili temel problemlerimizden biri de bu. Hatta en baş problemimiz. Cegerxwîn imamların, şeyhlerin, batıl inançların, hurafelerin, güce tapmanın yaygın olduğu bir dönemde sosyalizm ile tanışıyor. Yani dönemin en ilerici düşüncesi ile tanışıyor. Bu onun pek çok şeyini değiştiriyor.

Vecdi Erbay: Hastalıklı bir yerde yaşadı Cegerxwîn. Aslında biz de. Yani bugün belediye karyum atanıyorsa demek ki hastalıklı bir yerdeyiz. Biz burada konuşarak bir yandan kendimizi de bu hastalıklı ortamda sağaltmaya çalışıyoruz. Cigerxwîn de o yüzden o kadar ülke dolaştı, o kadar şiir yazdı. Yani hepimize derman olmaya çalıştı bence. Ama bunu yaparken kendi ruhunu da sağaltmaya çalışıyordu herhalde.

Ez xweş mirov im
Ne hirç û hov im
Lê çibkim bê şer
Dijmin naçî der

...

Naxwazim bimrim
Dixwazim bigrim
Kurdistana xwe
Axa Mîdiya
Kî me ez?

Devrimci Şair: CÎGERXWÎN

İSMAİL DİNDAR

1984 yılının bir güz akşamıydı... Her gün aksatmadan dinlemeye çalıştığım, (tekli saatlerde) Türkiye Komünist Partisi'nin Sesi Radyosu'nun, (çiftli saatlerde ise) "Bizim Radyo" adıyla yayın yapan radyonun kadın spikerinden öğrenmiştim haberi:

"Büyük Kürt Şairi Cigerxwîn, bugün ülkesinden binlerce kilometre uzakta, sürgün yaşadığı İsveç'in başkenti Stockholm'de hayata gözlerini yumdu. Cigerxîn, Kürtlerin Nâzım Hikmet'iydi..."

"Sürgün şair" nitelemesi ne kadar halkının ve ülkesinin gerçekliğiyle anlam bulur, bilemiyorum. Sadece Kürt Şair Cigerxwîn şahsında değil, gözünü kendi topraklarında açıp düşünen, konuşan, yazan, başkaldıran her Kürt aydını-

nın kaderiydi aslında, başka diyarlara göçmek, doğduğu ve doyasıya yaşayamadığı topraklardan uzaklarda hayata veda etmek: Qedrî Can, Osman Sebrî, Haco Ağa, Celadet Bedirxan, Kamuran Bedirxan, Yılmaz Güney, Ahmet Kaya gibi... Hâlâ sürgünde yaşayan yüzlerce şair, yazar, sanatçı, aydın gibi...

O bir dil okuludur

Cigerxwîn, sıradan bir şair ya da sadece bir şair değildir aslında. Ülke ve ulus gerçekliğiyle değerlendirildiğinde bir dil okuludur ve aynı zamanda ulusal eğitim enstitüsüdür. Çünkü yurdu parçalanarak bölüştürülmüş bir ulusun aydınıdır. Dil bilincinin yanında, yurdu ile birlikte

çeşitli zeminler üzerinden dağıtılmış bir halkın birlik sorununu da dert edinmiş bir düşünce sistemidir.

Asimile edilme cenderesine alınmış bir dille yazıyordu Cigerxwîn. Her türlü ulusal karakterden uzaklaştırmaya mahkûm edilmiş, tarihsel referans ve birikimleri silinmeye zorlanan bir ulusun çocuklarına seslenmekteydi, dili dönebildiği kadar. İşte Cigerxwîn'i diğer ulus aydın/şairlerinden ayıran önemli nokta budur. Örneğin Nâzım'ın hiçbir zaman dil sorunu olmamıştır. Onun yazdığı dil ile eğitim, sanat devlet eliyle yapılmaktadır. Oysa Cigerxwîn'in yazdığı Kürtçe şiirlerin yayınlandığı *Hawar* dergisi, gece mayın tarlasından geçirilip sınırlar aşılarak ulaşabilmektedir okurlarına.

Cigerxwîn'i devrimci kılan...

Yine Cigerxwîn'i döneminin –hatta öncesi ve sonrası– şair ve yazarlarından ayıran önemli bir özellik de onun sınıfsal duruşudur. Yurdu parçalanmış, dili yasaklanmış, kültürel değerleri talan edilmiş bir ulusun aydını olup, ulusal meselenin yanında sınıfsal çelişkileri de görmüş, sanatına da yansıtmıştır Cigerxwîn.

"Birlik olmak" üzerinde dururken sınıfsal kavga ya da davet eder halkını. Emeğin kurtuluşunu da dert edinmiştir, ulusal kurtuluşu dert edindiği kadar. Budur onu devrimci yapan, dünyanın diğer ezilen halklarına yoldaş yapan, enternasyonalist kılan...

Egemen ulus yapılanmalarına karşı Kürt'tür Cigerxwîn; tarlada ırgat Kürdün emeğini çalan 'ağa Kürt'e karşı ırgattır Cigerxwîn; beyaz zorbaya karşı kara derili Robson'a yoldaştır Cigerxwîn... Kuşkusuz ki Cigerxwîn'i Cigerxwîn yapan onun bilcümle zulme karşı tereddütsüz karşı koyan insanı, ideolojik ve felsefi duruşudur.

Yaşadığı çağdaki emsalleri gibi, klasik şiirle başlayıp sonradan Kürtçe'yi modern şiirle tanıştıran Cigerxwîn, aynı zamanda nesir türünde de *Cîm û Gulperî* gibi önemli eserlere imza atmıştır. "Kî me ez/Kî ne em" şiiriyle modern devrimci bir kapı açmıştır Kürtçe şiire. "Kî ne em", diyalektik tarihsel materyalizm ekseninde Kürd'ün manifestosudur âdeta.

Ulusal, sınıfsal temaların dışında, bir aşk şairidir de Cigerxwîn. "Gulfiroş" adlı şiirle bu yönünü de

ispatlamıştır. Kısa bir şiir olmakla beraber gö-nüllere yazılmış bir sevda destanıdır "Gulfiroş."

Özetle, edebi/yazınsal üretiminde çok yönlü bir çizgi sergilemiştir Cigerxwîn... Nitekim ondan sonra ya da Cigerxwîn'in dışında sınıfsal temaları işleyen Kürtçe şiire pek rastlayamayız.

Yanı sıra sadece, yazan/konuşan olmamış, yurdunun değişik parçalarında siyasi faaliyetlerin içinde yer almış, mücadele insanı olmayı da başarmıştır. Başta da belirttiğimiz gibi yurdundan uzak diyarlarda veda etmiştir yaşama. Ana yurdunda çoğu zaman kaçak yaşamış, aranmış, soruşturulmuş, zindana kapatılmış ama hiçbir zaman mücadeleden uzak kalmamış, umudunu yitirmemiştir.

İnanıyorum ki gelecekte halkı ve yazarları tarafından daha çok sahiplenilecek, yaşamı, mücadelesi, en önemlisi de eserleri daha çok tartışılıp incelenecektir. ♪

Gulfiroş

Ez ji xew rabûm, gulfiroşek dî,
Pir gelek şa bûm, gul bi dil didî.
Gul bi dil didî.

Hebû me yek dil, tev jan û kul bû,
Nebûme bawer, gul bi dil bidî.
Gul bi dil bidî.

Bazar me kir go, ser bi ser nadim,
Ê gulperest bî, can û dil didî.
Can û dil didî.

Min go kî didî, can û dil bi gul,
Go: ev bazar e, dil bi kul didî.
Dil bi kul didî.

Min can û dil dan, dil kiriye qêrîn,
Go ho Cegerxwîn, dil bi gul didî.
Dil bi gul didî.

Cigerxwîn

Kavalcı Hafız'a dair bir düzeltme!

MÜSLÜM ÜZÜLMEZ

Göçebe ve köylülük temelli toplumlarda tarih bilinci kolay oluşmuyor. Bilgiler belgelenip korunmuyor, anlatımlar kayıt altına alınmıyor. Şehir ya da kasabalarda yaşıyor olsak da benim kuşağım da ağırlıklı olarak böyle. Belgeleyemedik, olaylara, mekânlara, şahsiyetlere dair anlatılanları kayıt altına al(a)madık. Açıkçası akıl edip düşünmedik bu gibi şeyleri. İş işten geçtikten sonra elimizde yeterli bilgi, belge ve fotoğraf olmayışına yakınıp üzülüyoruz.

Oysa tarihi her malzeme, tarihi her kaynak çok önemlidir. Bu nedenle, tarih çalışmalarında en başta yapılacak iş; bilgi, belge ve malzemelerin toplanmasıdır. Mevcut bilgi, belge ve malzemelerin yanında farklı yeni kaynaklara ulaşmak da çok önemlidir. Böyle yapıldığı zaman, inandırıcı yeni bilgilerle esaslı bir çalışma ortaya çıkarılmış olur.

Ama her zaman böyle olmuyor. İnsan yanılabiliyor. Anlatılanlar doğru olmayabiliyor. Kavalcı Hafız Zülfi Yokuş'u tanıtmaya çalıştığım yazılarımda da böyle bir hataya düştüm işte, maalesef yanlış bir bilgi ve fotoğraf aktarımda bulundum.

Hafız da kim diye sorabilirsiniz? Hafız'ın gerçek ismi Zülfi Yokuş'tur. Resmi kayıtlara göre 01.07.1912 tarihinde Diyarbakır-Ergani'ye bağlı Birsın köyünde doğmuş, 15.09.1995 tarihinde Ergani'de vefat

etmiştir. Ergani Tren İstasyonu'nda kaval çalan garibanın biridir. Birçok gazetecinin, yazarın ve şairin hakkında yazı ve şiirler yazdığı gerçek bir halk sanatçısıdır.

2005 yılında yazdığım Çayönü'nden Ergani'ye Uzun Bir Yürüyüş kitabımda Hafız'ı tanıtmaya çalıştım. Yazmadan önce onu tanıyan birçok kişiyle görüştüm, bilgi aldım. "Hafız görmeyenler, O'nu tanımayanlar; halkımızın yiğit bir evladı ve gerçek bir sanatçı olan Yılmaz Güney'in Sürü filmini izleyebilir. Film, Ergani İstasyonu'nu gösterirken, sadece hırsızların kara vagonlardan koyunları tek tek aşağıya atıp ardından rayların kenarında atılan koyunları taksiyle tikiştiren hırsızları, kasapları göstermiyor, kaval çalan Hafız'ı ve küçük bir kız çocuğunu da gösteriyor. Sürü filmini bir de bu gözle izlemenizi öneririm", diye yazdım. Ve Sürü filminden indirdiğim, kaval çalan şahsın ve yanındaki küçük kız çocuğunun fotoğraflarını Hafız ve Xacê diye sundum. Kitabın yayımlanması neredeyse 15 yıl oldu. Hiç kimseden aksine bir uyarı gelmedi...

En son dilop dergisinde yayımlanan "Anıtı dikilesi bir derviş: KAVALCI HAFIZ" başlıklı yazımı yazarken de ihtiyatlı davrandım. Anlatımlarda Hafız hep sakallı, yaşlı olarak betimlenmekteydi çünkü. Sürü filminden indirdiğim fotoğrafları yeniden birçok tanıdığa,

özellikle de Dicle Öğretmen Okulu mezunu öğretmenlere gönderdim. Fotoğraftakilerin Hafız ve Xecê olup olmadığını tekrar tekrar sordum. Gelen yanıtlar yine "Evet onlar" oldu. Neticede dilop'taki yazımda da aynı fotoğraf, aynı bilgiyle yayımlanmış oldu (dilop, sayı 12, Ocak-Şubat 2020).

Dergi yayınlandıktan sonra ilk uyarıyı sevgili dostum Yılmaz Varol yaptı. Babasının Devlet Demir Yolları'nda çalışması nedeniyle, sık sık o istasyona gittiğini, Hafız'ı çok gördüğünü, onu yaşlı ve sakallı olarak hatırladığını söyleyince, içime yeniden kuşku düştü. Sonrasında, Ergani'de Bağür Mahallesi'nde Hafız'ın kapı komşusu olan zabıta emeklisi Ali Aslan'a ulaştırdım fotoğrafları. Fotoğraftakinin kesinlikle Hafız olmadığını, onun "kısa boylu, yaşlı, sakallı" olduğunu, "gözlük kullanmadığını ve hele hele hiç pantolon giymediğini, hep şalvar giydiğini" belirtti.

Ali Aslan'ın beyanıyla, yaptığım yanlışlık açıklığa kavuştu: Sürü filmindeki sahnede kaval çalan şahıs Hafız değildir. Oyuncularca canlandırılmıştır. Anlaşılan o ki, Hafız biraz "medenileştirilmiş"; sakalsız, siyah gözlüklü ve şalvar yerine takım elbiseli olarak gösterilmiştir. Sorumluluk duyan biri olarak bu düzeltmeyi yapmak zorundayım. Hata benim. Demek ki bir şey yazarken daha titiz olunmalı, kılı kırk yarmalı. 🌙

► LORÎN

AYHAN ERKMEN

*'Ji bo Lorînan û dayika wan
Bihara Rengîn'*

Berê keçik, bi pitikên çêkirî dilîstin. Bi heza dê yan jî etê diafirîn pitikên reng bi reng. Qet ji bîra min naçe, çavê xwişka min, di fîstanê meta bavê min, yê Meta Kibes de mabû. Fîstaneke gulgulî bû. Bavê min pirtî, ji mixaza summerê standibû û terziya gundê me jî fîstaneke kîp ji Meta Kibes re dirûtibû. Xwişka min ji bo pitikeke bi dilê xwe bide çêkirin, fîstanê xam dabû ber meqesan.

Hûn ê min bibexşînin, dibe ku ji vê şûndatir ev nivîs ji we re tevlihev bê, rast e, lê rastî ye. Lorandina diya Lorîne a Biharê ye. Jan û hesreta dilê wê ye. Min bi tenê, zêmar berhev kiriye.

Bihar jî, dema ku biçûk e; ew û diya xwe, bi bermahiyên qutlî qumaşên fîstanê pîrikê, pitikên reng bi reng çêdikin. Pêşiyê ji Biharê re, paşê jî, ji zarên taxê re. 'Dûrî seriyên, bila çavên tu kesî di pitikan de nemîne.' Keçikên gund ji bo van pitikan lorînan ji ber dikan. Ya herî bêtir ji ber dike jî, bêşik Biharê Rengîn e.

*Lorî lorî berxam lorî
Lorî lorî canam lorî
Dergûşa berxam dara mazi
Hejê lêdixim milên tezî.*

Lorî lorî berxam lorî

*Lorî lorî delalam lorî
Dergûşa berxam dara gûzê
Dikim nakim berxam ranazê*

Sal derbas dibin, Biharê Rengîn, digihîje bihara emrê xwe. Çaxê çêkirina pitikan li dû xwe dihêle. Êdî ew ber dilê wê tijî nakin û xeyalên pitikan dike. Dê bigirîn, bizarin, dilê wê dê bişewite, ew ê jî bigirî, wê bê xew bimîne, bila be. 'Lê dema kenyan' ew ê jî bikene.

Mirazê wê dibe, bi dilê xwe dizewice. Sal yeko yeko derbas dibin, lê bêzar û bijan in. Heft salan, heft ziyaretan, heft qurbanan dibexşînin, ji bo xatirê Xwedê û pitikekê.

Dibe, duayê kîjan ziyaretê ye nizane, lê dibe. Dema pihîna ewil hîs dike, tenê ye, ditirse. Di hemla wê de tiştek dilebite. Ji kûr ve dibê 'Lorîna min' û destê xwe dide ser; şadibe, dikene, dişêkirîne, ji şerman sor dibe. Êvar li ber çavê wê dirêj dibe, kenê çavê wê hêj sar nebûye hevjinê wê tê. Ji wî re dibêje, bi hev re li benda pihîne dimînin. Dimînin û hey dimînin. 'Hema carek tene!?' Ditirse, lê naxwaze tîrsa xwe bifikire; hewesa wan, bextê wan, xewn û xeyalên wan ê nivcî bimîne.

Doxtor dibê 'heye' şa dibin, lê dibê 'tune' sar dibin. 'Çawa tune? Pihîn avêt, min hîs kir, ne derew bû, min hîs kir, hûn ê çawa zani-bin, ez dê me ez zanim!'

Bi fîza û fixanê, Lorîne jê hildidin. 'Hilnedin ê bimire, hildin ê bijî? Gelo?' Dijî, îja çawa; destên

sar, bi salan, ser hemlê digere, diqerime û benda pihînekê dimîne. Lorînên ku di zaroka-tiyê de ji pitikan re gotibû, wê ji pitikekê re qet negota, ji ber ku jê re pitik ê qet nebûna. 'Çawa hêsa gotibû zalimê zalim' Wek xewnekê hatibû û çûbû. Dewsa wê, kabûsekî ew êsîr hildabû û salan ji emrê wê xwaribû.

Ev kirasê kabûsî, heft salan li ser dimîne; ne doxtor, ne derman, ne jî şêx û mela dibin çare. Lê şevêkê Lorîn tê mê-vandariya wê. Lorîna wê ya ku hat û çû nehatê. Cara ewil dibîne wê; 'çawa bedew e diya diya xwe.' Dibêje 'Dayê, ji bo xatirê min, ji xwe were, bi dilê xwe min çêke û ji dilan re diyarî bike.'

Ji xewê şiyar dibe, benda sibê namîne. Fîstanê xwe yî herî xweş dide ber meqesan û ta û derzî hildide. Yekê çedike, yekê dîsa û yeka din dîsa û bi tevî diya xwe û Lorîna xwe çêdike û tev çêdike. Hemû ji hev bedewtir in, lê ya herî bedew Lorîna wê ye. Dil heye wê çêke. Sîfetê Lorînê neqş kiriye di hişê xwe de. Dike kar û barê xwe yê dinyaligê, bênavber çêdike. Navê hemûyan datîne Lorîn. Heft sal in çêdike, lê Lorîna bedew hêj çênekiriye, heya Lorînê çêke, wê çêke.

Rojekê Bêrîtana heft salî Lorînekê jê dixwaze. Penceşêrê xwe avêtiye bedena wê. Bi nêta dermîn, Lorînekê jê re çêdike. Fîstanekî sorî gulgulî lê dike, porê delala xwe hine dike, sibetirê dê bişîne. Wê şevê bi xwe ra xewra dike. Dema ji mal siwar dike, ji malbatê rica dike, 'êdî li min negerin.' Dilê wê dê xebereke nebixêr raneke; 'bila Bêrîtan bijî.' Çi dibe bila bibe, bila ew wisa zanibe. 🌙

Gotinên Li Dijî Alegorîzmê

I.

ji xelkê ra dixwînin kewên me
deranîne çavên hespên me
ne zengozêrînin êdî
bêhefsar radibin pêdarê
siwarî berî didin sêdarê

ne ji bo aşitîyê
ji ber şer difirrin
îro boranên me

II.

porê te ne reş e
bi qasî qedera min
porê min spî ye
bi qandî spîçikên çavên te

bûk di çavê min da hatiye dotmam
niha li quntara Çiyayê Dirêj
di nav bêhn û boxa titûna Qenderhelê da
Li hêvîya biskek porê te ye ...

III.

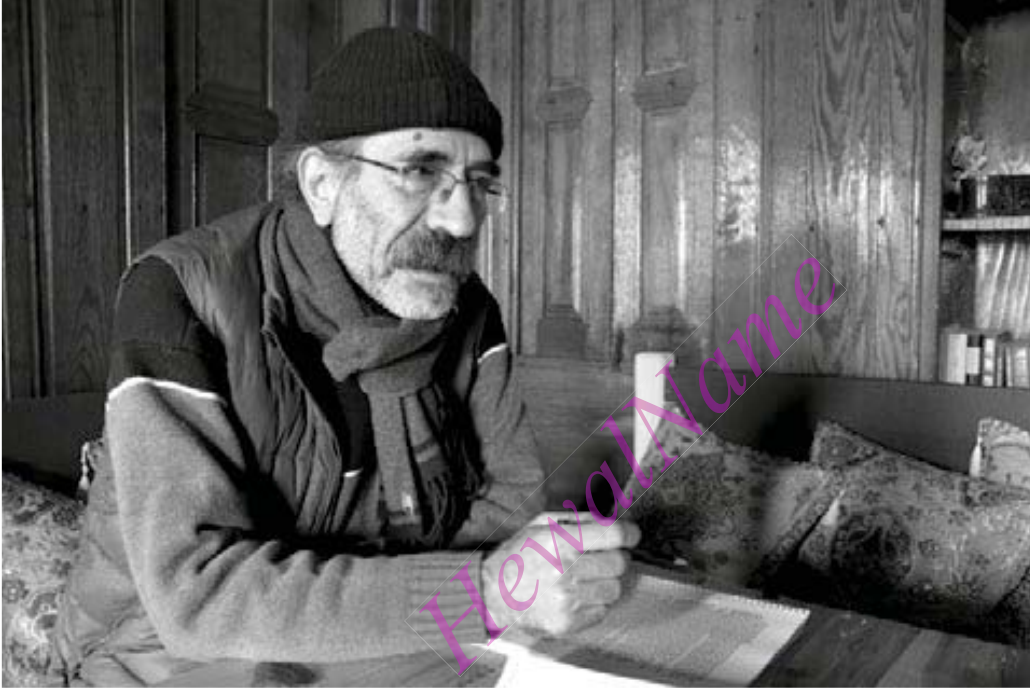
disekinim ji derdê dinê hettanî şifaqê
li wêneyê te dinêrim dinêrim dinêrim
westandin diweste
çavê min weşekê jî
qet xwe nakute ji wêneyê te.

Qedrî Sipranî

Murat Uçaner ile Antep Ermenilerinin tehciri ve resmi tarih üzerine...

► Yüzde 90'ı ölüm yolculuğuna gönderildi!

Röportaj: CENGİZ ANIL BÖLÜKBAŞ

24 Nisan... Büyük güçlerin siyaset piyasasında bambaşka kaygıların yön verdiği "soykırım mı değil mi?" pazarlıklarının sisinde ötelenen büyük bir acının 105'inci yıldönümü. Yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen üzerinden, faillerinin, yüzleşmek bir yana, yaşanıp yaşanmadığını tartıştırmaya çalıştıkları Ermeni kırımının her yıldönümünde hep aynı şey: Yaşanmış tarihi gerçekliğin siyasal sorumluluğunun bugünkü mirasçuları, sahte bir özgüvenle "tarihçiler karar versin" diyorlar ve kendilerince "önemli tarihçilerin, önemli konuşmalarına" başvuruyorlar. Kardeş olmanın hiçbir yükümlülüğü yerine getirilmezken kardeşlik ajitasyonu yapıyorlar...

Oysa gerçek bu 'tarihi sisleme' çabasıyla örtülemeyecek kadar keskin, net ve çarpıcı... Antep'te her Bey Mahallesi'ne gidip de eski yapıların Ermeniler'den kaldığını öğrendiğinizde, birilerinin duymadığı utanç ve sorumluluğun ağırlığı altında ezilirsiniz. Belki bir arkadaş ortamında, belki başka bir yerde duyduğunuz, eşlik ettiğiniz şarkının ezgisinin aslında Ermenilerden 'aşırıldığını' öğrendiğinizde şaşırır, utanırsınız.

Elazığ, Erzincan, Sivas, Malatya Ermenilerinin tarihine ilişkin birçok kaynak varken, Antep'tekiler için aynı şeyi söyleyemeyiz. Kaynaklar çok sınırlı. Bazı 'kaynaklar' ise egemen tarih yazımına uygun biçimde yazılmış. Antep'te yaşayan araştırmacı-yazar Murat Uçaner ile Antep'teki Ermeniler'i konuştuk...

Cebeciyan ailesi, 1914 öncesi.

Birçok kaynakta "Ermenilerin Atina'sı" diye anılan Antep'in Ermeniler açısından tarihiyle başlayalım...

Özellikle bölge Ermenileri (ki bu bölge merkezi Halep'ten, doğuda Diyarbakır'a, kuzeyden Malatya'ya ve güneyden Adana'ya kadar uzar), 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden 1915'e kadar "Kilikya'nın Atina'sı" olarak adlandırılıyordu. Buna karşılık, Arap ve Batılı tarihçilerin daha 8. yüzyılda yani Antep Antep olmazdan önce de burada Ermenilerin varlığından bahsettiklerini yazılı kaynaklardan okuyabiliyoruz.

Aslına bakarsanız, kent olarak Antep oldukça yeni bir yerleşim yeridir. Aynı Arap/Batılı tarihçilerce 11. yüzyılın

sonuna kadar bugünkü kentin bulunduğu yerde herhangi bir yerleşim yerinden söz edilmez. Ama günümüzde Dülük olarak adlandırılan, antik dönemde Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan Doliche olarak anılan kentin varlığından bahsedilir. Ermenice kaynaklarda Dulik diye adlandırılan bu kentte 8. yüzyılın ortalarından itibaren Ermeni nüfusunun varlığı belirtilir. 11. yüzyılın sonunda meydana gelen depremle yıkılan kentin halkının büyük kısmının Dulik'in 20 km kadar güneydoğusunda yer alan kalenin etrafındaki düzlüğe yerleşmesiyle oluşmaya başlayan yerleşim yerine, deprem sonrası göçmeyip de Dülük'te kalanların Antep

adını vermiş olması kuvvetle muhtemeldir. Yine Ermenice kaynaklarda Antep kalesinin etrafında birden fazla Ermeni kilisesi olduğu yazılır. Bu da bize kentin oluşma sürecinde Ermenilerin varlığını kanıtlar. Yani 12. yüzyılın başından 20. yüzyılın başına kadar bu kentte Ermeniler yaşamışlardı. Sizin tanımızla "Ermenilerin Atina'sı" ama Ermenice kaynaklara göre "Kilikya'nın Atina'sı" olarak anılmasının nedeni ise, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kentte açılan eğitim kurumlarının çokluğu ve batılı eğitim anlayışıyla kaliteli hizmet veren okullardan dolayıdır. Söz konusu ilk modern okul 1840'lı yıllarda, ilk kız okulu da 1855 yılında açılmıştır. Antep'te

yaşayan çeşitli Ermeni toplulukların birbirleri ile rekabettinden dolayı da 1914 yılına geldiğimizde kentte kreşten üniversiteye, yaklaşık 25 eğitim kurumu vardır. İki tanesi üniversite seviyesinde eğitim vermektedir.

Osmanlı 'minnetçi' göndermiş, 'dönün' diye

Ermenilerin Antep'teki nüfusu ve nerelerde yaşadıklarına dair bilgilendirir misiniz?

Bazı kaynaklarda, kent Osmanlı egemenliğine geçtikten hemen sonra 250 Ermeni ailenin yaşadığından bahsediliyor. 19. yüzyılda yapılmaya başlayan nüfus sayımlarına

göre ise kent nüfusunun yaklaşık yüzde 30'u Ermeni'dir. Örneğin I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce yapılan nüfus sayımında, yaklaşık 100 bin olan Antep nüfusunun 30-35 binini Ermenilerin oluşturduğunu görüyoruz. Bölge kentlerinin aksine Antep'te "gavur" diye bir tanım yoktur. Müslümanlar ve Ermeniler aynı mahallelerde yaşarlardı. Yine de bazı mahalleler Ermeni ağırlıklıken, bazılarında Müslümanlar çoğunluktu. Ermeni yoğun mahalleler kentin batısındaki Bey, Kayacık, Kastelbaşı, Tepebaşı'ydı. Ama Ermenilerin doğu yönündeki Tabakhane, Kürktepe ve Yazıcık mahallelerinde de yaşamış olduklarını Şer-i Mahkeme Sicilleri'nden

ve Ermenice kaynaklardan öğreniyoruz.

Ermeniler'in uğraştıkları zanaatlar nelerdi, genellikle ne iş yaparlardı?

Ne iş yapmazlardı ki! Osmanlı kenti ele geçirdiğinde Müslüman olmaları için baskıya maruz kalan Ermeniler kenti terk ettiklerinde ticari hayat durma noktasına gelmiş. Hatta hayvanlarını nallatmaya nalbant bulamayan yöneticiler, bu durum karşısında kenti terk eden Ermenilere minnetçi göndermiş. Bu da daha 16. yüzyılın başında kentin ticaret ve zanaat hayatında Ermeniler'in ne kadar etkin olduklarını gösteren örneklerden biri.

Antep Koleji merkez binası

19. yüzyılın ortalarına kadar üretimde kendi kendine yeten, yani kapalı bir ekonomisi olan kent, bu tarihten sonra dışa açılmaya başlamıştı. Anadolu'nun birçok kentine ürettikleri ürünleri satmakla kalmamış aynı zamanda yurtdışına ihracat dahi yapabilecek üretim kapasitesine ulaşmıştı. Başta dokumacılık ve bakırcılık olmak üzere dökümcülük, kuyumculuk, silah imalatı, demircilik, bıçakçılık, dericilik, sepicilik, ayakkabıcılık, nalbantlık, terzilik, marangozluk, taş işçiliği, ekmekçilik, simitçilik, değirmencilik, çömlükçilik, sabunculuk mesleğiyle uğraşan ustaların ve işçilerin tamamı Ermenilerden oluşuyordu. Hatta kentte ilk matbaayı kuranlar ve fotoğrafçılığı meslek olarak başlatanlar da Ermeni'ydi. Bunların yanı sıra kentteki doktorların, diş hekimlerinin,

eczacıların tamamına yakını Ermeni'ydi.

'Antep Harbi'; kime karşı, ne için?!

"Antep Harbi" genellikle büyük bir destan olarak anılıyor. "Antep'in kurtuluşu" olarak adlandırılan olayın aslı nedir? Ermeni soykırımından ve 'Antep Harbi'nden Antep'teki Ermeniler nasıl etkilendi?

Kronolojik sırayla devam edecek olursak, önce Ermeni soykırımından bahsetmek gerekir. Bildiğiniz gibi 24 Nisan 1915 Ermeniler için çileli dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Yaklaşık elli yıldır, II. Abdülhamid döneminden beri Anadolu'yu tek milletin yaşadığı (millet olarak kastedilen Müslümanlar) bir yer haline getirmeye çalışan zihniyet, I. Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek elli yıllık hayalini gerçekleştirme

imkânı bulmuştu. Soykırımı giden süreç sürgün kararıyla başlamıştı. Aslına bakarsanız, Antep Ermenileri sürgünün ne demek olduğunu 24 Nisan'dan önce görmüşlerdi. 20 Nisan 1915 günü akşama doğru Zeytun'dan sürgün edilen Ermenilerin, Antep'i Maraş'a bağlayan yolun kenarında konakladığı haberini duyan Ermeniler oraya hemen yiyecek ve su götürmüşler. Olaya tanık olan biri gördüğü manzarayı şöyle anlatmış: «Kafiler perişan durumdaydı, yaralıları vardı, yaraları ve çıbanları tedavi edilmeden bırakılmışlardı. Ne bir dört ayaklı vardı, ne de genç bir erkek veya yetişkin erkek çocuk vardı. Bebeklerden ve kadınlardan oluşan 300 kişilik yolcu kafilesi. Onların anlattıklarından anladık, nasıl aniden evlerinden kovulduklarını, sürüldüklerini... Biri çamaşırını

yarım bırakmış, diğerini yolda yakalamışlar, bir diğerini yatağının altından almışlar. Kocalarının ve çocuklarının nerede olduklarını bilmiyorlardı.

Bu kafiye takiben neredeyse her gün Ermeni sürgünlerin oluşturduğu 300-800 kişilik perişan halde kafiler geldi geçti, hepsi güneye doğru gidiyorlardı. Bütün bunların hepsine tanık olanlar, kendilerini bekleyen gerçek karşısında devekuşu gibi başlarını kuma sokanlar da az değildi ve şöyle diyorlardı: "Onların yaptığı vardır, biz ne yaptık ki sürgün edilelim?" Ama 29 Nisan günü Ermenilerin evi arandığında ve tutuklamalar başladığında uykularından uyanır gibi oldularsa da tutuklananların büyük bir kısmının serbest bırakılmasıyla yeniden rehavete kapıldılar."

Antep'teki tehcir diğer yerlere göre geç başladı. 1915 Temmuz'unun ortalarından itibaren başlayan Antep tehciri, 1916 yılının sonuna kadar devam etti ve kentte yaşayan Ermenilerin yaklaşık yüzde 90'ı tehcir adı altında ölüm yolculuğuna gönderildi. Kalan yüzde 10'luk kesim ise ordunun ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli sanayi kuruluşlarında gerekli olan vasıflı eleman ihtiyacına yönelik meslek sahibi kişiler ve onların aileleriydi. 35 bin Ermeni nüfusunun yaklaşık 30 bini Suriye'nin çeşitli bölgelerine sürgün edilmişlerdi. I. Dünya Savaşı sonunda mağlup olan Osmanlı'nın Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla birlikte, hayatta kalmayı başarmış yaklaşık 12 bin Ermeni, kafiler halinde anavatanlarına geri dönebildiler.

"Antep Harbi"ne gelince... 18 Aralık 1918 günü dört otomobil kente gelen İngiliz askerleri ateşkes antlaşması uyarınca kentin idaresinin Birleşik Krallık'a geçtiğini bildirdi. Dört gün sonra da bir grup asker daha geldi. 'İngiliz İşgali' diye olarak adlandırılan 11 aylık süre içinde işgalci güçlere karşı kayda değer bir direniş gösterilmediğini çeşitli kaynaklarda açıkça görebiliyoruz. 19 Kasım 1919 yılında kentin yönetimini Fransızlara bırakan İngilizler,

kentten ayrılmadan, Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre toplanıp el konulmuş silahları geri vererek Antep'i terk etti. 24 Kasım 1919'dan itibaren kentin yönetimi resmen Fransızlara geçmişti. Bu arada, doğdukları kente geri dönen Ermeniler'in Türkler tarafından el konulan mallarını, mülklerini geri istemeleri ve Fransız yöneticilerin de bu konuda ısrarcı olmaları Türkler tarafından hoş karşılanmadı. Mustafa Kemal önderliğinde başlayan direnişin de etkisiyle,

► Camiye çevrilen Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi

St. Bonaventure

Antep'te de Fransız işgaline karşı Müslümanlarca direniş hazırlıkları başlamıştı. Antep özelinde konuşacak olursak, bu direnişin gerçek hedefi daha Fransız işgalinden önce gaspedilmiş Ermeni mal ve mülklerinin gerçek sahiplerine geri verilmemesiydi. Nitekim Fransız askeri birliklerinin büyük kısmının ağır toplarla Kilis'e doğru gittikleri görülür görülmez, fırsattan istifade Ermenilere saldırmakla başlayan 'Antep Harbi'nde, kentteki Müslümanlardan oluşturulan silahlı güçler Fransızlar'dan ziyade Ermenilere karşı savışmıştır.

9 Şubat 1921 tarihinde direnişçilerin beyaz bayrak çekerek teslim olduklarını ilan etmeleriyle sona erdi

çarpişmalar. Resmi kayıtlara göre teslimiyetle son bulan bu süreci destanlaştırmak ne kadar doğru olur bilemem ama yeni bir devletin kuruluşunda destanlara ihtiyacı olduğu da bir vakıadır.

20 Ekim 1921 tarihinde Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması gereğince 25 Aralık 1921 tarihinde Fransız askerlerinin kentten ayrılmasıyla işgal dönemi resmen sona ermişti.

Ankara Antlaşması'ndan sonra kendilerine Antep'te yaşama şansı verilmeyeceğini anlayan Antep Ermenileri'nin tamamı Halep'e göç etmek zorunda kaldı. Yani 1923 yılında Antep'te Ermeni kalmamıştı.

Kentin hafızasını silme çabası

Antep'teki Ermeni menşeyli yapılar çoğunlukla dönüştürülüp tarihi değiştirilmiş durumda. Nasıl yorumluyorsunuz bunu?

Antep'te kentin eski yerleşim yerinin hemen her tarafında Ermeni yapılarını görebiliyoruz. Yüz yıldan uzun süredir ayakta kalabilmiş bu binaların tamamı Ermeni ustalar ve işçiler tarafından yapılmıştır. Büyük çoğunluğu Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları ve az önce söylediğim eski kentin batısında yer almaktadır. *Konutlar* ve *ibadethaneler* olarak iki gruba ayrılan bu yapılardan konut olarak inşa edilmiş olanların, özellikle de Bey Mahallesi'ndekiler, bazıları günümüzde kafe

veya butik otel olarak kullanılmaktadır. Diğerlerinin neredeyse tamamında Suriyeli göçmenler sağlıksız koşullarda yaşamaktadır. İbadethanelere yani kiliselere gelince; I. Dünya Savaşı öncesinde Antep'te yedi adet kilisenin olduğu çeşitli kaynaklardan belirtilmektedir. Bu kiliselerden günümüzde Tepebaşı olarak adlandırılan bölgede yer alan Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi 1915-1918 yılları arasında Osmanlı ordusu tarafından depo olarak kullanılmıştır. Savaş sonrası 1919-1922 yılları arasında yeniden kilise olarak kullanılan bina, cumhuriyetin ilanından hemen sonra hapis haneye dönüştürülmüş ve 1983 yılına kadar bu amaç için kullanılmıştır. 1985 yılından günümüze kadar ise cami olarak kullanılmaktadır. Yine aynı bölgede yer alan Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi, cumhuriyetin ilk yıllarından 2000'li yılların başına kadar bir tekstil fabrikasının deposu olarak kullanıldı, günümüzde kültür merkezidir. Kendirli Kilisesi (Fransiskan Katolik Ermeni Kilisesi) cumhuriyetin ilk yıllarında CHP il binası ve Halkevi olarak kullanıldı. Sonra, öğretmen lisesine, çocuk yuvasına, turizm meslek lisesine ve en sonunda da öğretmen evine çevrildi.

Her ne kadar yapıma amaçlarının dışında kullanılsa da ben bu binaları şanslı binalar olarak görüyorum. Zira, dediğim gibi Antep'teki 7 kilise binasından ancak 3'ü günümüze kadar ayakta kalabilmişti. Diğer 4'üne gelince, Bey Mahallesi'nde yer alan I. Protestan Kilisesi (Kayacık Kilisesi) 'Antep Harbi'nden hemen sonra büyük oranda tahrip edilmiş, kısa bir dönem

Resmi tarih yazımında Antep bölgesinin 7 bin yıllık tarihinden bahsedilir. Geçmiş bu kadar eskiye dayanan bir bölgenin "Kadim Türk Yurdu" olarak adlandırılmasının arkeoloji ve tarih bilimini görmezden gelmek olduğunu düşünüyorum.

sinema olarak kullanılmış ve çıkan bir yangın sonucunda da yıkılmış. Tepebaşı'nda yer alan II. Protestan Kilisesi (Hayık Kilisesi) savaş sonrası uzun süre depo olarak kullanılmış ve 1952 yılında yıkılmasına karar verilmiş. Reyhan Sokak'ta yer alan III. Protestan Kilisesi ise savaş sonrası ev olarak kullanılmış ve bakımsızlıktan dolayı yıkılmış. Eyüboğlu Mahallesi'ndeki Anglikan Kilisesi de savaş sonrası yaklaşık 10 yıl kullanılmamış ve 1932 yılında yıkılmasına karar verilmiş. Bir de Osmanlı döneminde Anadolu'da üniversite seviyesinde eğitim veren ve onlarca bilim adamı yetiştirmiş olan Merkezi Türkiye Koleji vardı, şimdiki Kolejtepe olarak adlandırılan bölgede. Bu kolejin binaları bir süre verem hastanesi olarak kullanıldı. Hastane kapatıldığında uzun süre boş kaldıktan sonra 1987 yılında kurulan Gaziantep Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi olarak kullanıldı. Sonra da kolej binalarının büyük çoğunluğu yıkıldı ve kolej alanına yapılan yeni binalarla Şahinbey Belediyesi'nin yönetim merkezine dönüştürüldü. Kolej binalarından günümüze kadar her nasılsa ayakta kalabilen tek bina ise İslam Bilim Müzesi'ne dönüştürüldü.

'Dönüştürme' işini nasıl yorumladığıma gelince; her şeyden önce yapılmak istenen, kentin hafızasını olabildiğince silebilmek gayreti ve telaşdır diyebilirim. Binaları yok edersek veya dönüştürürsek bu kentte Ermenilerin de yaşamış olduğu unutulur diye düşünüyorlar.

Antep'ten her zaman bir 'Türk şehri' olarak bahseden ve ancak Ermeniler de dahil olmak üzere geçmişte ya da günümüzde buradaki farklı aidiyetleri görmezden gelen resmî tarih yazımının bu tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Resmî tarih yazımında Antep bölgesinin 7 bin yıllık tarihinden bahsedilir. Geçmiş bu kadar eskiye dayanan bir bölgenin "Kadim Türk Yurdu" olarak adlandırılmasının arkeoloji ve tarih bilimini görmezden gelmek olduğunu düşünüyorum. Bu topraklarda yaşamış olan halkların varlığını görmezlikten gelerek, sadece kendisini ön plana çıkartmaya çalışarak kent tarihi yazılmaya kalkışılırsa, en hafif tanımlamayla gülünç olunur. Öte yandan, Antep tarihi yazımında Ermenilerden bahsedilmediği fikrine katılmıyorum. Çünkü Antep hakkında resmî tarih anlayışı doğrultusunda yazılan kitaplarda, yapılan konuşmalarda Ermenilerden "hain, komşularını arkadan vuran, katil, asi, emperyalist güçlerin işbirlikçileri..." olarak bahsedilir! Bunun sebebi de, kendi var oluşunun temellerini düşman yaratarak sağlamlaştırmaya çalışmaktır.

Yaklaşık 150-200 yıldır bu topraklarda yapılmaya çalışılan, 'tek millet'in (Müslüman ama Sünni-Türk) yaşadığı bir ülke haline getirebilme gayretidir. 🌿

Pirtûkek û Têgînek:

NETEWE

BULENT GEDİK

"Li Rûsyayê heyama dij-şoreşê ne bi tenê guregura ezman û birûskan bi xwe re anî, herwiha miradê tevgerê di ber de hişt û di nav hêzên civakî de bû sedema bêbaweriyê. Heta ku gel baweriyê xwe bi "dahatûyê-ke ronî" anî, bêyî ku li neteweya hevûdu binêrin (li dijî zordestiyê) mil bi mil têkoşiyên-di serî de û berî her tiştî pirsgirêkên hevpar! Lê belê çi çaxê ku guman ket dilê insanan hêdî bi hêdî ji hev dûr ketin, her yek çû bin konê xwe yê neteweyî-bila her kes piştî xwe tenê bi xwe girê bide! Di serî de û berî her tiştî pirsgirêka neteweyî!"

J.V.Stalîn

I Netewe civateke mirovan a bi îstikrar, bi dîrokê pêkhatî û li ser bingeha zimanekî hevpar, jiyaneke hevpar a aboriyî û binyadeke hevpar a derûnî ya ku xwe di çandeke hevpar de dide nîşandan avabûyî ye"*

Wekî ku ji pênaseyê jî diyar e netewe kirûyêke 'bi dîrokê pêkhatî' ye. Derketina wê diçe serdema berbangî kapîtalîzmê. Dema bûrjûwazî weke çîneke serbixwe derdikeve holê, bi taybetî li Ewropaya roava dawî li perçebûna prenstiyên feodal tîne û di nav tixûbên diyarkirî

yên neteweyî de dibe serdestê sûka(pazar) xwe.

Heçî rojhilat e, di nav dewletên pîrr-neteweyî de hêmana ji aliyê aboriyê û çînê ve herî pêşketî raseriyê bi dest dixe û peywira avakirina dewletê digire ser xwe (li Awustiriyayê alman, li Macaristanê magyar, li Rûsyayê rûs û hwd.) û sînorên sûka neteweyî xaz dixe. Bi vî awayî netewe-dewlet dertên holê.

Her ku kapîtalîzm bi pêş dixe neteweyên paşdemayî jî dikevin pêvajoya netewebûnê (li Awustiriyayê çek û polonî, li Macaristanê xirwat, li Rûsyayê ermen, ûkraynî, lîtwanî û hwd.) Ew neteweyên paşdemayî jî bo mafên xwe yê neteweyî dikevin tevgerê.

"Bêguman ev têkoşîn ne têkoşîna di navbera neteweyan de, têkoşîna di navbera çînen serwer ên neteweyên serdest û neteweyên vehişti de bû"*

Çînen serwer ên neteweya serdest bi burokrasiya nîv-feodal re mil di mil de li ber bûrjûwaziya nûgihîştî bergiriyên digire; mafê dengdanê sînardar dixe, zimanê zikmakî qedexe dixe, azadiya gotinê teng dixe, mafên olî tahdît dixe û hwd.

Bûrjûwaziya neteweya bindest di bin vê pest û pêkutiyê de bang li gelê bindest dixe, gel bi dirûşmeyên dayikniştiman, hemwelatiya wekhev û zimanê zikmakî tevli têkoşînê dixe. Gel-carcaran proleterya jî di nav de- di bin ala bûrjûwaziyê de ji bo mafên xwe yê neteweyî dikeve tevgerê. Bi vî awayî têkoşîna neteweyî dertê holê.

Self-determînasyon

Wateya self-determînasyonê ew e ku tenê neteweyê bixwe maf heye ku çarenûsa xwe diyar bike, mafê tu kesî nîne ku bi darê zorê têkilî jiyana wê neteweyê bibe, dibistanên wê û saziyên wê yê din hilweşîne, adet û gerdîşên wê bînpê bike, zimanê wê qedexe bike yan jî mafên wê sînardar bike.

Bêguman wateya wê ne ew e ku sosyal-demokrasî dê piştgiriyê bide hemû gerdîş û saziyên neteweyekê. Gava ku li dijî pêkutiyê li ser neteweyekê tîdikoşe bi tenê piştgiriyê dide mafê wê neteweyê yê diyarkirina çarenûsa xwe. Li hemberî gerdîş û saziyên wê yê bizarar radibe da ku tebeqeyên wê yê xebatkar karibin xwe ji van rizgar bikin.

* Marksîzm û Pirsgirêka Neteweyî, V.Î.Lenîn-J.V.Stalîn, Werger: Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014

"Wateya mafê diyarkirina çarenûsa xwe ew e ku netewe çawan bixwaze dikare jiyana xwe bi vî awayî li dar bixe. Ew dikare jiyana xwe li ser bingeha xweseriyê jî li dar bixe, dikare bi neteweyên din re pêwendiyên federal jî girê bide. Mafê wê yê veqetîna bi tevahî heye. Netewe serwer in û hemû neteweyan mafên wekhev hene"*

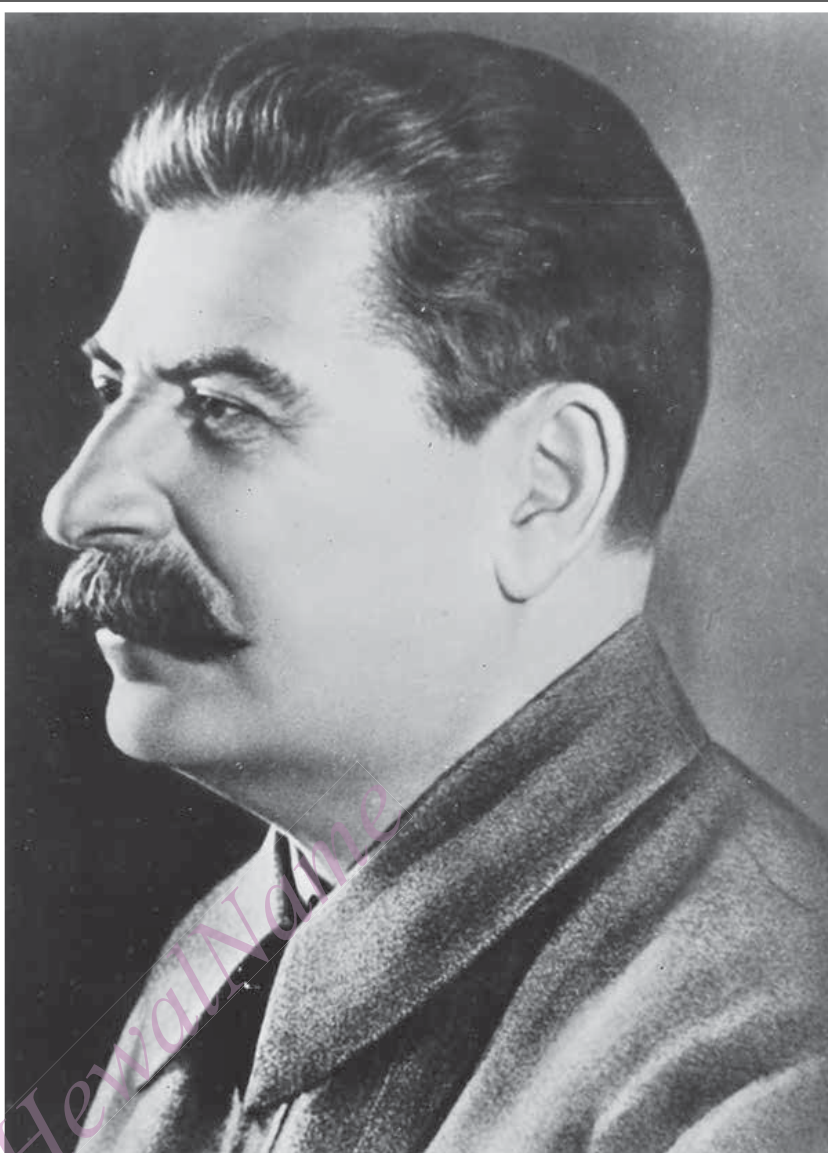
Helwesta proleteryayê

Bûrjûwazî pêkutiyaya neteweyî ne tenê ji bo ku îlheq û mêtîngehan di nav destê xwe de bihêle bikar tîne, di heman demê de çînen bindest di bin navê tixûbên neteweyî de heps dike, wan ber dide hev, perçe dike û bi vî awayî birêve dibe. Ji bo ku ji vê cendereyê rizgar bibe divê proleteryaya di bin sîwana artêşa enternasyonalîst de bibe yek, li dijî her cure kedxwarî û pêkutiyê têkoşînê bide.

Lenîn li hemberî pirsgirêka neteweyî helwesta çîna karkeran û erka komunîstan ji aliyê karkerên neteweya serdest û ya bindest ve cuda cuda dinirxîne:

'Divê proleteryaya neteweya serdest li dijî sekinandina bi darê zorê ya neteweyên bindest a di nav dewleta heyî de têbikoşe' ango mafê neteweyan ê diyarkirina çarenûsa xwe bi dil û can biparêze. "Ji aliyê din ve divê sosyalîstên neteweyên bindest jî, yekbûna rêxistinî jî di nav de, yekbûna nekêm û bêsert û bêmerc a karkerên neteweya bindest û serdest bi taybetî biparêzin."*

Pirtûk ji du metnên cuda pêk tê. Yek ji wan ku navê pirtûkê jî dide gotareke Stalîn e. Metna duyemîn jî 'Şoreşa sosyalîst û

mafê neteweyan ê diyarkirina çarenûsa xwe' ye. Ev a Lenîn e ku em ji pirtûka 'Mafê Neteweyan ê Diyarkirina Çarenûsa Xwe' bibîr tînin.

Stalîn gotarê di sala 1913an de dinivîse. Wê çaxê derheqê pirsgirêka neteweyî de fikr û ramanên hemû sosyal-demokratane zelal in. Hin bizavên derî Marksîzmê bandor li ser wan dikin. Bo ku pirsgirêkê bi awayekî aşkera û bi berfirehî deyne holê Stalîn ji pênasekirina neteweyê dest pê dike, dadihurîne, bi nîqaşeke cidî bersiva nêrînen çewt dide û helwest û nêzîkatiya ko-

munîstan îlan dike. Çareseriya pirsgirêkê destnîşan dike.

Lenîn metna 'Şoreşa sosyalîst û mafê neteweyan ê diyarkirina çarenûsa xwe' di sala 1916an de, di berbanga şoreşa mezin de dinivîse.

Di çaxê emperyalîzmê de pêkutiyên neteweyî yên li ser gelên bindest zêdetir dibin. Têkoşîna li dijî mêtîngehkirin û pêkutiyên neteweyî wekî hêmana herî girîng a têkoşîna demokrasîyê derdikeve pêş.

Di sala 1916an de Şerê Cîhanê yê Yekem didome û sosyal-demokratên Rûsyaya ku wekî

'girtîgeha gelan' tê binavkirin hewl didin şerê derveyî da-gerînin û bikin şerê navxweyî û desthilatîyê bidest bixin. Di nav van şert û mercan de bizavên çep ên curbicur radibin û angaşt dîkin ku çareserîya pîrsgirêka neteweyî û pêkanîna mafê neteweyan ê diyarkirina çarenûsa xwe di bin mercên kapîtalîzmê de ne pêkan e. Ew pîrsgirêka neteweyî ne weke pîrsgirêka demokrasîyê lê weke pîrsgirêka aborî dibînin û mafê self-determinasyonê mandele dîkin.

Lenîn bi vê metnê bersiva van bizavan dide, girîngiya têkoşîna demokrasîyê û têkiliya wê ya ligel têkoşîna şoreşa sosyalîst destnîşan dike:

"Ger partiyên sosyalîst him îro, him di dema şoreşê de, him jî piştî serkeftinê bi hemû helwest û çalakiyên xwe nişan nedin ku ew ê neteweyên kolekirî rizgar bikin û li ser bîngeha yekîtiya ji dil ligel wan têkiliyan deynin(bêyî mafê veqetîne yekîtiya ji dil gotineke vala ye) hingê ev partî xiyanetê li sosyalîzmê dîkin."

Li gorî wî di bin nîrê emperyalîzmê de daxwaza veqetîne ya neteweya bindest jî di nav de hemû 'daxwazên demokrasîya siyasî xwedî naveroka çînî ne; pêwîst e ew rasterast bi têkoşîna girseyî û şoreşgerî ya ji bo hilweşandina hikûmetên bûrjûwa û avakirina sosyalîzmê ve bêne girêdan.' Çareserîya pîrsgirêka neteweyî di bin nîrê emperyalîzmê de pêkan e. Têkoşîna li dijî pêkutîya neteweyî yek ji hêmanên herî girîng a têkoşîna sosyalîzmê ye. Digel vê yekê wekî hemû daxwazên demokratîk çareserîya pîrsgirêka neteweyî jî ancax bi saya sosyalîzmê bi awayekî tekûz dikare were çareser kirin. 🌙

Wesle Wesle

Wesle wesle ye dengê dilê min

Kes nabihîse, kerr û lal e

Hogirên dilê min

Nizanim nalîna evînê ye

Nizanim strana koçberiyê

Ser dilê min olan dide

Hawara hêstirê çavan

Destên zarokên agir

Çavên jinên şervan

Gazîne bajarê şewitî

Ez dibêim Bilbil e, ew dibê Şalûr e

Lê pepuk e, diqîre ser dilê min

Wesle wesle ye xewnên çavên min

Kes nabîne, kûr û dûr e

Gavên hogirê dilê min

'Bes e' dibê çiyayên bakur

Wesle wesle ye, hêviyên bakur

Kes nizane

Tîrêjê rojê çawa ronî dike

Dilê min ê ku maye

Ji te, ji bajarê şewitî

Û ji soreşa zarokên agir

Veysî Ulgen

► Arkeoloji, folklor ve etnografya aynasında Kürt gerçeği

MEHMET BAYRAK

► Kürt etnolojisi ve folkloru konusunda büyük öneme sahip Fransız seyahat dergisi "L'illustration, Journal Univesel"de Kürt ve Süryani kostümlerini yansıtan bir gravür (1857).

Batı dünyasının reform ve rönesans devrimleri karşısında tutunamarak sürekli gerileme sürecine giren Osmanlı, 19. yüzyıldan itibaren ayakta kalabilmek için 'Batılılaşma' çabasına girişmiş ve nihayet yüzyılın ortalarına doğru Tanzimat yani "yenileşme" hareketini ilan etmek zorunda kalmıştı. 1853-56 yılları arasında, borç alarak İngiliz ve Fransızlarla birlikte Ruslar'a karşı

19. yüzyılın son çeyreğindeki bir kitaptan; ilginç giyim-kuşam ve takılarla Kürt kadınları

giriştiği Kırım Harbi sonunda tümünden Batı'nın yörüngesine giriyordu.

Yenileşme hareketinin gereği olarak, Osmanlı memleketlerinde yaşayan İslam dışı halklara korunma ve kendilerini geliştirme hakları veriliyor; Osmanlı Sultanı Abdülaziz de ilk kez savaş için değil, barış ve çağdaşlaşma adına Avrupa'yı ziyaret ediyordu. Bugün, Osmanlı yenileşmesi ve Avrupa'ya açılma konusunda önemli bir külliyat oluşmuş bulunuyor.

Bu çerçevede, Osmanlı toplumunun çok kültürlülüğünü ve renkliliğini Avrupa insanına tanıtmak için Avrupa'nın kültür merkezlerinde sergiler açılıyor ve 1873'te ünlü kültür insanı

Osman Hamdi Bey ve Fransız Marie de Launay öncülüğünde "Les costumes populaires de la Turquie" (Elbise-yi Osmaniyeye) adıyla kapsamlı bir albüm yayımlanıyordu. Burada, başka Osmanlı halkları gibi çok sayıda Kürt fotoğrafı da yer alıyordu. Hatta, bunlardan birkaçını ise Kürt giysileriyle bizzat Osman Hamdi Bey canlandırıyor (Bkz. Edhem Eldem: *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*; TC Kültür Bak. Yay. İst. 2010).

Kuşkusuz, eski seyahatname-ler sadece günlük notlar, anılar ve mektuplardan ibaret değildi. Bunlarda da çeşitli arkeolojik kalıntılar irdelenirken, yöre halklarının antropolojik, etnolojik ve folklorik özelliklerine vurgu yapılıyordu. Ancak, bu

dalların müstakil araştırmalara konu olması, 19. yüzyılın ikinci yarısı hatta daha çok da son çeyreğine rastlıyordu. Öyleyse, öncelikle folklor ve etnolojinin ilgi alanlarını kavramak gerekiyor...

Folklor ve Etnoloji nedir?

Bilindiği gibi, folklor yani Türkçe söylemiyle halkbilim; bir ülkede yaşayan halkın gelenek ve göreneklerini, inanışlarını, töre ve törenlerini, müziğini, oyun ve danslarını, el sanatlarını, türkü/şarkı, masal gibi edebiyat ürünlerini, araç- gereçlerini, kısaca kültür ve edebiyat yaratmalarını inceleyen bilim dalıdır. Bu terimi ilk kullanan İngiliz araştırmacı Thoms'un

Osmanlı toplumunun çok kültürlülüğünü ve renkliliğini Avrupa insanına tanıtmak için Avrupa'nın kültür merkezlerinde sergiler açılıyor ve 1873'te ünlü kültür insanı Osman Hamdi Bey ve Fransız Marie de Launay öncülüğünde "Les costumes populaires de la Turquie" (Elbiseyi Osmaniyye) adıyla kapsamlı bir albüm yayımlanıyordu. Burada, başka Osmanlı halkları gibi çok sayıda Kürt fotoğrafı da yer alıyordu. Hatta, bunlardan birkaçını ise Kürt giysileriyle bizzat Osman Hamdi Bey canlandırıyor

(1803- 1885) dediği gibi, halkın yazılı ve maddi kültürünün tüm yönlerine yayılan bir bilim dalı.

Konunun bellibaşlı uzmanlarından Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek ise, gerek bu bilim dalını gerekse onun bağlaştığı olan Etnoloji bilimini şöyle açıklıyor:

"Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümlen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vardırılmayı amaçlayan bir bilimdir. (...) Böyle bir görevi ve amacı üstlenen bu halkbilimi disiplini, başta etnoloji (budunbilim) olmak üzere toplumbilim, ruhbilim, sosyal ve kültürel antropoloji, edebiyat, dilbilim,

dinbilim, tarih, dinler tarihi, sanat tarihi, coğrafya, tıp, hukuk vb. bilimlerle yakından ilişkilidir. (...) Etnografya bir halkın, bir toplumun, bir etnik grubun yaşama biçimiyle bu biçimin içeriğini oluşturan maddi ve manevi kültür öğelerini betimleyerek ortaya koymaktır." (Bkz. Türk Halkbilimi, İşbank yay. Ank. 1977).

Prof. Örnek, Türk halkbilimi konusunda ilk çalışmaları yapan Batılı biliminsanlarını ise şöyle sıralıyor ki, bunların birçoğu Kürtler üzerine de çalışma yapan kişilerdir: B. Bartok, W. Eberhard, F. Giese, G. Jacob, U. Juhansen, Hasluck, İ. Kunoş, F. Luschan, Th. Menzel, G. Nemeth, K. Rainhardt, H. Ritter, W. Ruben (Age. s. 24).

Yazarın, Ziya Gökalp'tan başlayarak yerli halkbilimciler arasında saydıklarından birisi de Hamit Zübeyir Koşay'dır.

Koşay, konumuzu ilgilendiren "Türkiye'de Eski Medeniyetlerin Maddi Kültürde Temadisi" konulu bir makalesinde, önce etnoğrafyanın tanımını yaparak, halk kültüründeki devamlılığı ve akışkanlığı şöyle anlatıyor:

"Etnografya, bir halkın hayat tarzını bütün teferruatıyla tasvir eder; folklor, bu hayat tarzı içinde ibtidaî (ilkel MB) unsurları ayırarak nesilden nesile intikal eden yazısız ananevi medeniyeti (geleneksel uygarlığı MB) tesbit eder. (Arkcheocivilisation) ise arkeoloji ve din tarihi yardımı ile folklor malzemesini araştırır ve bunları diriltmeye ve izaha çalışır. (...) Türk halkının maddi kültürüne dair malzeme toplarken ananevi (geleneksel MB) medeniyete dair bazı belgelere rastladım.

(...) Ananevi medeniyetin hiçbir bahsi yoktur ki, bizi eski tarihe veya ön tarihe götürmüş olmasın. Bu bakımdan folklor ve etnoğrafya ilimleri arkeolojinin mutlak surette yardımcısıdır. Kazılarda bulduğumuz birçok eserleri bugünkü halk hayatından alınan misallerle izah edebiliriz. ..." (Bkz. Dr. H. Z. Koşay: Etnografya- Folklor- Dil- Tarih Vd. Konularda Makaleler ve İncelemeler içinde; Ayyıldız Mtb. Ank. 1974, s. 199).

Yazar, daha sonra a) Türklerin de her medeni ulusta olduğu gibi geçmişten kalma bir anonim ve geleneksel medeniyetleri olduğunu; b) Bugünkü medeniyet unsurlarının bir bölümünün Orta Asya'dan getirildiğini, bir bölümünün ise eski kültürlerin mirası olduğunu söylüyor ve sırasıyla kaşık, saz/bağlama, kemikten yapıma ev âletleri, giyim- kuşam, süs eşyası, ip eğirme gereçleri, baş bağlama geleneği, nazarlık, balta, tandır gibi örneklerden giderek; Hitit uygarlığı başta olmak üzere eski Anadolu-Mezopotamya uygarlıklarıyla Türk halk kültürü arasındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışıyor...

En azından, eski kültürlerin sonraki halklar üzerindeki kalıtımsal etkilerini tümünden ret ve inkâr etmiyor ve biraz insafli davranıyor!.. Bu noktada, Şeyhmus Diken'in şu sözleri daha da anlam kazanıyor kuşkusuz:

"Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında 1925 yılı ile birlikte kara bir taassup gibi Anadolu ve Mezopotamya halklarının biri hariç (Türk halkı), tümünü yok sayan tekçi zihniyet Türkiye siyasetine hükmetti. Tekçi, yok

► Kanuni'nin Sarayında Roma Cermen İmparatorluğu'nu temsil eden ve gezi izlenimlerini Türk Mektupları adıyla yayınlanan ünlü tarihçi Busbecq (16. yy).

sayıcı, redçi, inkârcı ve imhacı siyaset devletin bütün olanakları kullanılarak yürütüldü. (...) Başlattıkları Türk Tarihi, Türk Kültürü, Türk Antropolojisi, Türk Arkeolojisi her şeyi, geçmişi, geleceği Türk'e bağlıyordu. Ezel ve ebed onlar için Türk'tü. Türk'ten ötesi yoktu adeta. Coğrafyadaki diğer bütün halklar da zaten Türk'tü. Türk'ün bozulmuş, deforme olmuş halleriydiler..." (Ş. Diken: Arkeoloji, Antropoloji ve Kürdistan Tarihi; Öz-Po, Mart-2015).

28-29 Mart 2015'te Amed'de düzenlenen "Kürdistan Tarihi ve Arkeolojisi" konulu çalıştayın sonuç bildirgesinde de; milliyetçi arkeolojik yaklaşımlar reddedilerek, gerek tarihte gerekse günümüzde kültürel

çeşitliliğin maddi kültürünün izlerini sürebilecek bir arkeolojik yaklaşımın gerekliliğine vurgu yapılıyor ve bugüne kadar Ortadoğu ve Mezopotamya coğrafyasında yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan maddi kültür varlıklarının detaylı araştırma ve incelemeleri yapılarak, coğrafyada yaşamış ve yaşayan Kürt, Ermeni, Asuri-Süryani, Keldani, Arap halklarının maddi kültür kalıntılarının bilimsel olarak ortaya konması öneriliyor.

Söz konusu çalıştayda ayrıca, Kürdistan ve Mezopotamya'da yapılan kazılarda ortaya çıkan maddi kültür varlıklarının ait oldukları halklara, inançlara ve merkezlere geri verilmesi; tehlike altındaki tarihi eserlerin

mutlaka korunması isteniyor. Diken, şu çağırıyor: "İŞİD canileri tarihi balyozlarla yok ederken Kürt insanı Amed'den dünyaya sesleniyordu: Yok edilmeye çalışılan sadece maddi değerler değil, insanlığın binlerce yıllık hafızasıdır, haberiniz olsun!.."

Kürt halk kültürünün izini sürenler...

Şunu hemen belirtelim ki, üstte Türk halk kültürü araştırmacısı olarak sunulan isimlerin büyük çoğunluğu aynı zamanda Kürtlerin ve diğer halkların kültürlerinin izini sürdükleri gibi; bunlar dışında da 17. yüzyılda yaşamış Hollandalı araştırmacı Olfert Dapper'den başlayarak, 18. yüzyılda yaşamış İtalyan Garzoni'ye, 19. yüzyılda yaşamış Alman Moltke, Prof. Spiegel, Prof. Hartmann, Jaba/Justy, Prym/Socin'e; keza Rus Çarlığı ve Sovyet döneminde bu alanda çalışma yürütmüş birçok biliminsanına kadar çok sayıda isim verilebilir. (Bu konuda bkz. Rohat: Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787- 1987), Komkar yay. Köln-1987).

Burada andığımız ya da anmadığımız nice araştırmacı Kürt geleneksel maddi ve sözel kültürü konusunda birçok çalışma yaptıkları gibi; özellikle 19. yüzyıldan itibaren kimi Kürt aydınlarının da bu alanda kalem oynattıklarına tanık oluyoruz. Bunlardan biri de, yine Erzurum Rus Konsolosu ve araştırmacı Aleksander Jaba'nın önerisiyle 19. yüzyıl ortalarında Kürtler'in Örf ve Âdetleri konusunda Kürtçe bir kitap kaleme alan

Mella Mahmudê Beyazîdî'dir. Ünlü Kürt tarihi "Şerefnâme"-yi de zamanında Farsça'dan Kürtçeye çeviren yazar; bu kitabında da Kürtler'in folklorik ve etnolojik değerlerini ortaya koymaya çalışır. Rusça, Arapça ve Kürtçe yayınlarından sonra 1998'de Türkçe'ye de kazandırılan kitabın burada ayrıntısına girmek elbette mümkün değil. Ancak, bilmeliyiz ki Batı'dan Christine Allison, Philip Kreyenbroek ve William Eagleton başta olmak üzere, Kürt maddi ve sözlü kültürüyle ilgili çalışma yapanların tümü için bu ilk çalışma önemli bir kaynaktır. Öte yandan, 20. yüzyıl başlarında yayımlanmış *Kürdistan'da Gümüş İşlemeciliği* (Alm. 1922) gibi çalışmaların altyapısında bile bu ve benzeri eserlerin rolü vardır.

Kürtlerde düğün geleneği

Bayezidî'nin kitabında, Kürt maddi ve yazılı kültürünün yanında birçok sözlü geleneği de anlatılmaktadır. Bunlardan biri de düğün geleneğidir. İlgili bölümü birlikte izleyelim:

"Kürtler, kız istediklerinde at alır, cirit oynar, nişan yapıp, tatlı yer-şerbet içerler. Büyük miktarda başlık verirler. Bu başlığın yüz-ikiyüz ve hatta beşyüz koyun olduğuna da rastlandığı görülmüştür. Ayrıca kızın babasına, annesine ve kardeşlerine hediyeler alırlar. Eğer bir ağa ya da bir zengin düğün yaparsa düğüne davet edilen herkes hediye getirir. Böylece düğünlerde çok hediye toplanır ve yapılan masrafları aşar.

Şerefnâme'yi de zamanında Farsça'dan Kürtçeye çeviren Mella Mahmudê Beyazîdî; Kürtler'in folklorik ve etnolojik değerlerini ortaya koymaya çalışır.

Eğer düğün fakir bir kimsenin ise ona da hediye götürülür ve bu hediyelerle sevindirilirler. Düğüne davet edilen kimseler çok yoksul olsalar da, beraberinde az miktarda şeker ya da keçi getirirler. Kürt düğünlerinde büyük-küçük mutlaka hediye sunulur. Öte yandan, kadınlar da ayrı bir şekilde geline hediyeler verir. Kürt düğünlerinde diloki (sevda) şarkıları çok söylenir. Bu şarkılara (bîr têt/ anma) derler. Ritimlere göre pek çok şarkı vardır. Şarkıların müziğine göre, erkek-kadın ve kızlar düğün arenasında el-ele tutuşup şarkılar söyler ve oyunlar oynarlar. Zenginlerin düğününde davul-zurna-ke-man-def ve flüt çalınır. Bu âletleri kullananlar da genellikle stranbêjlerdir.

Her bir Kürt aşiretinin özel şarkıcıları vardır. Başka aşiretlerden düğünlerine şarkıcı getirmezler. Kürtlerin düğünleri üç veya yedi gün sürer. Bu, düğün sahibinin imkânlarına göre değişir. Düğünlerde damat ile gelin, düğünün ortasına getirilir ve diğer govend çekenler gibi oynayıp şarkı söylemeleri ısrarla istenir. Gelin ile damat şarkı söyledikleri zaman, herkes yerinde onlara para, keçi ve diğer hediyeler sunar. Toplanan paranın üçte ikisi düğün sahibine, üçte biri de şarkıcılara verilir.

Kürtlerin düğün yemekleri et ve pilavdan ibarettir. Bundan başka yemek yapmazlar. Bu yemeği yaptıklarında pilav ve et oldukça yağlı olur. Düğün esnasında geniş bir sofraya hazırlanır. Yemek, gruplar halinde bağdaş kurularak yenir. Sofradaki yemek azaldıkça tekrar tekrar doldurulur. Düğün yemeği yendiğinde, bitirenler şarkı söyleyip oyunlarına devam ederler...

Gelini damadın evine götürdüklerinde, damat ve gelinin evinden iki kadın geline refakat eder. Bu kadınların her biri gelinin kolundan tutup ata bindirirler. Bazı süvariler de gelinin önünde gidip şarkılar söylerler. Damadın evine kadar bu, böyle devam eder. Birkaç gün sonra gelin ve damat evlerinde ziyaret edilir, hediyeler verilir. Sonra, akrabaları ve komşularınca yemeğe davet edilir..."

Söz Kürtlerde düğün geleneğine gelmişken, zengin bir külliyattan küçük bir dilok örneğiyle sözlerimizi noktalamak istiyoruz:

Lê Nêrgiz, Nêrgiz, Nêrgiz, Nêrgizvanê

Lê Nêrgiz, Nêrgiz, Nêrgiz dewkilê bêrivanê

Îşev şevka baranê Nêrgizê, Nêrgizvanê

Îşev şevka baranê dewkilê, bêrivanê

Eger tû dosta mîn î Nêrgizê, bêrivanê

Were em herin vê dîlanê dewkilê, Nêrgizê

Çavê min li xewka şîrîn Nêrgizê, Nêrgizvanê

Destê min li destê yarê dewkilê, bêrivanê...

MÎRNAME: KEVIRÊN DI DANIYÊ DA

DR. ÖMER ULUÇAY

Heya niha min li ser gelek berheman, dîtinên xwe eşkere kirine. Ez razîme ku ya rast bêjim, binivîsim; nivîskar teşwîq bikim, kêmasiyên biçûk nebînim. Kevir li ser unce hîn nû radibe, îcabî mana nake, zarok bi yêkî xort ra nikare bibeze.

Jan Dost, nivîskareke hêja û têgeheştî ye, berhemên xwaş û baş weşandine. Ez camer silav dikim ji bona xizmeta ku ji ziman û wejeya kurdî ra dike. Li Stenbolê, li Weşanxaneyê Avesta me hevûdin nas jî kiribû. Navbera me da suhbetek xwaş meşiyabû. Berhema Jan Dost a bi navê "Mîrname"(1) nû derketibû seyranê. Min di demek kin da ew xwand. Çend gotin, mijar bi ber çavên min ketin. Ji çend hevalan ra min qala van tiştan kirin, mijar û têkiliyên wan nepejirandin. Demekê şûnda, min carek din berhem serûbin xwand, rûpel deqandin. Min ceht kir ku ez ê hest û baweriya xwa bi dostan ra parva bikim. Mijar û armanca vê nivîsê ew e.

Kitaba Jan Dost a "Mîrname"; bi kurmanciyek zelal û herikbar, bi gotinek xurt hatiye nivîsîn, tevna berhemê gelek qenc e. Dîwana Şêx Ehmedî Xanî tê danasîn. Mijar ku weha

bilind û hinekî xwadî pîrozbahî be; edeb û tore tê berçavan, giraniyek, qedr û qiymetek peyda dibe. Her ku min rûpel wergerandin ez pêş ketim, hinek gotin û behs min layiqî dîwana Xanî nedît, ez hinekî cemidîm. Wek ez di germiyê da çend pirçan bibînim. Min ew gavana derbas kir, ez hatim li qerasekî pêt bûm, ha ha min ew jî derbas kir, lê dilê min şikest, kevirê germiyê diranê min şikand.

"Ehmedê Xanî gel nizm nake"

Çend hevalan jî berhem nixrandine. Ez ê ji we ra qala van xalan bikim:

1. Mîrname: Behsa dengbêj Dostoyê Ormewî(r.89-95) da gotinên gelek hêja hene. Dawiya beşê da bi devê dengbêj Dostoyê Ormewî, Ehmedê Xanî derheqê mîran da weha dide gotin: «Ma ne xebera min e ku dibêjim bira sultanek me jî hebe û me ji destê beîmanan derîne?! Ji min fam nakin mamê Dosto! Dibêjin em û seltene çiyê hev in! Kurmancan layiqî dewletekê nabînin mamê Dosto. Ker in ker. Kerên ji keran

Di wejeya kurdî da hembera peyva "critic" hîn baş rûneniştiye, lê "rexne" têye bikaranîn. Dibînim ku kesên rexne dikin, ceht dikin ku di berhemê da kêmasiyan bibînin û wana bi mijar bikin, berçav bikin. Ya rast ew e ku li herdu aliyên binêrî, bi çavekî bêalî-erênî bibînin.

in haşa ji huzûra te"(r.95). Mîrekên dema Xanî, wek wî têngêştîbûn, ew rast e. Bi qehr meriv weha jî dibêjê. Lê şêx, gel weha nizm nake. Ew zane û sûc hildide ser milên xwa. Gorî dîtina min ew gotina "ker" hebekî kurmancî ye, lê "kerên ji keran" gotineke kifrî ye, heqeret e, ne minasiw e. Ma di kurdî da bona nerazîbûn û nepejirandinê, bona nizmkirinê peyv tinene?! Ez zanim ku di ferhenga Jan Dost da jî ewna zêde ne. Dewsa kifriyê ku bigota "me girîngiya mijarê, bi gelê xwa nedaye fam kirin" ê baştir bibûya.

2. Mîrname: Behsa Hekîmê fille(r.137-142)... Bona ku Ehmedê Xanî hatiye jehrkirin tedawî dîke. Şêx Seyfeddînê Cubbeşîn jî

dixwaze ku ser Ehmedê Xanî da bixûne. Di navbera van herduyan da reqabet û qerez çêdibe. Yek kîsdana yê din dide. Hekîmê fille, derheqê Şêx Sefeddînê Cubbeşîn da gelek tiştan dibêje. Yek ji wan: "... Dermanê her îlletê li ba wî heye. Jinên ku hemil(r. 138) nabin, zarokên ku bi şev digirîn, mêrên ku nedîşin herin nivîna bûkên xwe, minalên ku mîzê qut nabin û heta kerên ku di bin baran de dikevin jî, ew ilac dîke(r. 139)". De anaha "mêrên ku herin ser nivîna bûkên xwe" çi gotin e? Ew gotin, pîrozbahiya malê bin pê dîke. Di kurdî da jin, bi çend sifetan tê nasîn û nasandin, lê "bûk" cuda ye.

3. *Cemil Oguz*(2), bi Jan Dost ra hevpeyivînek kiriye û bi navê "Ehmedê Xanî çima

dev ji nivîsê berda?" weşandîye. Qala kitaba Jan Dost a "Mîrname", jîyan û berhemên Xanî hatine kirin. Jan Dost, tiştên baş û balkeş dibêje. C.Oguz behsa-pirsa "rûgirtî" nake, naxwaze ku suhbeta xwa sînsivik bike, çav û devê xwa digire û pêva radiwire. Halîça-meydana Xanî bi vê leke nake. Suhbet di hizrek, astek bilind da diherike. Spas...

Meseleya erotîzmê di berhemên Xanî de

1. *Bawer Ronahî*(3), bi nivîseke bi sernavê "Mîrname: Berhemeke taybet", kitaba Jan Dost dide nasîn û bona rexneyên "pornografîk" piştgiriya wî dîke:

"Serpêhatiyên "Şengê" û yên "mirovê rûgirtî" dibin mijara rexneyan. Ji ber ku şeva zewa-

Mîrname
Jan Dost

ca Şengê təkiliya wê û mêrê wê bi erotîzmê hatiye hunandin. Mirovê rûgirtî jî qunek e û beşa wî de çîrokên wî û kurbazan bi awayek pornografîk diçin serî. Yek ji wan kurbazên ku bi mirovê rûnuxamtî re dikeve təkiliyê jî bavê wî bi xwe ye. Xuya ye ku ev tiştên ha hin mirovên "xwedî etik û exlaq" nerihet dike.

"Piştî roman derket gelek nîqaş ser hatin kirin û rexnekirineke tûj peyda bû. Rexne jî bi gelemperî ser porno û erotîzma romanê bû... Xanî kî ye? Nivîskarê ku yekem car erotîzm û heya gehe pornografî xiste wêjeya nivîskî ne Xanî bi xwe ye?"

Em dikarin bibêjin "çima ev tişt 'wilo' hatiye nivîsandin" lê em nikarin bibêjin "ev tişt çima berhemê de heye/tune." Ev yek mijara azadiya nivîskar e, meseleyeke kûr û dirêj e û mijara nivîsek din e.

Ji van gotinan xuya dibe ku kesên rexnegir jî seks-porno nîqaş nekirine, gotine ku "çima di vir da hatiye nivîsîn?" Bawer Ronahî bona piştgiriyê-pejirandinê û bersiva van gotinan dibêje ku "Ev yek mijara azadiya nivîskar e". Rast e nivîskar azad e, lê ma qe hed û seddê wî nîne, ma werg beradayî ye? Na, bêguman. Azadiya nivîskar, ne ew e ku di şînê da govendê bigire, azadî ne ew e ku tu pîrozbahiyên berling û bêrûmet bikî. Nivîskar azad e, lê ewqasî jî berpîrs e. Mecbûre ku ya rast di demê da bêje, binivîse; tevî gel be, bide pêş wan, bona azadî û rûmetê bixebite, binivîse. Em bîr nekin, rê û rismên azadiyê jî hene. Azadî ne anarşîzm e. Azadî ne

ku çî li ber te be biruxînî. Azadî bona baştirînê û bona serfiraziyê ye. Qelem jî xwadî rê û rism e, xwadî namûs e. Werin, em koda tijî vala nekin. Bîr û baweriyên gel berçav bigirin. Rast e kêmasî hene, lê cihê van gotinan cuda ye.

Jan Dost, herhal ber jana diran, zimanê xwa gez kiriye, qelama xwa tûj û devreş kiriye, avdaza meydana Xanî şikandiye. Gelo nizanim, çitol û çima weha kiriye?!

Ez bawer im ku Jan Dost, dixwaze bi destê mêrikê nebaş ê «rûgirtî», Ehmede Xanî jahî bike. Loma jî ew qereker peyda-înşa kiriye ku lanetê hilde ser wî. Jan Dost, li hawêrî Kurdistanê geriyaye, dîtiye, dikarî qerekerêk din jî peyda bikira. Gorî dîtina min Ehmede Xanî ne, lê Jan Dost bi vê birîndar bûye, heyf. Dad ancax li wî were. Ez hevîdar û gudar im ku li xwa were rehme.

2. *Husein Muhammed*(4) bi navê "Mîrname; derdê duh û îro" gotarek weşandiye. Di vir da bona kesê rûpoşî weha dibêje: Herçî "mirovê rûgirtî" ye, bi kitûmatî û întîmî behsa qûnderiya xwe ya bi salan û li der, dever û diyarên cuda dike. Ev mijar belkî ji hin xwendevanan re balkêş be lê dîsa ew ti ronahiyekê nade mijara bingehîn, Xanî".

3. *H.Dewrêş*(5), di malpera Weşanxaneyê Avesta da bi navê "Jan Dost: 'Derdê min her pîrsîn e, ne bersivdan" gotarek weşandiye. Ew suhbetek pîr rengîn, têt û tijî ye. Di vir da H.Dewrêş qala zilamê rûpoş dike. Pîrs û bersiva wan weha ye:

"H.Dewrêş: Şêx Xanî di Mîrnameyê de meyxurekî(Teymûrê Fasiq) dike heval ji xwe re. Erotîzm, di wêjeyê de nîgekî jiyane ye û te jî di Mîrnameyê de ev nig di jiyana Zilamê Rûpoş de bi kar aniye û ero-tîzm di nabeyna zilaman de leqayî me dibe. Ev hilbijartin tesadufî bû(ji bo kujeriyê Zilamê Rûpoş bide îzahkirin), yan dixwaze tiştinî din bi xwendevan bide ramandin û zanîn?"

"J.Dost: Na bi xwedê wek min berê jî got, nizanim çima ew mêr(qûnek) e. Ez bi rastî dibêjim. Dikarim niha bi derewan felsefeyekê ji vê meseleyê re bihûnim, lê wisa bû, nizanim çima. Qey yek caran xeyal yekî dajo ber bi rastiyan ve.

"Lê ji bo beşê pêşîn ji pîrsa te dikarim bibêjim ku min bi qesdî ew mirovê meyxur (Teymûrê Fasiq) kire dostê Xanî. Mutesewwuf wisa ne. Dîlfereh in. Her kesî nêzikî xwe dikin tenê zaliman na! Li ba wan kesekî ku fasiq be nîn e, her kes îbadeta xwedê dike. Heta kesên ku di pûtxaneyan de ne û perestiya kevîran dikin jî, zikrê xwedê dikin.

"Şêxekî mezin û mirîdên xwe di ber çemek re dibuhurîn. Di çem de komek ji keçîk û xortan xwe dişûştin û bi hev şa dibûn. Mirîdekî gote şêx: Ezbenî, ka nîfirekê li van fasiqan bike, ew ji dîn derketine. Şêx destên xwe ber bi ezman ve bilind kir û got: Ya rebî tu van evdên xwe mîna ku li vê dinyayê li wê dinyayê jî şad û kêfxweş bikî.

"Ma te di Mem û Zînê de nexwend bê çawa Xanî ji xwedê dixwaze yekî tenê ji benîadem navêje nav agirê dogehê? Yanî ew dibêje gawiran jî ji agir

biparêze. Xanî tolerant û vekirî ye. Evîne mîna ciwantirîn têkiliya di nava mirovan de dibîne, loma jî bê fedî behsa têkiliya jin û mêr kir. Ew çawa bavê kurdayetiyê ye, bavê erotîzma kurdî ye jî. Ez li pê wî çûm".

Azadiya nivîskar li dîwana Ehmedê Xanî

Di vir da xuya dibe ku mijar teker û tilozî bûye. Rast e, cinsiyet û cima (bona insên-heywên) lazimiyek mezin û girîng e, bi vê zurrîyet/nesl didome. Insan û heywan, bona mal-xwarin û têkiliya cinsî şer dike û dike. Ev rastî îro jî rewa ye. Di dîroka însanîyetê da heman her demê ew şer qewimiye. Bona têkiliyên ne-heq, zagon hatine çêkirin û fail hatine cizakirin. Şeklê têkiliya mêr û jinê jî hatiye tesbît kirin. Kesên ku derî van şert û mercan bixebite tê cizakirin, heta hevser ji hev tîn berdan.

Di zik malbatê da, navbera malvaniyan da jî (dê-bav-keç-bira-ap-xal-xaltî hwd) têkiliyên ne li rê pêk bûne. Di civata modern a îro da kesên LGBT jî hene. Heta kitabên têkildarê vê mşjarê de jî hatine weşandin (Seksoloji, kamasutra).

Di beşên bijîşkiyê da dîsa şaxa "seksoloji"yê heye, nesaxî û kêmhêziyê tedawî dike, riya rast û a mî salix dide. Ew bijîşk e, ne keseke torevan e, lê her wisa ew jî însaneke û nûnereke civatê ye, pêşgirtin/tercîh, ecibandî û meşek wî jî heye. Her tiştêkî ra, bi demê ra, bazarek peyda dibe.

Nesaxîyên kesên hene, li cem van nexwaşiyên civatan jî hene. Kesên nesax û mus-

tesna, ne nimûne û mînak in. Têkiliyên rêder-nenormal, ne sezayê piştgirtinê ne. Kes, qandî ku saxiya xwa berçav digire, berpirs e ku saxiya cimatê jî berçav bigire û biparêze.

Kesên nivîskar, rûronî; lazim e ku tiştêkî baş bibêjin, bi zimanekî xwaş, gorî kema-lata xwa binivîsin; bi xwastin û nesîhetên xwa, bi bêjandin û rexnekirina xwa wek rêber bilebitin. Kesên nivîskar, pêwîst e ku di berheman da rastiyan bêjin, bi xewn û xeyalan, hel-seng-nirx û rastiyan civatê pê nekin; dikarin vana nîqaş û rex-ne bikin, guherîna wan bixwazin, yên asteng û çewt ji holê rakin. Ewna jî xwadî rê û rîsma ne. Nivîskar azad e, dikare derheqê her mijarê da binivîse. Kane xewn û xeyalên xwa, gorî dilê xwa birêse-bitevîne, bîne ziman, lê vana di zerfêkê da kom dike, kî ku bixwaze kane bigire. Ew yek rast e; lê xwê, îsot û şekir tev nabin.

Arif û zaneyên kurdan, nesîhet dikirin, ji me ra digotin "Yek; ku te çi dît, heman nebêje, ji zaneyan ra, di demê da, ji kesên pispor ra bêje ku pirsgirêk çareser bibe. Dudu; ya ku te nedîtî nebêje. Sisê; derew û bêbextiyan neke. Ewna ruknên pergala civakê ne. Di rabûn û rûniştina kurdan da tê zanîn û dîtî, tecrubekirin, ku çend berhîmên din ê bingehîn jî hene: Her mijar, ji herkesî ra nayê gotin û bi her kesî ra nayê nîqaşkirin. Her kesek cihê xwa dizane û li wir rûdine. Li cimatê gudarkirin, gotin, nîşandan, rabûn û xizmet bi pergalekê dizivire.

Netîce; dîwana Xanî, ne kaduna lîstikan e. Mijara beşdarva-

nan ne berzik e. Eşqa mecazî heye lê mebest eşqa îlahî ye. Her halê civatê tê nîqaşkirin. Rêvebirî, leşkerî, siyasî, dînî, aborî, rewşa cîhanê, bersiva pirsan, ken-mesqere- çîrok hwd di edeba arif û kamilan da tîn ser ziman.

Ew xebata baş, ew keda hêja, bi vê rûreşiyê sînsivik bûye. Ez dibêm; heyf e, çima weha bûye?

Şerrê însanîyetê didome, li ser bîra kûr ya bêdawî ku xwadî eşq û jiyane ye. Serê mezin, bona serê biçûk xwa dike qurban. Ê mirî, mirî ye; ê nemir avê dikşîne, heya êrîşek nû. Ew çerxa dîrokê ye, bi teşiya xwa dirêse. Jiyanek nû dimeşe, bax û baxçe li ber vê avê gur dibe, qesr û sera tîn çêkirin, şîr û mûsiqî deng dide, însan û cîhan rengîn dibe. Erd tîn ajotin, ber û bênder zêde dibin, rehm û bereket dikeve nav, jiyanek asûde derbas dibe. Ev e dewrana cîhanê. 🌙

Çavkanî:

1. Jan Dost: *Mîrname, Weşanên Avesta*, Stenbol, 2008
2. Cemil Oğuz: *Ehmedê Xanî çima dev ji nivîsê berda?*, www.diyar-name.com
3. Bawer Ronahî: *Mîrname: Berhemeke Taybet*, www.kurdigeh.com
4. [https://www.google.com/search?q=Husein+Muhammed+Mîrname"-derdê+duh+û+îro](https://www.google.com/search?q=Husein+Muhammed+Mîrname)
5. H.Dewrêş: *Jan Dost: 'Derdê min her pirsîn e ne bersivdan'*, www.avestakitap.com
6. Dr.Ömer Uluçay: *"Zadê Mîrnamê"*, *Kovara Tîroj*, No: 82, 05ê Îlona 2016an

► Aşêfçiler Çarşısı; adı var, kadını yok!

ZELAL SADAK

Mezopotamya'da kurulmuş krallıkların, imparatorlukların ihtişamı, kurdukları bahçelerin ihtişamıyla karşılaştırılırdı. Babilin Asma Bahçeleri veya Hasan Sabbah'ın 'Cenneti' gibi... Diyarbakır, tarihi boyunca birçok krallığın ya da imparatorluğun hükmünde kalmış olmasına rağmen, ünlü Hewsel Bahçeleri, daha çok kent insanının toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir mekân olarak

işlev görmüştür. Yedi bin yıllık bir geçmişe uzandığı söylenen Hewsel Bahçeleri, şehrin en önemli kültürel miraslarından biridir de aynı zamanda.

Geçmişten bugüne, Hewsel'in kentin gündelik yaşamındaki yerine dair gösterilebilecek örneklerden biri de 'Aşêfçiler'dir. Yani Hewsel Bahçeleri'nde çalışan kadın ırgatlar. Aşêfçi kadınların bu bahçelerdeki en önemli iş gücünü oluşturduğu söylenebilir.

Hewsel'deki bahçelerin mülk sahipleri daha çok kentsel alanlarda yaşamaktayken, bahçelerindeki tarımsal faaliyetler ise daha çok kırsal kökenli kesimlerden kadınlar üzerinden gerçekleşmekteydi. Şehrin, Hewsel Bahçeleri'ne yakın semtleri olan Fiskaya, Mardin Kapı ve Ben û Sen gibi, köyden kente göç etmiş veya etmek zorunda bırakılmış ailelerden oluşuyordu Hewsel'deki işgücünün kaynağı.

Xatunê Kastal artık akmiyor!

Sabahtan akşama kadar yakıcı güneş altında bir yandan sebze ve meyve fidelerinin bakımını yapar, yabancı otları, sararmış, kurumuş yaprakları, fazlalıkları temizler, toprağı kabartır, diğer yandan da fideler üzerinde hastalıklı ya da olgunlaşmamış sebze ve meyveleri toplardı Aşêfçi kadınlar.

Xerrat zamanı yani bir nevi 'Bağbozumu' gibi ürünler toplandığında bozulmamış, olgunlaşmış sebze ve meyveler ayıklanır, bunlar bahçe sahibince şehirdeki anlaşmalı dükkânlara ya da komisyonculara gönderilirdi. Geriye kalan çürük, ezik, olgunlaşmamış ve hasarlı ürünler ise Aşêfçiler'e kalırdı. Onlar da bunları sırtlayıp Hewsel Bahçeleri'nden Mardin Kapı'ya çıkan yokuştan çarşının yolunu tutarlardı. Bu yokuş yol üzerinde bulunan ve 'Xatunê Kastal' diye adlandırılan çeşmede ürünleri yıkar, çer

Aşêfçi kadınların, dağınık olmak yerine bir arada bulunabilecekleri bir mekân arayışları, bunu doğal, kolektif bir bilinçle yapmaları bugün için bile hayranlık uyandırıcı. Çünkü 70 yıl önceki Diyarbakır'ın genel itibarıyla feodal ağırlıklı bilinç düzeyi karşısında kadınların bir araya gelerek, sadece kendi ürünlerini satabilecekleri bir çarşı oluşturmaları önemli ve değerli bir adım olsa gerektir.

çöp ve çamurdan arındırılırdı. Günümüzde bu çeşme yerinde duruyor hâlâ, lakin suyu akıyor artık, kurumuş! 'Kastal' çeşme, 'xatun' ise hanım ya da kadın anlamına geliyor Kürtçede. Çeşmeye verilmiş Xatunê Kastal isminin, Aşêfçi

kadınlardan geldiğini anlamak zor değil.

Aşêfçi kadınların ürünlerini sergileyip sattıkları Aşêfçiler Çarşısı, şehrin ekonomisini hareketlendiren bir mekân olmakla birlikte, kültürel bir mekândı da. Hewsel'de başlayıp Xatunê Kastal'da mola veren ve Aşêfçiler Çarşısı'na uzayan bir ekonomik-sosyal yolculuk, kendisine özgü kültürel bir doku da oluşturmuştu.

İştar yerine Malik el İştar!

1940'lı yıllarda Aşêfçi kadınların ürünlerini sattıkları yer, Buğday Pazarı ile Bakırcılar Çarşısı arasındaki eski Saman Pazarı'nın olduğu meydandaydı. Sabahın çok erken saatlerinde eşeklerle ve katırlarla köylerden balyalarla gelen samanlar öğlene kadar satılır, ikinci saatlerinde ise Aşêfçiler gelirdi. 1959 Aralık ayında başlatılan Melikahmet

► Aşêfçi kadınlar ürünlerini pazarlıyor.

Caddesi'ni genişletme çalışmaları sırasında bu pazarın da yıkılmasıyla Aşêfçi kadınlar bir süre dağınık olarak farklı yerlerde iş tutmuşlardı. Sonraki yıllarda ise Malik el İştâr Ziyareti'nin bulunduğu sokağa yerleştiler. Geçerken, Malik el İştâr Ziyareti hakkında da bir parantez açmak gerekiyor. Resmî tarih, Maliki Ejder'in Diyarbakır'ı kuşatıp "fetheden" İslam ordusundan biri olarak anlatıyor. Öncelikle bu bilginin gerçekliği tartışılır. Çünkü bu kişinin Diyarbakır'ın fethi sırasında vefat etmediği, ardından Mısra vali olarak gönderildiği ve orada vefat ettiği İslami kaynaklarda anlatılır. Söz konusu ziyaretgâhın Diyarbakır'ın fethinden önce de var olduğu ve İştâr (Mezopotamya'nın Kadın tanrıçalarından biri) adıyla anıldığı söylenir. Ve referans alınması

gereken çarpıcı bir ayrıntıdır, ki bu da günümüzde dahi daha çok kadınların ziyaret ettiği, mum dikip dilekler dilediği bir ziyaretgâh olduğudur. Resmî egemen ideolojilerin, din ve dinî iktidarların kadınla anılan bir mekânı nasıl da erk(ek)leştirmediğini, bir anlamda da kentin hafızasına müdahale ettiğini bu örnekte de görüyoruz.

Ve ilk kadın çarşısı

Kentin ilk kadın çarşısı olma özelliği taşıyan Aşêfçiler Çarşısı'nın hikâyesi böyle başlıyor. Aşêfçi kadınların, dağınık olmak yerine bir arada bulunabilecekleri bir mekân arayışına girmeleri, bunu doğal, kolektif bir bilinçle yapmaları bugün için bile hayranlık uyandırıcı. Çünkü 70 yıl önceki Diyarbakır'ın genel itibarıyla feodal ağırlıklı bilinç düzeyi karşısında

kadınların bir araya gelerek, sadece kendi ürünlerini satabilecekleri bir çarşı oluşturmaları önemli ve değerli bir adım olsa gerektir.

Yazar Şeyhmus Diken'in aktardıklarına göre, baştan sona Aşêfçi kadınların dizili olduğu sokağa, sonradan çeşitli dükkân ve pasajlar yapıldı. Kentin tanınmış konakları ve tarihi evler yıkılıp tarihi doku ve kültürel mimariyle uyumsuz değişikliklere gidildi bu sokakta. Yeni yapılmış dükkân ve pasajlar manifaturacı esnafıyla doldu sonra. Zamanla sokağın dokusu ve kadınların o sokaktaki varlığı kaybolmaya yüz tuttu.

Günümüzde de bu sokağa Aşêfçiler Çarşısı deniyor olsa da özellikle 2015 yılında yaşanan çatışmaların ardından, artık Aşêfçi kadınlara rastlamak mümkün değil. Çarşının

sokağına girdiğinizde manifaturacılar, terziler ve sakatatçılarla karşılaşıyorsunuz. Söylemeye gerek yok ayrıca; esnafın tümü erkek!

Bugünün Aşêfçi kadınları, Hewsel Bahçeleri'nden topladıkları sebze, meyve ve Diyarbakır'a özgü olup da salatalarda kullanılan veya yemekleri yapılan otları farklı yerlerde satıyorlar. Akşama doğru, Hz. Süleyman Camisine giden yolda nadiren karşılaştığımız Aşêfçilerin daha önce Büyükşehir Belediyesi'nden buldukları semt pazarı talepleri kayyım yönetimiyle gündemden düşmüş durumda.

Aşêfçilerin kaderi?

Sekiz yıl önce Diyarbakır'ın Bağlar ilçesinde kurulan Ji-

yan Kadın Semt Pazarı'ndaki kadınların tezgâhlarını kapatacak noktaya gelme nedenleri ile Aşêfçiler Çarşısı'ndaki kadınların yaşadığı sorunların temeli aynı aslında. Çözüm için ihtiyaç; şehrin ekonomisinde kadının söz sahibi olmasının önündeki erkçi barikatla mücadele edebilecek bir özgürleşme, yenileşme hareketiyle koşut olarak, artık erkekleşmiş Aşêfçiler Çarşısı'nın bir zamanlar kadın emeğiyle kurulmuş bir 'mekân' olduğunu döne döne yazıp aktaran alternatif tarih yazıcıları...

Naçizane, konuyu çalışmaya başladığımda, bu kadar kısır bilgiyle karşılaşacağımı tahmin edemezdim. Devletin de yerel otoritelerin de o

döneme dair kayda değer bir yazılı-görsel arşivi olmadığını öğrendiğimde, Aşêfçiler Çarşısı'nın nasıl da ötelendiğini ve hafızalardan silinmeye çalışıldığını şaşırarak gördüm.

Çözüm mü? Kentte kadın özgünleşmesiyle birlikte kadın emeğinin her alanda görünür kılınması ve kentin ekonomisinde, siyasetinde, sosyal yaşamında kadının söz ve karar sahibi olabileceği bir konuma gelmesidir. 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü vesilesiyle bu sorumluluğu bir kez daha vurgulamak gerekiyor. Aşêfçi kadınların ve Aşêfçiler Çarşısı'nın kaderi, başta kadınlar olmak üzere; bu sorumluluktan, bilinçten ve elbette mücadeleden geçiyor... 🌹

► VODKA LEMON: KÊF Û KÊFERATA JIYÎNÊ

MIRADÊ MIRADAN

Fîlmê Vodka Lemon ê Hiner Saleem ku di sala 2003yan de girtiye, bi çavpêketina ewil re li gel çîroka xwe ya kartêker û çeşna xwe ya dîtbarî tecrubeyek nuwaze dide bîneran. Lewma kesên ku Saleem dişopînin û bi ser seyra girtin û vegotina wî ya filman ve bûne dê gotina min çêtir fam bikin. Saleem, di vî filmê xwe de berê xwe dide erdnîgara Ermenistanê, gundekî kurdan ku di bin berfê da ye. Xuslet û ritûelên gundiyan bi nêrîneke ciyawaz î rastîn pêşkeş dike. Bi dîmenên bîraver û bi çîrokek reştarî ku bi mîzahê ve straye, me sermest dike û pê re dike ku em bibişirin.

Fîlm, di dema piştî "rûxîna sovyetan" de derbas dibe. Saleem, ew atmosfera tenha ya hingê, dûrî û bêwextiya saf ku çîrokê dihûne, xweş zeft kiriye. Navenda çîroka Vodka Lemonê goristana gund e. Fîlm bi giştî - nexasim destpêk û dawîya film-hêmanên kartêker û absurd ango fantastîk – pîyano û motosîkleta ku jixweber bi rê de diçin-di xwe de dihebîne. Pê re hêmanên metaforîk jî di film de hene. Bo mînak: siwarê li ser hesp ku biçargavî çend caran dibihure. Ev şêwaz û vegotina Saleem dike ku meriv filmên wî û "nîgarkirina rastiyê" ya di filmên dêrhenerê gercî *Ottar Losseliani* de bide ber hev. Gelo Saleem çiqas tesîr jê girtiye? Ne eyan e lê kêr zêde pêwendiyek Saleem, di warê nîgarkirina rastiyê de, pê re heye.

Têkiliyek dest pê dike li goristanê

Di sehneya ewil de, em dolmîşeke ku karyoleyek bi taliyê ve hatiye girêdan dibînin. Extiyarekî wa di bin lihêfa xwe de ye, weku nexweş e li ser dirêj kiriye (ew extiyar, bilûrvanê navdar Egîdê Cimo ye). Bi vî rengî dolmîş di nav berfê de diçe. Di pey re tê dîtin

ku bo lidarxistina merasîma cenazeyekî hatine. Extiyarê ku hê li ser karyoleyê ye, bilûra xwe dide ber devê xwe û distrîne, pê re yêkî din dest bi gotina kilama "lê lê dayîkê a Karapêt" dike. Di wê kêliyê de jî serlehangê me Hemo jî li goristanê li ber kêla jina xwe ye, kul û kederê xwe jê re vedibêje. Jixwe Hemo bo serdana jina xwe seraqet tê goristanê. Em dikarin bêjin ku "goristan" navenda film e. Gelek sehne û çîroka Hemo ya li paş çîroka esas, a ku kulîmeka film diafirîne, axlebe li vir diqewumin. Hemo, leşkerekî berê yê ordiya sovyetan bûye, vêga di nav xizaniyê da ye û zora heft belayî debara xwe dike. Ji zaroyên wî her yek bi ciyekî ve tirqiyane û bes yek tenê li balê ye, lê ew jî bêxêr û bêkêr e. Lewra Hemo dê neçar bimîne ku firaxên mala xwe, dolava bûkaniyê ya jina xwe bifiroşe, da ku debara xwe bike. Dîse careke ku Hemo bo serdana jina xwe diçe goristanê, pêrgî jinekê (Nîna) tê. Nîna jî wek Hemo seraqet diçe

goristanê bo serdana mêrê xwe. Li meyxaneyekê, li cihekî talde ku navê wê "VODKA LEMON" e bi nanoziko dişixule. Ew û keça xwe bi tena serê xwe ne, di nav xizaniyê da ne. Jixwe herî dawî ji ber neçariyê keça Nîna dê qayîl bibe ku piyanoya xwe ya ku ji rihê xwe bêtir hijê dike bifiroşe. Serqise, Hemo û Nîna piştî lênerînên dûvedirêj, dema vegera malê, di otobêsê de nêzî hev dibin. Ev têkiliya ku di neqeba Nîna û Hemo de rû dide, bêşik dibe destpêka têkiliyê kartêker û romantîk.

Di filmê Vodka Lemon de di navbera komedî û melodromê da hevsengîyek hevpar heye. Hemo, di extiyariya xwe da ye, hêvî dike ku zaroyên wî lê xwedî derkevin lê ev hêviyên wî beytûşe ne. Lê dîsa jî hêviyek Hemo heye; hêviya wî kurê wî yê ku li Frensayê xwendekar e. Hemo her cara ku diçe Yêrîvanê, hêvî dike ku kurê wî jê re perê şandibin lê daymeqet jî destvala vedigere. Bi nameyên kurê xwe ku bi kêr

eşşeh nayên jî nikare zikê xwe têr bike. Tew bi ser de carekê kurê wî pereyan jê dixwaze! Ha hingê Hemo dike ku bimire. Dê êdî çî hêviyên Hemo ji jiyane hebin? Helbet ji xeynî evînê!

Vodka Lemon, beyî ku di nav geremolên siyasî de bifetise û ji hêla hûnerî ve tawîzan bide, bi hinartinên maqûl peyamên xwe radigihîne. Veguherînên qadên cîvakî/siyasî li gel têkoşîna aborî ya takekesan, bi çîrok û vegotinên curbecur dineqîşîne ser rûyê film . Ev replîka ku di film de derbas dibe belkî xulaseya gotinên min be: "*Beriya ku Rûs biçin rast e azadiya me nebû lê wekî din tiştêkî ji me kêr jî nebû.*" Saleem di vî filmê xwe da berê kamîreya xwe dide "*kêf û kêferatên jiyana takekesekî*" û gundekî û qewmekî. Ji çîroka kesekî dest pê dike û ber bi civakê ve vedibêje û dawiyê dîse li şûna xwe vedigere .

Hiner Saleem, di çêkirina vî filmê xwe de ji gelek welatên ewrupayê piştgirî girtiye: Bi

hevkarîya welatên Swîsre, Îtalya û Fransayê ev filmê xwe çêkiriye. Ev yek girîng e lew piştgiriya ku welatên Ewropayê dane Saleem, kir ku di qadên navneteweyî de çêtir bê naskirin. Ev jî bo sînemaya kurdan teqez fersendek baş bûye. Hiner Saleem, bi vî filmê xwe beşdarî gelek mîhrîcanên filman jî bû. Heta di sala 2003an de berbjarê xelata oscarê di zimanê biyan de filmê herî baş ê Ermenîstanê jî "Vodka Lemon" a Hiner Saleem bû. Vodka Lemon, di 2003yan de, di *Mîhrîcana Fîlman a Venedîkê* de jî hêjayî xelata "San Marco"yê hate dîtin ku di warê sînemayê de xelateke girîng e. Pêkve li cîwarên cihê gelek xelatên din jî wergirtin. Bêguman di serkeftina filmê "Vodka Lemon" de tevkarîya derhênerê dîtbarî *Christophe Pollockê* ku bi gelek derhênerên navdar ê

cîhanê re xebitiye muhîm e. Pollock, sînematografiya film, bi dîmenên nuwazê û bi terha xwe ya mînimîl hildaye qatên bilind. Dîmenên nola kevalêkê ku ji hişên bîneran neçin girtine. Eyan e; wî û xwezaya Ermenîstanê xweş li hev kirine.

Wek dawî di filmê "Vodka Lemon" de serkeftina herî berçav a Saleem ew e ku: çîrokeke reştarî, bi vegotîneke dilînî

ya zahf hasas û kartêker û bi mîzaheke maqûl honandiye. Jixwe sehneya film a dawî ku nola sehneya ewilî kamil û tamam e vî tiştî baş şanî me dide. Lê bes bi ferqekî, filmê ku bi êşê/kefteleftê dest pê dike bi hezê/kêfê digihîje miradê xwe. Çi ku Saleem ew derhêner e ku di giştî filmên xwe da baweriyê bi "hêza hezê ya veguherîner û afirîner" tîne. 🌹

► Fotoğraflar: Sertaç Kayar

► Sırlarıyla sulara gömülüyor

“Hasankeyf'te buruk bir hava hakim. Gün be gün suların yükselmesine tanıklık ediliyor. Sular günde 2-3 metre yükselirken, antik kentle vedalaşanlar hüzünlü ve üzgün. Bir kısmı sular altında kalan evine bakan 65 yaşındaki Hüseyin amca mesela, gördüğü manzarayı "Yerde kalan cenazemiz" sözleriyle yorumluyor.

SERTAÇ KAYAR

Dicle'nin ilk köyü olarak bilinen, 12 bin yıllık antik kent Hasankeyf kısmen sulara gömüldü. Birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı halde, kazılarla sadece yüzde 20'sinin açığa çıkarıldığı tarihi kentin, daha ne sırları barındırdığı bilinemeyecek!

M.Ö. 9500'ten bu yana Asur, Med, Urartu, Pers (Sasani), Roma, Emevi, Abbasi, Hamdani, Mervani, Selçuklu, Artuklu, Eyyübi, Akkoyunlu, Osmanlı dahil onlarca medeniyetin gelip geçtiği Hasankeyf, arkeolojik çalışmalar bitmeden baraj sularının altında kalıyor. Geçtiğimiz yaz Temmuz ayında su tutmaya başlamıştı Ilisu Barajı. Mardin, Siirt, Şırnak ve Batman'a bağlı onlarca köyü

yutan baraj gölü, Hasankeyf merkeze de ulaştı. Eski köprü ve yeni köprü dahil birçok ev, iş yeri sular altında kalırken, çevre yollar da dahil tarihi ilçe araç ve yayalara tamamen kapatıldı.

Geçtiğimiz aylarda 50 işyerinin bulunduğu çarşı yıkılırken,

hemen yanında yapılan kazı çalışmalarında Roma dönemine ait olduğu belirtilen yeni eserlere rastlandı. Kazılara devam edilseydi başka eserlere ulaşılacağı söyleniyor. Buna bile fırsat verilmedi. Eserlerin üstü kapatıldı ve koca bir tarih suya gömüldü.

Tarihi yapıların 'zorunlu' göçü!

Baraj yapımına gelen tepkiler üzerine bazı tarihi yapıların taşınmasına karar verilmişti. Bunlar yerlerinden sökülerek 'modern' diye adlandırılan yeni yerleşim yerine taşındı. İlk olarak, 550 yıllık Zeynel Bey Türbesi, 12 Mayıs 2017'de TOKİ tarafından yapılan yeni yere nakledildi. Ardından, 650 yıllık ve 1500 ton ağırlığındaki Artuklu Hamamının üç km. öteye taşınması da geçtiğimiz 9 Ağustos'ta tamamlandı. 1407 yılında Eyyubiler tarafından yapılan 611 yıllık Sultan Süleyman Camisi minaresi, İmam Abdullah Türbesi, Er-Rızk Camisi minaresi de yerlerinden sökülerek yeni yerleşim yerine götürüldü.

Hasankeyf'in hemen karşısındaki Raman Dağı eteklerine

TOKİ tarafından yapılan 710 konut, kısmi olarak bitirildikten sonra tüm eksiklikleriyle hak sahiplerine dağıtıldı. Bu 'modern' konutların yaklaşık 164 milyon liraya mal olduğu belirtiliyor. Sözünü ettiğimiz tarihi yapıların taşınmasının maliyetinin ise 170 milyon lira olarak ifade ediliyor!

Yerde kalan cenaze!

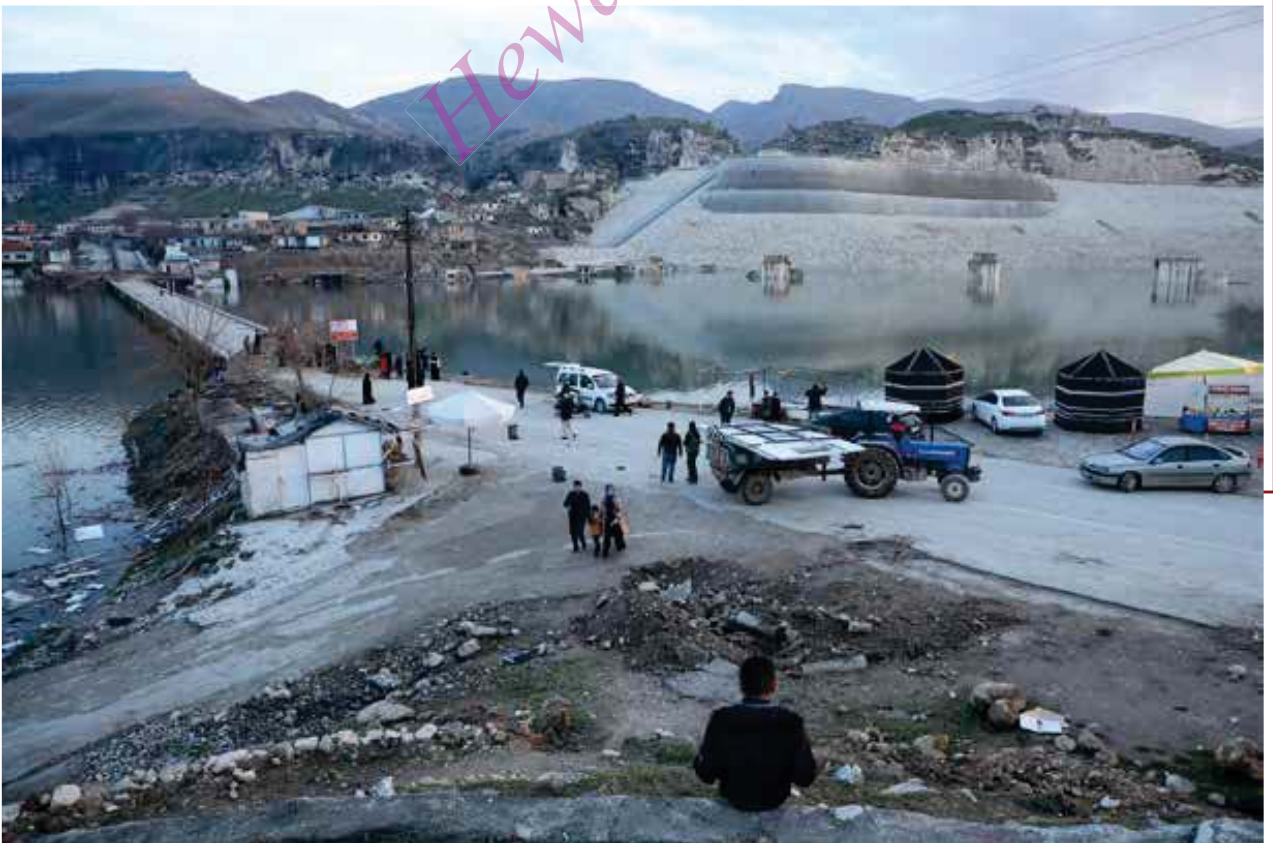
Ev verilenlerin taşındığı, alama-yan birkaç ailenin ise halen evlerini terketmediği Hasankeyf'te buruk bir hava hakim. Gün be gün suların yükselme-

sine tanıklık ediliyor. Sular gün- de 2-3 metre yükselirken, antik kentle vedalaşanlar hüzünlü ve üzgün. Bir kısmı sular altında kalan evine bakan 65 yaşın- daki Hüseyin amca mesela, gördüğü manzarayı "Yerde kalan cenazemiz" sözleriyle yorumluyor. Çevre illerden de ziyarete gelen insanların en sık kullandığı tabir, "Çok yazık oldu, çok..." oluyor.

'Evimin taşlarına bakıp gidiyorum'

Taşınmalarına rağmen her gün buraya gelerek kentin adım

adım sulara gömülmesini izleyenler Hasankeyfliler iç çeki- yor. Boşalttığı evi sulara gömü- len Enver Süzer de onlardan biri. 20 gün önce köydeki evini boşaltmış. "Burada ev yaptık, bahçemiz vardı, tarım arazimiz vardı, hayvancılık yapıyorduk. Şu an 1 metre arazimiz kalma- dı, hepsi kamulaştırıldı" diyor. "Dedelerim burada 250 yıl bu- rada yaşadılar" diyen Süzen şöyle devam ediyor: "Ben de burada doğdum, burada büyüdüm Köyün yeri belli olmadığı için il- çede ev kiraladım ve taşınmak zorunda kaldım. Ben kiramı nasıl vereceğim? Ne yiyeceğim

ne içeceğim orada? Yetkililere diyoruz ki 'bizim köyün yerini belirleyin.' Belirledikleri yer bir dağın eteğidir. Altımız su, üstümüz dağdır. Oraya gidersem geçimimi neyle yapacağım. 10 gündür yeni Hasankeyf'e taşınmışım ve 10 gündür her gün buraya geliyorum. Evime, evimin taşlarına bakıp geri gidiyorum. Ben burada ağaç dikmişim, 50 yıllık ağacımı kesmek zorunda kaldım. Ben burada seracılık yapıyordum, tonlarca incir satıyordum."

Su altında kalan evini seyrederken, "Bu bizim evimizdi" diyen Mehmet Sait Cihan ise şunları söylüyor: "17 yıl bu evde kaldım. Bu yolda sıra halinde evler vardı, tüm akrabalar burada yaşıyorduk. Ablam, halam, amcam... Buradan

taşınacak tarihi eserler geçeceği için ilk bizi çıkardılar. Babam burada yaşadı burada vefat etti. Amcam, halam, hepsi öyle... Şu tandırdan az ekmek yemedik. Burada bir değirmen vardı, değirmene at bağlayıp buğday öğütüyorduk. Bu evlerin altında ahırlar vardı, hayvan besliyorduk. Tabi çok zor. İnsanın geçmişini suya gömüyorsun, kelimelerle ifade etmek çok zor."

Çarşıdaki işyeri yıkılan Turan Bayramoğlu adlı genç, suyun kenarına birkaç masa koyarak geçinmeye çalışıyor. Küçük bir kulübe yapıp orada kalan Bayramoğlu, yıkılan çarşığı göstererek, "Şu gördüğünüz suyun içinde kafem vardı. Şimdi buraya sandalye attım, kulübede kalıyorum. Bize ev de

verilmedi. Sular giderek yükseliyor, ne desem de boş..." diyor.

Tarih katliamı

Yıllardır Hasankeyf için mücadele eden Hasankeyf Yaşatma Girişimi'nden Rıdvan Ayhan, "Koruyamadık maalesef" diyor. "Hasankeyf'te her kazı yapıldığında farklı bir kültür açığa çıkıyordu" diyen Ayhan şöyle devam ediyor: "Hasankeyf'in yüzde 80'inde kazı yapılmadı. Böyleyken, siz kalkıp orayı gömüyorsunuz. Bu bir insanlık tarihidir. Biz bunu tarih katliamı olarak görüyoruz. Bütün tarihinin ortaya çıkartılması ve dünya kamuoyuna sunulması gerekiyordu. Hasankeyf insanlığın tarihi mirasıdır. Hasankeyf yalnız Hasankeyflilerin değil, herkesindir." 🌹

iyileşmez bir tarih, makus bir talih

AH HARPUT!

SEZAI SARIOĞLU

"Bir şehir farklı türden insanlardan oluşur; benzer insanlar bir şehir meydana getirmezler..."

(Aristoteles, Politika)

İlkokul ve öğretmen okulunda coğrafya derslerinde cümle içinde geçenleri saymazsak, "Elazığ" ismiyle tanışmam 1968'de Fatsa/Eskiköy'de öğretmenliğe başladığım yıla denk gelir. Bıyıkları ve kavramları yeni terlemeye başlayan, düşleri burnunda bir öğretmendim. Nereden geldiği,

kimin nesi olduğu bilinmeyen, sanki öylece zuhur etmiş Zülfü Usta, köyün iki terzisinden biriydi. Çevresindekilere "Elaziz" ve "Tunceli"yi canlandırarak anlatır; kötülükleri güzellerdi. Sanki bunları anlatmak için gelmişti dünyaya ve Fatsa'ya. O, iştahla anlatırken, içi ve kalbi yokmuş gibi gelirdi bana... Büyük zulmün küçük hisseli ortağı olarak "oralarda" olanları hikâye eder, her kimse "onlara" az bile yapıldığını beyan ederdi. Bu kadar dilin, harfin, yaranın ve mülkün "yan geliriyle"

ve âhiyla nasıl yaşardı insan, merak ederdim...

"Elaziz" ismiyle değilse de "Elazığ" ismiyle yeniden karşılaşmam 1976'lara rastlar... O yıl, Elazığ'da devrimcilerle ülkücüler arasındaki ölümle sonuçlanan çatışmadan sonra, sanık olarak Sinop Hapishanesi'ne getirilen devrimci gençlerden Haydar Başbağ, Mehmet Can ve halktan biri olan Haydar Kıskı'nın davalarını izleme, hapishane ziyaretleri bende ki Elaziz imgesinin gerçeğe

dönüştürdü. Sonrası ise tarih, kavram ve imge olarak küçük bir deftere sığacak "notlar..."

'Kâr' mı yağmış şu Harput'un başına!

*"Güçlü bir el silkeledi beni sonra/
Sanırım Tanrı'nın eliydi,/ Sayamadım kaç ah döküldü dallarımdan,/ Çok şey görmüşüm gibi,/ Ve çok şey geçmiş gibi başımdan/ Ah dedim sonra/ Ah!/ İç ses diye söylendim/ Gel!/ Ahlar ağacından sen de biraz meyve topla// Vasiyetimdir. / Bin ahımın hakkı toprağa kalsın..."* (Didem Madak)

Harput tarihini bir cümleyle özetleme cazasına çarptırılırsam; taammüden sözleri değiştirilmiş, "Kar mı yağmış şu Harput'un başına" türküsünü "yapıbozumuna" uğratarak "kar" yerine "kâr" sözcüğünü

koyardım. Bir rivayete göre ismini kayalardan ve kaleden alan bir şehirmiş Harput. "Taş kale" denmesi bundanmış. Dönemin "popüler tarihçisi" sayılabilecek, tevatürbaz Evliya Çelebi'ye göre ise üç rivayetten ilki, yöre halkı eşeğe taptığı için adı "Par-ı Her-Put"muş. İkincisi, yöredeki dikenli bir söğüt ağacından kinaye şehre "Har-Bid" denmiş. Üçüncüsü ise, haddinden fazla diken yetiştiğinden, "diken getirici" anlamında "Har-Berid" denmiş... Rivayetler uzatılabilir ama gerçek, bu bölgenin paleolitik dönemden beri iskân gören önemli bir kültür ve ticaret merkezi olduğu, göçlerle, değişik kavimlerin istilalarıyla yıkılıp yeniden kurulduğudur.

Bu günü anlamının anahtarını ise 1834 olarak tarihlemek mümkün. Bu tarihte, kıyme-

tinden sual olunmaz "dağlık" ve "kale şehir" Harput, Vali Reşit Paşa tarafından mezraya taşınınca, şehrin masalı, meseli ve meselesi kaybolmaya başlamış. Artık "mezrada" yaşayanlar için burası, "yükarı şehir"miş. "Kalesi düşen" şehrin zamanla çarşıları da düşmüş, 18 çarşı ve bedesten, onlarca hanın kapısına kilit vurulmuş. Mezra şenlenip abad olurken Harput berbad olmuş, çarşının asli ögesi olan Ermenilerin 1915'te "tehciri" ile Harput artık yok olup "imgeye" dönüşmüş. Trajediye anlamak için 19. yüzyıl kaynaklarına göz ve söz atmak yeterlidir: O tarihlerde burada, 15 medrese, 3 yabancı kolej, 9 kilise, 5 hamam, 11 cami, 21 mahalle, 20 binlere yaklaşan nüfus... 20. yüzyıl başlarında sokaklarında, Ermenice, Türkçe, Süryanice,

İngilizce, Fransızca konuşulan, 4 süreli yayın, 3 gazetesi (Ma'muretül Aziz, The Harpoot News ve Süryani gazeteleri), şehir bandosu, tiyatrosu, konsoloslukları olan bir şehirmiş Harput...

Kadim Harput'un "devamı" olan Elazığ'ın zuhur etmesi, "Doğu" vilayetlerinin "İslahı" için görevlendirilen Reşit Mehmet Paşa'nın vilayet merkezini Harput'tan Agavat Mezrası olarak adlandırılan bu günkü Elazığ'a taşınma projesiyle başlar. Önce vilayet merkezi taşınır, 1866'da ise vilayetin adı, "Ma'muret-ül Aziz" olarak değiştirilir. Bu kısa özetten sonra tarihe not düşelim: Bir kentin "yer değiştirmesi", sözcüklerin yer değiştirmesinden daha derin bir travmadır ve bu nedenle "Harput" artık gerçek bir şehir değil ancak hayal edilebilecek bir imgeden ve iyileşmez yaradan ibarettir. Sonrası şöyle özetlenebilir: "Ya siz,/ Nasıl bilirdiniz çocukluğunuzu ey cemaat?/ Nasıldı/ Öldürdüğünüz birinin cenaze namazını kılmak.?" (Didem Madak)

Mülk ideolojisinin iki çırağı

Harput'taki "duyusal" ve "siyasal" yokluğun, yoksunluğun tarihsel-siyasal kökleri eski zamanlara dayanır. Kötülük siyaseten gelmiş ama gitmemiştir buralardan, tersine kovulanların yerine ikame ve ikamet etmiştir kendini kötülük. "Sit Alanı" ilan edilip koruma altına alınanlar dahil, kıyıda köşede ne varsa, "seyir nesnesidir..." Turistik bir obje... Seyretmenin insanı pasifleştir-

diği bir temaşa alanı. Gezerken kalplerinden, dillerinden "süçüstü" olanlar, tarihe, acılara, yok olan kavimlere ve dillere "turistik bir gözle" bakanlar. Seyretmenin, sezmekten ve anlamaktan alıkoyduğu mekan. "Ganimet" olan her evin, her bakışın, her duanın kötülük toplumunu ve dayanışmasını yeniden ürettiği bir yer. Karacaoğlan'ın "Kim var imiş biz burada yoğ iken" cümlesinde ima ettiği bilgi, duygu temasızlığı, "evvel olanların" külliye reddi, seyir "sanatı" olarak icra edilen siyaset ve sanat.

Siyasi birer beden olan devletlerin, kalpleri yoksa da aklı, midesi ve insan gibi organları vardır. Devlet, devleti taklit eden ve devlet tarafından inşa edilen siyasi bedenler yoluyla iktidarını kurarak kapsam alanını genişletir. Şehirler ve şehirliler o egemen bedenin dilini kullanarak diğer "aykırı" bedenleri ve dilleri dışlayarak, tek tip bir şehir kurmayı arzular. Bu "arzu" ve "iştahı" gerçekleştirmek için ise "kötülük" iki yoldan yürür: Biri açık

şiddetin, zorun, "kılıç korkusu"-nun teslim almasıdır. İkincisi, bir salyangozun kabuğunun saniyelerle kıvrılması gibi, sızarak ve görünmeyen bir biçimde, kitlelerin rızasını alarak, "ipsiz bağlamaktır..." Görünen ve görünmeyen, iki kötülük, mülk ideolojisinin çırağı olarak birbirinin karnını doyurarak ilerler.

Bu kadar dilin, yaranın ve mülkün âhi ve "yan geliriyle" bugüne gelinmiştir vesselam.

Acının yerini biliyor muyuz? Burada, "tek" ve "ezel ebed doğru" olanın hazzı, diğerinin acısı, birinin varlığı diğerinin yokluğudur. Göz gösterileni seyrederek, söz öğretileni söyler... Taş ile tarih, ten ile taş, tin ile taş arasındaki bir hikâyedir bu. Yıkıntılardaki incir ağaçları, kime neyi söyler? Bu hazin tarih, Ece Ayhan'ın "Esas duruş mülkün temelidir" cümlesine indirgenebilir. Mülkleri, bedenleri ve ruhları teslim alma politikası yürürlüktedir. Söz de göz de, şarkılar ve türküler de esas duruşa geçirilir ve buna "kaynak kişi", "düzenleme" denir... "Özgür Acılar Cumhuriyeti" demişti Sivas'ta güllerinden doğan Metin Altıok. Yerle yeksan olan yerlerde bazen tek tük de olsa "Ermeni kökenli!", "Kürt kökenli!" denenlere rastlarsanız onlar size, kalbinizin yerini yeniden işaretlemeniz için, Metin Altıok'un "Ben bir garip lekeyim, kirletilmiş zamanlardan kalma" cümlesini fısıldar. Tarih biraz da insanların bedenlerine, dillerine, susmalarına bakarak geçmişini anlamaktır. "Bellek zamanın mekanıdır" ama taşlar-

▲ Sekiz köşeli şapka

dan başka misafir olacağımız bellek kalmamıştır sanki.

Yine de James Joyce'un "Dublin'in, bu kentin görüntüsü bir gün yeryüzünden silindiğinde, bir rehber kitap gibi, Ulysses'e bakarak, "yeniden eksiksiz bir biçimde kurulsun istiyorum" fantezisinden el alarak soralım; tarihin ve talihin emri, siyasetin kavliyle Harput'u yeniden nasıl ve nelere bakarak kurabiliriz? Hangi yaradan, türküden, şarkıdan ve bilgiden hareketle yeni bir Harput kurulabileceğine cevap vermek zor. Külliye yaradan ibaret memleketin, en büyük yara mahallinden biridir Harput. Tarih burada bir türkü başlayıp bitene kadardır. Coğrafya burada, bir taş söz alıp susana kadardır. Harput, iyileşmez bir tarih, makus bir

talihtir, siyasi yaranın ve hatanın etrafında dönmektir artık.

Elaziz'de Buğday Meydanı'nda...

"Ne çok dikenini vardı ahlat ağacının Tanrım,/ Ulaşılmazdı,/ Sen sarılmak istesen ona,/ O sana sarılmazdı./ Ne çok dikenini vardı Tanrım!/ Ne çok isterdim,/ Sana sarılamazdım./ Ve şöyle derdim o zaman:/ Ah!" (Didem Madak)

Meydanlar şehirlerin özetleridir... "Buğday Meydanı" ise, Cumhuriyetin özetidir. "Buğday Meydanı"nı, "Boynundan başka cümlesi olmayan" Seyid Rıza'yı hatırlayınca, Neruda'nın, 12 Eylül öncesinde, ajitasyon bahsinde dilimize pelesenk ettiğimiz, "Biz halkız, yeniden

doğarız ölümlerde" dediği "Buğdayın türküsü" şiiri gelir aklıma. Seyid Rıza'nın "saati"nden hareketle söylersem, Buğday Meydanı, benim imgelemimde, resmi tarihin tak-tik, tak-tik olarak işleyen "tel maşa tarihidir." Mecaz ile hakikati harmanlayıp söylersem, boynu yaşından da küçük, Reşik Hüseyin'in hikâyesidir burada tarih. Seyid Rıza'nın, "İnsanın ipile ölçülemeyeceğini anlamadılar" dercesine ölümü hatıra ettiği, klamların vasiyet olduğu bir tarih. Şehir kulübünden seyredenler... Islak imzalar, tuğralar... Ne var ki "Buğday Meydanı"ndan geriye, Seyid Rıza'nın, "Kerbelayime, be gunayimi, ayıbo, zulumo, cinayeto" (Evlad-ı kerbelayız, günahsızız, ayıptır, zulümdür,

cinayettir) ve "Ben sizin yalan ve hilelerinize başedemedim, bu bana dert oldu. Ama ben de sizin önünüzde diz çökmedim, bu da size dert olsun" sözleri kalmıştır...

Bu coğrafyada tarih, doğal, siyasi ve sanatsal depremler silsilesidir. Yerle yeksan olmuştur her yer. Sürecek iz, izi sürülecek anlam kalmamıştır neredeyse. "Düzenleme", "kaynak kişi" marifetleriyle dil ve anlamı değiştirilip asimile olan türküler, değiştirilen isimler, yer adları... Burada türküler, dumanı içine tüten bacasız bir ses gibidir. Dumanı lekesiz bir ses. İssız bir âh... "Dilde zorla iskan olur mu?" sorusunun delilleri dünyanın her yerine sanki buradan da dağılmıştır... Tarih, "Bütün mümkünlerin kıyısında" seyretse de, bu yaraların güllerinden yeniden doğmak mümkündür.

Harput "sır" dolu bir aynadır... İşin masalına kaçarak, "Ayna ayna söyle bana!" zulümden daha canavarı var mı ormanda, orman dedimse dünyada, dünya dedimse tarihte, tarih dedimse coğrafyada, desem... Sonra da, "Kalbi ve vicdanı olmayan annem var demesin!" diye şuraya bir cümle bıraksam. Ezcümle; esastan ve usülden Harput'un külliye reddidir Elaziz...

Bu kadar "yüksek siyasetten" sonra bu bölümü bir anekdotla bitirelim: Kıymetinden sual olunmaz Ahmed Arif'i, "Bir yanın seccade Acem mülküdür / Bir yanın çığ tutmaz Kafkas ufkudur" dizelerinden dolayı yargılayan yargıcın "Bu hangi ülke?" sorusuna, şairin ezber

Tarihin ve talihin emri, siyasetin kavliyle Harput'u yeniden nasıl ve nelere bakarak kurabiliriz? Hangi yaradan, türküden, şarkıdan ve bilgiden hareketle yeni bir Harput kurulabileceğine cevap vermek zor. Külliye yaradan ibaret memleketin, en büyük yara mahallinden biridir Harput. Tarih burada bir türkü başlayıp bitene kadardır. Coğrafya burada, bir taş söz alıp susana kadardır.

bozan yanıtı şu olur: "Ben coğrafya bilmem!"

Ben yaralarımı bilmem... Ben "Harput" bilirim... Harput'u yara bilirim...

Bir Dersim var Elazığ içinde

"Dilinin ucundaki o kelime nereye gitmiş olabilirdi? Kalmak istemeyen kelimelerin toplandığı bir yer olabilir miydi? Senden giden kelimeler seni nerede bekliyor?" (Eduardo Galeano)

"Unutmak" hep eskidir, "hatırlamak" ise yeni. Sürgünler, dil dahil mecburi iskân... Derken, hikâye gidende mi kalanda mı kaldı bilinmez. Aslında hikâye hep orada, Dersim'dedir... Nereye giderse gitsin, peşinden koşmaya değer...

Yozgat ve Elazığ, "Tanrı dağı gibi Türk, Hıra Dağı gibi Müslüman" olanların "oy deposudur"

ama aldığı âh'lardan, beddualardan ve esas olarak direnen bir tarihten dolayı "model" olmamıştır. Dersim ise bir "modeldir." Her Dersimli gittiği her yerde tek de olsa bir model, bir gerçek ve bir imgedir. Dersim bu haliyle, nesnel olarak yerle yeksan olanları da "temsilen" konumlanır Elazığ'da. Elazığ'ın "asıl sahibi!" olduğunu iddia edenlerce "asıl tehdit" olarak algılanıp Dersimlilere karşı bir "imge repertuarı" oluşturulması bundandır. Bunun tersi olarak, Dersimliler, "uzaklaşmak" için değilse de kendilerini koruma ve kollama refleksi olarak "Dersim imgesi" oluşturmuşlardır Elazığ'da. Çünkü, sürgün, göç, parçalanmışlık "imge repertuarını" güçlendirir. Her Dersimli, "Anadilim başka, ana yurdum başka, ben dersiniz bambaşka" der gibidir. Bir tür, memleketin ve Elazığ'ın henüz defterleri dürülmemiş "son yabancıları"dır onlar.

Bir doğa olayı olan depremin, gündelik hayatta, "siyasal bir deprem" olarak yaşanması da bu mekanizmayla ilgilidir. Depremin bu ıslah ve iflah olmaz "son yabancıları" temizlemesi gerektiğine dair sosyal medyadaki hezeyanlar, sanal bir "öldürme" ritüelidir. Çünkü "kişisel" dil, davranış kalıpları ile bütün arasında, onları birbirine bağlayan bir ip vardır...

"Umutsuzluk" olarak algılanmasın, sanki şunu söylemek istiyordur bize Harput:

"Bir zamanlar meydan okumak isterdim./ Kaç meydanını okudum da bu hayatın/ Yalnızca iki harf öğrendim:/A / H!" (Didem Madak) 🌹

**Mucizelere ihtiyaç
kalmasa keşke!**

ALİ SÎNEMÎLLÎ

1 4 Kasım 1933 tarihli bir fotoğraf...

Malatya ili Arguvan ilçesinin Şotik bölgesinden Atma aşiretine mensup Mehmet Rıza (ortadaki), yanında Daso Hüseyin lakaplı Hüseyin Sırma ve Seydi Battal Çıplak isimli üç genç... Hiçbiri hayatta değil bugün.

Fotoğraftan da anlaşılacağı üzere, her hallerinden belli çok yoksul oldukları. Tutuklular ve tahta kelepçeye vurulmuş ellerine tutturulmuş iki mavzerle fotoğraflanmışlar.

Hikâye şöyle başlıyor: Sivas tarafından içi para dolu bir posta arabasının geleceği söylentisi yayılmıştır civarda. Bizim üç kafadar da *perişanlıktan kurtuluruz* hayalleriyle plan yaparlar. İki mavzer, bir kasaturayla Mırolar (Balkaya) mevkiinde pusuya yatarlar. Çok beklerler de ne gelen var ne giden... Sabahın erken saatlerinde uzaktan bayraklı bir Jeep görünür. Ve üç arkadaş, menzillerine girince tekerlerine ateş ederek aracı durdururlar. Araçtakileri onlara zarar gelmeyecek şekilde etkisiz hale getirirler. Şoförün ve korumanın, valinin makam aracı olduğuna dair tüm uyarılarına rağmen arabayı didik didik ederler. Arabanın arkasında eşyle ve iki kızı ile oturan Vali İbrahim Ethem Akıncı nihayet araçtan iner ve *"Ne yapıyorsunuz siz? Ben Malatya Valisiyim!"* diyerek zılgıtı atsa da, bizimkiler pek kulak asmaz. Onlar, hiç para bulamamanın üzüntüsüyle haşır neşir, ne yapacaklarını bilemez durumdadırlar. Valinin üzerini de ararlar. Ama onun da üzerinden çok az miktarda para çıkınca gençler, *"Sen ne biçim bir valisin ki üzerinden bu kadar para çıkıyor?"* diye çıkışır. Valinin de, *"Ben nereden bileyim ki Balkaya da*

borcum çıkacak?" şeklinde karşılık verdiği söylenir.

Ceket ve şapka kime yakışır?!

Umduklarını bulamamanın sıkıntısı içindeki gençlerden Mehmet Rıza, Valinin ceketini ve şapkasını çok beğenmiştir. Ondan çıkartıp kendisi giyer. İşte bu fotoğrafta Mehmet Rıza'nın üzerindeki validen alınmış o ceket ve şapkadır! Kendi anlatımıyla, Mehmet Rıza valiye dönerek, *"Söyle bakalım Vali Bey, sana mı daha çok yakıştı yoksa bana mı?"* diye sormuştur da Vali Bey de kendisine, *"Tabii ki sana yakıştı"* yanıtını vermiştir.

Üç arkadaş sadece bir ceket, bir şapka ve çok az miktarda parayla ve elbette hayal kırıklığı içinde kaçarlar. Atma'nın sık meşe ormanında gizlenirler. Bu arada, olay yerini terk ederlerken herkesi bağlamışlardır. Kadınlardan biri ellerini çözüp diğerlerini de kurtarır. Hemen telsizle jandarmaya haber verilir. Kaçakları bulmak için bölgeye birlikler sevk edilir.

Atma dedik de, Arguvan'ın kuzeyindeki meşe ormanlarıyla kaplı Atma aşiretinin yurt edindiği bölgenin ismidir. Jandarma birlikleri Atma'nın Şotik köyünü basıp insanlara hakaretler yağdırır, zulmederler. Dönemin Atma aşireti lideri ve nahiyeye müdürü Mustafa Çıplak (Misto Efendi) askerlerden birine, *"Sizin en büyük rütbeliniz kimdir?"* diye sorar. Asker ilerdeki söğüt ağaçlarının dibinde oturan Albay'ı gösterir. Misto Efendi atını o yana doğru sürer ve Albay'a, *"Askerlerini köyden çek, derede toplar, önce size yemek hazırlatayım karnınızı doyurun, sonra da oturup konuşalım, derdiniz nedir diye... Bu şekilde insanlara hakaret ede-*

rek olmaz." der. Albay bu cesur adamdan etkilenmiştir aslında. Tabii bir yandan da sertlikten vazgeçmek istemez, *"Askerlerimi çekmezsem ne olurmuş?"* diye çıkışır. Misto Efendi de hiç taviz vermez; *"Şu etrafındaki dağları görüyor musun? Sadece bir işaretimle her kayanın ardından silahlı adamlarım çıkar ve sizi bu dereye gömerler. Ama bu sizin için de bizim için de iyi olmaz."* der. Dört tarafı çevreleyen dağlara şöyle bir bakan Albay, Misto Efendi'nin dediklerini yapmak zorunda kalır. Askerlerini derede toplar ve kesilen hayvanlardan yapılan yemekleri yerler. Yemek sonrası Albay hal meseleyi anlatır. Valinin korumaları da yanlarındadır. Kaçakların eşkallerini tarif ederler ve üç kaçak Misto Efendi'nin yardımıyla bulunur, ağanın konağına getirilir.

'Konuş ulan şaki'

Haberi alan Vali de soluğu ağanın konağında alır. Üç arkadaşı odaya, huzura çıkarılırlar. Vali İbrahim Ethem'in yanındaki rütbeli, bir hışımla Mehmet Rıza'nın üzerine saldırır, yüzünü kan revan içinde bırakır. Valinin şapkası ve ceketini Mehmet Rıza'nın üzerindedir hâlâ. Canı acıyan Mehmet Rıza, Valiye iki çift lafı olduğunu, daha sonra isterlerse kendisini öldürebileceklerini söyler. *"Konuş ulan şaki!"* der vali. Mehmet Rıza sözü alır. *"Vali Bey, biz istesek o dağ başında sizi asabilir, kesebilir miydik? Dinine vicdanına söyle, istesek karına kızına her türlü kötülüğü yapar mıydık?"* diye sorar. Uutancından kızaran Vali, *"Evet, isteseydiniz yapardınız"* şeklinde yanıtlar. Mehmet Rıza devam eder: *"Bizde onur, haysiyet, vicdan vardı ve size işkence etmedik. Eğer sende de varsa vicdan, işkence ettirmezsin, adalete teslim*

edersin bizi. Varsa bir cezamız,
mahkeme versin cezamızı."

Ol hikâye şöyle devam eder: Vali İbrahim Ethem Akıncı mahkeme-
mede, her ne kadar soyulsalar
da insanlık dışı bir muamele
görmediklerini söyler ve sanık-
ların lehlerinde ifade verir. Bu-
nun üzerine üç kafadara 6'şar
yıl hapis cezası verilir. Cezaevi
günlerinde de Vali tarafından
sık sık ziyaret edilirler.

Yıllar sonra, Bursa'da...

Aradan yıllar geçer... Hüseyin
Sırma'nın yeğeni Hasan Sırma
üniversiteyi kazanır ve Bursa'ya
gider. Sınıfında bulunan bir kız
arkadaşı ile birbirlerine tutulur-
lar ve evlilik kararı almaya ka-
dar gider ilişkileri. Kız, Hasan'ı
ailesi ile tanıştırmak için eve
çağırır. Bir odaya alırlar Hasan'ı.
O sırada Hasan duvarda asılı
fotoğraflara göz gezdirirken, bir
anda şaşırıp kalır. Fotoğraflar-
dan biri dayısıdır, yanındaki iki
kişi de akrabalarıdır. Arkaların-
da da onlara sarılmış tanımadı-
ğı biri vardır. Evdekilere fotoğ-
rafın hikâyesini anlatır...

Sonrası mı?

Akrabalarının soyduğu Valinin
torunu ile evlenir Hasan! Bütün
bu hikâyeyi bize anlattıran fo-
toğraf da Vali İbrahim Ethem'in
arşivindeyken, Bursa'da yaşa-
yan kızı tarafından Arguvan'ın
Çobandere köyü muhtarlığına
göndermesiyle ortaya çıkar.

Bizim fotoğrafımızın hikâye-
si böylesine mutlu sonla biter
bitmesine ama anlatılan olayın
yaşandığı yıllarda (1921'den
1937-38'e), memleketin bir
bölgesinde yaşayanların başı-
na neler neler getirildiğine ba-
kınca, bu adli vakanın böylesi
bir suhuletle bağlanması bir
mucize olmuş gerçekten de.

Hayatın mucizelere ihtiyacı hiç
kalmasa keşke! 🌹

Temenek jê diçe bêyî ku fêm bibe

jîn mîna kêrekî li min dikeve

wisa ji navê dişidîne

pê re diçe, ji xunavîn

sergermiyê dide:

agir best e

agir best e û eşa

dijene dîsa rêwîtiyê wekî vebijêrkekê

dûr û kûr û bêhêvî

ev zimanê ku nayê zanîn

ev zimanê ku nayê fehmkirin û kevnar

di devê min da diwerime...

Mehsûn Reşçelan